

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Μία Ερμηνευτική Προσέγγιση του Λόγου
Προς Νικόστρατον του Απολλόδωρου

Τριμελής Επιτροπή Αξιολόγησης Διπλωματικής Εργασίας:
Επόπτης: Δήμος Σπαθάρας,
Κώστας Αποστολάκης, Μελίνα Ταμιωλάκη

Συντάκτης: Μιχάλης Κλάδος
Αριθμός Μητρώου: 0650
Εαρινό Εξάμηνο
2015-2016

Στο εξώφυλλο απεικονίζεται το άγαλμα <<Ο Στοχασμός της Δικαιοσύνης>>, το οποίο είναι τοποθετημένο έξω από το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, στην Ουάσιγκτον. Ο καλλιτέχνης που το φιλοτέχνησε είναι ο James Earle Fraser.

Περιεχόμενα

Πίνακας Εκδόσεων	4
Εισαγωγή	7
Ενότητα 1 ^η : Χρονολόγηση, Πατρότητα, Ύψος και Υπόθεση	10
Υποενότητα 1α): Χρονολόγηση, Πατρότητα και Ύψος	10
Υποενότητα 1β): Η Υπόθεση	14
Ενότητα 2 ^η : Τα Νομικά Ζητήματα του Λόγου	17
Ενότητα 3 ^η : Η Επιχειρηματολογία του Απολλόδωρου	26
Υποενότητα 3α): Τα Νομικά Επιχειρήματα της Αφήγησης	26
Υποενότητα 3β): Ο Πολιτικός Χαρακτήρας της Αφήγησης	38
Υποενότητα 3γ): Αφήγηση και Ηθοποιία	44
Συμπεράσματα	57
Βιβλιογραφία	59
Περίληψη	67
Summary	68

Πίνακας Εκδόσεων

Εδώ παρατίθενται οι μεταφράσεις, οι σχολιασμένες εκδόσεις και οι στερεότυπες εκδόσεις (από τη σειρά της Οξφόρδης και τη σειρά της Λειψίας) που χρησιμοποίησα για την εκπόνηση της εργασίας μου.

- Μεταφράσεις και Σχολιασμένες Εκδόσεις

Ελληνικές:

Αποστολάκης, Κ. (2003), [Λυσίου], Υπέρ Πολυστράτου: Εισαγωγή, Κείμενο, Μετάφραση, Ερμηνευτικό Υπόμνημα, Αθήνα.

Κάππαρης, Κ. Α. – Χριστοδούλου, Γ. Α. (2008), Απολλόδωρου, Κατά Νεαίρας, Αθήνα.

Λυπουρλής, Δ. (2002), Αριστοτέλης, Ρητορική: Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια, Τόμοι I-II, Θεσσαλονίκη.

Μαυρόπουλος, Θ.Γ. (2006), Ευριπίδης, Τόμοι I-II, Θεσσαλονίκη.

Σπαθάρας, Δ. (2009), Ισοκράτης, Κατά Λοχίτου: Εισαγωγή, Κείμενο, Μετάφραση, Ερμηνευτικό Υπόμνημα, Αθήνα.

Ξενόγλωσσες:

Bers, V. – Gagarin, M. (2003), *Demosthenes, Speeches 50-59* (The Oratory of Classical Greece. Volume VI), Austin.

Carey, C. – Gagarin, M. (2000), *Aeschines*, (The Oratory of Classical Greece. Volume III), Austin.

Carey, C. – Reid, R. A. (1985), *Demosthenes: Selected Private Speeches*, Cambridge.

Fisher, N. R. E. (2001), *Aeschines, Against Timarchos: Introduction, Translation and Commentary*, Oxford.

Grimaldi, W.M.A. (1980), *Aristotle, Rhetoric I: A Commentary*, New York.

Grimaldi, W.M.A. (1988), *Aristotle, Rhetoric II: A Commentary*, New York.

Harris, E. M. – Gagarin, M. (2008), *Demosthenes: Speeches 20-22*, (The Oratory of Classical Greece. Volume XII), Austin.

MacDowell, D. M. (1990), *Demosthenes, Against Meidias: Edited with Introduction, Translation and Commentary*, Oxford.

- (2000), *Demosthenes, On the False Embassy: Edited with Introduction, Translation and Commentary*, Oxford.

MacDowell, D. M. – Gagarin, M. (2004), *Demosthenes: Speeches 27-38*, (The Oratory of Classical Greece. Volume VIII), Austin.

Paley, F. A. – Sandys, J. E. (1898), *Select Private Orations of Demosthenes with Introduction, Commentary and Supplementary Notes, Part I*, Cambridge.

Pearson, L. (1972), *Demosthenes: Six Private Speeches with Introduction and Commentary*, Atlanta.

Richardson, R. (1979), *Aeschines: Against Ctesiphon*, New York.

Sandys, J. E. – Paley, F. A. (1896), *Select Private Orations of Demosthenes with Introduction, Commentary and Supplementary Notes, Part II*, Cambridge.

Scafuro, A. C. (2011), *Demosthenes: Speeches 39-49* (The Oratory of Classical Greece. Volume XIII), Austin.

Todd, S. C. (2007), *A Commentary on Lysias, Speeches 1-11*, Oxford.

Todd, S. C. – Gagarin, M. (2000), *Lysias*, (The Oratory of Classical Greece. Volume II), Austin.

- ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Carey, C. (2007), *Lysiae, Orationes cum Fragmentis*, Oxford

Diggle, J. (1984), *Euripides, Fabulae, Volume I*, Oxford.

Dilts, M. R. (1997), *Aeschinis, Orationes*, Stuttgart.

- (2002), *Demosthenis, Orationes, Volume I*, Oxford.

- (2005), *Demosthenis, Orationes, Volume II*, Oxford.

- (2008), *Demosthenis, Orationes, Volume III*, Oxford.

- (2009), *Demosthenis, Orationes, Volume IV*, Oxford.

Dindorf, G. – Blass, F. (1927⁴), *Demosthenis, Orationes, Volume III*, Leipzig.

Gernet, L. (1959), *Démosthène, Plaidoyers Civils, Volume III*, Paris.

Rennie, W. (1978), *Demosthenis, Orationes, Volume III*, reprint, Oxford.

Ross, W. D. (1975), *Aristotelis, Ars Rhetorica*, reprint, Oxford.

Τα αποσπάσματα του λόγου *Πρὸς Νικόστρατον*, τα οποία παρατίθενται στην εργασία, είναι από την στερεότυπη έκδοση του Dilts. Όσον αφορά στο κείμενο των άλλων αρχαίων συγγραφέων, χρησιμοποιούμε τις στερεότυπες εκδόσεις που έχουμε αναφέρει.

Εισαγωγή

Με τον δικανικό λόγο *Πρὸς Νικόστρατον Περὶ Ἀνδραπόδων Ἀπογραφῆς Ἀρεθουσίου* (53) ο Απολλόδωρος,¹ ισχυρίζεται ότι ο αντίδικός του, Νικόστρατος, υποστηρίζει ψευδώς πως οι δούλοι που ο Απολλόδωρος πρότεινε να δημευθούν για τη μερική αποπληρωμή² του χρέους του Αρεθούσιου, αδερφού του Νικόστρατου, προς την πόλη ανήκουν στον ίδιο και όχι στον Αρεθούσιο. Ωστόσο φαίνεται ότι οι δύο αντίπαλες πλευρές έχουν προσωπικές διαφορές. Πιο συγκεκριμένα, ο Απολλόδωρος επισημαίνει ότι θέλει να εκδικηθεί³ τον Νικόστρατο και τον Αρεθούσιο, διότι, σύμφωνα με αυτόν, οι αντίπαλοί του τον αδίκησαν και τον προσέβαλαν στο παρελθόν.⁴ Μάλιστα, ένα μεγάλο μέρος του λόγου αφορά στην παρουσίαση της μεταξύ τους έχθρας. Χαρακτηριστικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι ο Αρεθούσιος είχε βιαιοπραγήσει εναντίον του παλαιότερα.⁵

Ο ελεύθερος πολίτης στην Αθήνα μπορούσε να συμμετέχει στις πολιτικές διαδικασίες και να ζει, όπως θέλει, αρκεί να ζει σύμφωνα με τις κοινωνικές νόρμες και τους νόμους, να μην βλάπτει τους συμπολίτες του και να συλλογίζεται το συμφέρον της κοινωνίας.⁶ Επίσης, στην Αθηναϊκή δημοκρατία, η προστασία του ατόμου και η ευημερία της πόλης ήταν πολύ σημαντικές.⁷ Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, θα προσπαθήσει να δείξει ότι η κακομεταχείρισή του από τους αντιδίκους του και η άρνησή τους να ενισχυθούν τα έσοδα της πόλης με την πώληση των δούλων καταδεικνύουν ότι οι αντίπαλοί του δεν λαμβάνουν υπόψη τους αυτές τις δημοκρατικές

¹ Βλ. Sandys – Paley (1896) li, Kennedy (1963) 246-247, Pearson (1966) 347-359, Trevett (1992) 1-17, 110, Bers – Gagarin (2003) 12-14, Deene (2011) 169-174 για τη ζωή του Απολλόδωρου.

² Βλ. Sandys – Paley (1896) li, Bers – Gagarin (2003) 57.

³ Βλ. Cohen (1995) 83, 86, Christ (1998a) 35, McHardy (2008) 95 για την άποψη ότι η εκδίκηση, μέσω της άσκησης βίας ή μέσω της μήνυσης και της δίκης που την ακολουθεί, συμβάλλει στην ενίσχυση της τιμής λόγω της ανταπόδοσης στην προσβολή και στη βίαιη ή και άδικη μεταχείριση που κάποιος ή ένας συγγενής του μπορεί να υπέστη, εάν η έκβαση της σύγκρουσης είναι επιτυχής για την πλευρά που έχει αδικηθεί.

⁴ Υπάρχει μία μεγάλη συζήτηση στη βιβλιογραφία για το εάν η Αθήνα ήταν μία κοινωνία, όπου ο ανταγωνισμός και η θέληση για εκδίκηση, μέσω λ.χ. μίας δίκης, διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο ή όχι στις σχέσεις μεταξύ των πολιτών. Βλ. Whitlock – Blundell (1989), Carey (1994a), Cohen (1995), Herman (2000), Kurihara (2003), Harris (2005), Herman (2006), Harris (2013) για τη συζήτηση αυτή. Ωστόσο εμείς θα επικεντρωθούμε στην εκδίκηση, καθώς, όπως θα δούμε, αυτό είναι που φαίνεται ο ομιλητής να επιθυμεί. Επίσης, βλ. τους προαναφερθέντες μελετητές, αλλά και Christ (1998a), Roisman (2005), McHardy (2008), Van't Wout (2010), Wohl (2010) για την τιμή, την ατίμωση και την αποκατάσταση της τιμής στην κλασική Αθήνα.

⁵ Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το εάν όσα ισχυρίζεται ο Απολλόδωρος για την κακομεταχείρισή του από τους αντιπάλους του και τη μεταξύ τους έχθρα ισχύουν, επειδή μπορεί να ψεύδεται, για να κερδίσει τη δίκη. Θα επανέλθουμε σε αυτό το ζήτημα κατά την πραγμάτευση της επιχειρηματολογίας του.

⁶ Βλ. Cohen (1995) 234, Hansen (1999) 74, 213, Ober (2003) 32.

⁷ Βλ. Carey (2010) 51.

αρχές και τους νόμους που τις εξασφαλίζουν, αλλά και τις κοινωνικές νόρμες,⁸ και ότι ίσως μπορεί να αποτελέσουν κίνδυνο για την ίδια τη δημοκρατική κοινωνία της Αθήνας, εάν συνεχίσουν να δρουν ανεξέλεγκτα.⁹ Επιπλέον, στην προσπάθειά του να αποκαταστήσει την υπόληψή του και να κερδίσει τη δίκη ισχυρίζεται ότι είναι ένας συνετός και νομοταγής πολίτης και παρουσιάζει τον Νικόστρατο και τον Αρεθούσιο ως δύο ανθρώπους καιροσκόπους, άδικους και βίαιους, οι οποίοι δρουν παράνομα. Οι συγκρούσεις στην Αθήνα, είτε αφορούσαν σε βίαιες συμπλοκές είτε γίνονταν στα πλαίσια μίας δικαστικής αντιπαράθεσης, όπως αυτή που θα μελετήσουμε, σκόπευαν να καταδείξουν ότι ο νικητής της αντιπαράθεσης είναι ισχυρότερος από τον ηττημένο λόγω της υπεροχής του στη μεταξύ τους σύγκρουση, κάτι που είχε ως συνέπεια την ενίσχυση ή και την αποκατάσταση της τιμής και του στάτους του νικητή και την ατίμωση του ηττημένου.¹⁰ Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, προσπαθεί να επιτύχει αυτούς τους στόχους, έχοντας ως αφορμή τον ισχυρισμό του Νικόστρατου ότι οι δούλοι είναι δικοί του και όχι του Αρεθούσιου. Βέβαια, ο πρώτιστος σκοπός του λόγου είναι να αποδειχθεί ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο, κάτι στο οποίο, όπως θα δούμε, ο Απολλόδωρος δε δίδει μεγάλη έμφαση. Πρέπει να έχουμε κατά νου, επίσης, ότι πολλά από όσα ισχυρίζεται ο Απολλόδωρος για τους αντιπάλους του μπορεί να μην ανταποκρίνονται στην αλήθεια, αλλά παρατίθενται, για να ενισχύσουν την θέση του.

Οι διάδικοι ως αντιμέτωποι στα πλαίσια μίας δικαστικής διαμάχης εκφωνούν λόγους, με τους οποίους σχολιάζουν τις πράξεις τους και τις πράξεις των αντιδίκων τους. Κατά την αγόρευσή τους λαμβάνουν υπόψη τους τις αξίες και τις πεποιθήσεις των δικαστών και τους νόμους για τον αποδεκτό τρόπο συμπεριφοράς των πολιτών, επιθυμώντας να δείξουν ότι ταυτίζονται ιδεολογικά με τους ακροατές τους, ενώ οι αντίδικοί τους όχι, αφού δε ζουν σύμφωνα με τον αποδεκτό για τους πολίτες της Αθήνας τρόπο ζωής.¹¹ Επομένως, οι ομιλητές σε μία δίκη, προβάλλουν επιχειρήματα κοινωνικού, πολιτικού και νομικού χαρακτήρα.¹² Αυτό που θα πραγματευτούμε, λοιπόν, στη συγκεκριμένη εργασία είναι η αφήγηση του Απολλόδωρου και

⁸ Βλ. Lanni (2009) 700-701, όπου αναφέρεται ότι οι νόρμες στην κλασική Αθήνα αφορούν στον τρόπο που κάποιος συμπεριφέρεται στους συγγενείς και στους φίλους του, στο εάν είναι μετριοπαθής, ειλικρινής και δίκαιος, στις υπηρεσίες που έχει προσφέρει στην πόλη και στην υπακοή στους νόμους.

⁹ Όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι οι αντίδικοί του διεκδικούν αυτά που ανήκουν στην πόλη και ότι πάντα θα υπάρχουν κάποιοι που θα θέλουν να έχουν στην κατοχή τους όσα ανήκουν στον λαό. Πβλ. επί παραδείγματι Αισχίνη *Κατὰ Κτησιφῶντος* 200-201, όπου αναφέρεται ότι όποιος δε λαμβάνει υπόψη του το δίκαιο και τους νόμους, εκτός από το να μη λέει την αλήθεια στον λαό, αποτελεί κίνδυνο για την πόλη και τη δημοκρατία.

¹⁰ Βλ. Cohen (1995) 66-67, 112, 185-186, Roisman (2005) 67, 71-73, McHardy (2008) 99 για την άποψη που παραθέσαμε. Επίσης, για την άποψη ότι στα δικαστήρια ο κύριος στόχος των Αθηναίων είναι η εφαρμογή των νόμων βλ. Harris (1994), Harris (2013), Meyer – Laurin (1965), Meinecke (1971). Επίσης, βλ. Lanni (2005) 112-113. Όσον αφορά στην εκδίκηση στην κλασική Αθήνα, βλ. υποσημ. 2 και 3.

¹¹ Βλ. Herman (2006) 150-154, Paskey (2014) 56, 58, Βολονάκη (2014) 179.

¹² Βλ. Lanni (1999) 36.

η παρουσίαση σε αυτήν ρυθμιστικών κοινωνικών αξιών. Πιο συγκεκριμένα, θα μελετήσουμε το πώς ο Απολλόδωρος χρησιμοποιεί τα νομικά επιχειρήματα, τους τρόπους με τους οποίους προσδίδει πολιτικό χαρακτήρα στην αφήγησή του, καθώς και την παρουσίαση της δικής του συμπεριφοράς και του ήθους του, όπως και της συμπεριφοράς και του ήθους των αντιπάλων του.

Η εργασία απαρτίζεται από μία ενότητα στην οποία περιγράφονται τα νομικά ζητήματα του λόγου του Απολλόδωρου, μία ενότητα στην οποία θα μελετηθεί η επιχειρηματολογία του Απολλόδωρου και τα συμπεράσματα. Πριν περάσουμε, βέβαια, στην πραγμάτευση όσων επισημάναμε προηγουμένως, θα αναφερθούμε στα ζητήματα της χρονολόγησης, της πατρότητας και του ύφους του λόγου, καθώς και στην υπόθεσή του, για να είναι η ερμηνευτική προσέγγισή του όσο γίνεται πιο πλήρης.

1. Χρονολόγηση, Πατρότητα, Ύψος και Υπόθεση

1α) Χρονολόγηση, πατρότητα και ύψος

Οι Sandys και Paley προσπαθούν να προσδιορίσουν το πότε εκφωνήθηκε ο λόγος, λαμβάνοντας υπόψη την *τριηραρχία* στην οποία αναφέρεται ο Απολλόδωρος στον λόγο (53.5) και η οποία χρονολογείται στο 368 π.Χ.. Αναφέρουν ότι ο Απολλόδωρος είχε διατελέσει ξανά *τριήραρχος* το 362 π.Χ. και ότι, καθώς εκείνη την χρονική περίοδο *τριηραρχία* μπορούσε να αναλάβει κάποιος μόνο κάθε τρία χρόνια, ένα πιθανό, αλλά όχι μαρτυρούμενο, έτος που θα μπορούσε να γίνει ξανά *τριήραρχος* ο Απολλόδωρος ήταν το 365 π.Χ.. Ωστόσο, εάν είχε γίνει τότε ξανά *τριήραρχος*, θα έπρεπε να λείπει από την Αθήνα. Επομένως, αφού ο λόγος εκφωνήθηκε μετά την επιστροφή του Απολλόδωρου στην Αθήνα από την *τριηραρχία* του 368 π.Χ. και, λαμβάνοντας υπόψη ότι τα γεγονότα που συνέβησαν μεταξύ των αντιδίκων απαιτούσαν την πάροδο κάποιου χρονικού διαστήματος, μία λογική υπόθεση είναι η εκφώνηση του λόγου να τοποθετηθεί στο 366 π.Χ.. Η χρονολόγηση αυτή βρίσκεται, επίσης, και σε αντιστοιχία με τη δήλωση του Απολλόδωρου ότι είναι νέος και άπειρος στην αντιμετώπιση των μηχανορραφιών (53.12-53.13).¹³ Υπάρχουν και κάποιες απόψεις που τοποθετούν την *τριηραρχία* του Απολλόδωρου μεταξύ του 368 π.Χ. και του 367 π.Χ..¹⁴ Ωστόσο, έχοντας κατά νου ότι ο Απολλόδωρος είχε υπηρετήσει σίγουρα ως *τριήραρχος* το 362 π.Χ. και ότι μόνο κάθε τρία χρόνια μπορούσε κάποιος να αναλάβει αυτή τη λειτουργία, η τοποθέτησή της στο 368 π.Χ. πρέπει να θεωρείται ασφαλής.¹⁵ Οι νεότεροι μελετητές θεωρούν ότι ο λόγος γράφτηκε μεταξύ του 366 π.Χ. και του 365 π.Χ.,¹⁶ -αποδεχόμενοι εν μέρει την άποψη των Sandys και Paley.¹⁷

Κατά την άποψή μου, παρόλο που η πρόταση των Sandys και Paley έχει λογική υπόσταση, το γεγονός ότι δε μαρτυρείται ανάληψη *τριηραρχίας* από τον Απολλόδωρο το 365 π.Χ. σημαίνει ότι δεν πρέπει να την απορρίψουμε ως μία, επίσης, πιθανή χρονιά εκφώνησης του *Πρὸς Νικόστρατον* για λόγους που θα αναφέρω στη συνέχεια. Ο γάμος αποτελεί έναν από τους τρόπους με τον οποίον ο άνδρας δείχνει ότι είναι ένα κανονικό και ενεργό μέλος της κοινωνίας

¹³ Βλ. Sandys – Paley (1896) lvi-lviii για την άποψή τους σχετικά με την χρονολόγηση του λόγου.

¹⁴ Βλ. Trevett (1992) 33, MacDowell (2009) 99.

¹⁵ Βλ. Bers – Gagarin (2003) 59 σημ. 11, όπου αναφέρεται ότι η ανάθεση της λειτουργίας στον Απολλόδωρο αυτό το έτος είναι σίγουρη.

¹⁶ Βλ. Trevett (1992) 33, Usher (1999) 339, Bers – Gagarin (2003) 57, MacDowell (2009) 109.

¹⁷ Γράφω εν μέρει, καθώς θεωρούν το 365 π.Χ. ως εξίσου μία πιθανή χρονολογία για τη συγγραφή του *Πρὸς Νικόστρατον* με το 366 π.Χ., ενώ οι Sandys και Paley προτιμούν το 366 π.Χ..

στην κλασική Αθήνα.¹⁸ Ο Απολλόδωρος παντρεύτηκε το 365 π.Χ.. Ο γάμος αυτός συνέβαλε στην ενίσχυση του κοινωνικού στάτους του Απολλόδωρου μετά το ψήφισμα που αναγνώρισε την ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη στον πατέρα του, Πασίωνα, αλλά και στους απογόνους του, λόγω των υπηρεσιών του Πασίωνα στην πόλη. Ο Απολλόδωρος δεν ήταν πλέον μόνο Αθηναίος πολίτης, αλλά και ένα πρόσωπο που έγινε αποδεκτό και από την οικογένεια της συζύγου του.¹⁹ Βέβαια, και η εφαρμογή των πολιτικών δικαιωμάτων του, όπως και η ενεργός ανάμειξη στην πολιτική της Αθήνας, αλλά και σε αρκετές δικαστικές διαμάχες, συνέβαλαν στην ανάδειξη του κοινωνικού στάτους του, εξαλείφοντας την εικόνα του μετοίκου και του δούλου που χαρακτήριζαν τον πατέρα του, πριν γίνει πολίτης.²⁰ Αυτό γίνεται περισσότερο κατανοητό, εάν λάβουμε υπόψη μας λ.χ. ότι όσοι δεν ήταν Αθηναίοι πολίτες μπορούσαν να εισαγάγουν υποθέσεις στα δικαστήρια μόνο σε πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως για εμπορικές υποθέσεις (*δίκαι έμπορικά*).²¹ Όσον αφορά στη συγκεκριμένη δικανική υπόθεση, ο Απολλόδωρος προφανώς προσπαθεί να ενισχύσει το στάτους του και να αποκαταστήσει την τιμή του λόγω της κακομεταχείρισής του από τους αντιδίκους του, αφού υποστηρίζει ότι θέλει να τους εκδικηθεί (53.1-53.3). Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, ότι ο Απολλόδωρος ενίσχυσε την κοινωνική θέση του το 365 π.Χ. με τον γάμο του, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι εκείνη την χρονιά ο Απολλόδωρος προσπάθησε να ισχυροποιήσει περαιτέρω το στάτους του με το να στραφεί δικαστικά εναντίον των εχθρών του, ιδίως εάν επιτύγχανε την καταδίκη τους. Εξάλλου το ότι ο Απολλόδωρος επιθυμεί να διαχωρίσει τη θέση από το στάτους του μετοίκου φαίνεται στον λόγο και από το σημείο όπου αναφέρει ότι μετακόμισε στην ενδοχώρα μετά τον θάνατο του πατέρα του (53.4), ο οποίος κατοικούσε στον Πειραιά, το κέντρο των δραστηριοτήτων των μετοίκων ([Δημοσθένης] 49.6, 52.8, 52.14),²² και, γενικότερα, από το ότι προσπαθούσε να υιοθετήσει τον τρόπο ζωής των γνήσιων και οικονομικά εύρωστων Αθηναίων.²³

Οι απόψεις σχετικά με την πατρότητα του λόγου δίστανται. Ο λόγος παραδίδεται μαζί με τους λόγους του Δημοσθένη. Ωστόσο, ο Αρποκρατίων αμφιβάλλει για το εάν πρόκειται για γνήσιο λόγο του Δημοσθένη (A 183, Su 3273 AO 2490 DE), ενώ ο Πλούταρχος θεωρεί ότι είναι

¹⁸ Βλ. Naquet (1983) 161-162.

¹⁹ Βλ. Deene (2011) 171.

²⁰ Βλ. Trevett (1992) 174, Deene (2011) 169-170. Βλ., επίσης, Βολονάκη (2014) 172, 181, 196, όπου αναφέρεται ότι ο Απολλόδωρος είχε δεχθεί πολλές φορές επίθεση για την καταγωγή του από τους αντιπάλους του, καθώς δεν ήταν γνήσιος Αθηναίος πολίτης, έτσι ώστε, εκμεταλλευόμενοι την πεποίθηση των Αθηναίων ότι οι βαρβαρικής καταγωγής πολίτες δεν ενδιαφέρονταν αρκετά για το συμφέρον της Αθηναϊκής κοινωνίας, να προκαλέσουν τη δυσπιστία των δικαστών απέναντι στον Απολλόδωρο και να τον καταδικάσουν. Βλ., επίσης, Trevett (1992) 178, Deene (2011) 174, αλλά και Βολονάκη (2014) 194-196.

²¹ Βλ. MacDowell (1986) 121, 357, Lanni (2006) 153, Deene (2011) 170.

²² Βλ. Deene (2011) 173.

²³ Βλ. Trevett (1992) 198.

έργο του Δημοσθένη (*Ηθικά* 351B).²⁴ Έχοντας υπόψη ότι ο λόγος εκφωνήθηκε το 366 π.Χ./365 π.Χ., αποκλείεται μάλλον το ενδεχόμενο να τον συνέταξε ο Δημοσθένης, διότι, εάν είχε γεννηθεί το 381 π.Χ., θα ήταν ανήλικος, όταν εκφωνήθηκε ο λόγος, ενώ, εάν γεννήθηκε το 384 π.Χ. που θεωρείται πλέον και το βέβαιο έτος γέννησής του, θα ήταν πολύ νέος για να γράψει έναν δικανικό λόγο για κάποιον άλλον.²⁵ Επιπλέον, έχοντας κατά νου ότι ο Δημοσθένης εκείνη την χρονική περίοδο, με την καθοδήγηση του Ισαίου, ήταν απορροφημένος από την προσπάθειά του να επιτύχει την καταδίκη των επιτρόπων του, οι οποίοι κατασπατάλησαν την περιουσία του, συμπεραίνουμε ότι μάλλον δε θα είχε τον χρόνο και τη διάθεση να ασχοληθεί με ξένες υποθέσεις.²⁶ Ίσως το επιχείρημά μου για το πότε γράφτηκε ο *Πρὸς Νικόστρατον* να μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και για την απόδοση του συγκεκριμένου λόγου στον Απολλόδωρο. Βέβαια, το γεγονός ότι ήθελε να ενισχύσει το στάτους του και να αποκαταστήσει την υπόληψή του λόγω της προσβλητικής συμπεριφοράς των αντιπάλων του δε σημαίνει ότι έπρεπε οπωσδήποτε να γράψει αυτός τον λόγο, για να τον εκφωνήσει. Όμως έχω την άποψη ότι, μαζί με όσα έχουν αναφερθεί και θα αναφερθούν για την πατρότητα του λόγου, το συγκεκριμένο επιχείρημά μου θα μπορούσε να αποτελέσει ένα στοιχείο δευτερευούσης, ωστόσο, σημασίας για την απόδοση του λόγου στον Απολλόδωρο.

Μερικά στοιχεία του ύφους του συγκεκριμένου λόγου, όπως οι επαναλήψεις μέσα σε μία περίοδο (λ.χ. 53.4, *οἰκείως διεκείμεθα... οἰκείως διεκείμην*) και η συχνή χρήση των αντωνυμιών *οὗτος* και *αὐτός* (λ.χ. 53.6, *αὐτὸν...τούτου...αὐτῶ... αὐτός*) καταδεικνύουν ότι ο λόγος είναι του Απολλόδωρου και όχι του Δημοσθένη.²⁷ Ο τρόπος γραφής του Απολλόδωρου διακρίνεται από τις επαναλήψεις και ο λόγος του χαρακτηρίζεται από την χρήση μεγάλων προτάσεων με πολλές μετοχές, παρενθετικά χωρία και χασμωδίες που δίδουν πιο ρεαλιστικό χαρακτήρα στην αφήγηση, επειδή διατηρούν τον χαρακτήρα της καθημερινής ομιλίας.²⁸ Επιπλέον, η ύπαρξη μεγάλων προτάσεων με ανακόλουθα και χασμωδίες κάνουν τον λόγο του να μην έχει ρυθμό.²⁹ Βέβαια, οι συχνές επαναλήψεις, ως στοιχείο του ύφους του Απολλόδωρου, σκοπεύουν στο να καταδείξουν τα σημεία εκείνα που έχουν μεγάλη σημασία για αυτόν,³⁰ αλλά και στο να εντυπωθούν στο νου των δικαστών, έτσι ώστε στο τέλος να θεωρήσουν ότι όσα

²⁴ Βλ. Sandys – Paley (1896) lvi, lviii, Trevett (1992) 56.

²⁵ Βλ. Sandys – Paley (1896) lviii, Trevett (1992) 51, 73.

²⁶ Βλ. Sandys – Paley (1896) lviii.

²⁷ Βλ. Sandys – Paley (1896) liv-lvi.

²⁸ Βλ. Trevett (1992) 68-69, 106-107, Bers – Gagarin (2003) 14, Κάππαρης – Χριστοδούλου (2008) 26-27.

²⁹ Βλ. Trevett (1992) 107.

³⁰ Βλ. Trevett (1992) 107.

ειπώθηκαν είναι αληθή.³¹ Στους λόγους του εντοπίζονται, επίσης, συχνά η χρήση αφηρημένων ουσιαστικών και αντιθέσεις.³² Λόγω των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών, πιστώνονται στον Απολλόδωρο και οι λόγοι *Κατὰ Στεφάνου Ψευδομαρτυριῶν β* (46), *Πρὸς Τιμόθεον* (49), *Πρὸς Πολυκλέα* (50), *Πρὸς Κάλλιπον* (52), *Κατὰ Νεαίρας* (59).³³ Ὅσον αφορά στον λόγο *Κατὰ Στεφάνου Ψευδομαρτυριῶν α* (45) που εκφωνήθηκε από τον Απολλόδωρο, κάποιοι μελετητές θεωρούν ότι γράφτηκε από τον Απολλόδωρο, ενώ κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι είναι έργο του Δημοσθένη.³⁴

Σχετικά με τον *Πρὸς Νικόστρατον*, αλλά και τους άλλους λόγους που αποδίδονται στον Απολλόδωρο και έχουν παραδοθεί μαζί με τους λόγους του Δημοσθένη, πρέπει να κάνουμε δύο ακόμη επισημάνσεις. Εκτός από τις υφολογικές παρατηρήσεις, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη ότι ο Απολλόδωρος πρέπει να έγραψε τις συγκεκριμένες αφηγήσεις και για πρακτικούς λόγους, διότι είναι περισσότερο λογικό να υποθέσουμε ότι ο ίδιος μεριμνούσε για τους λόγους που έπρεπε να εκφωνήσει από το να θεωρήσουμε ότι είχε τουλάχιστον για είκοσι πέντε χρόνια έναν λογογράφο που έδιδε κάθε τόσο έτοιμους λόγους σε έναν άνδρα που ούτως ή άλλως έπρεπε να ξέρει να μιλάει ορθά, αφού ήταν πολιτικός και είχε λάβει καλή εκπαίδευση.³⁵ Η δεύτερη παρατήρηση αφορά στην κριτική ενός επιχειρήματος που έχει διατυπωθεί για τους λόγους του Απολλόδωρου. Το γεγονός ότι η επιχειρηματολογία του Απολλόδωρου δεν είναι ισχυρή κάποιες φορές δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως επιχείρημα για την απόδοση αυτών των λόγων σε εκείνον και όχι στον Δημοσθένη, του οποίου η επιχειρηματολογία θεωρείται αρτιότερη, επειδή ακόμη και ένας κορυφαίος ρήτορας, όπως ο Δημοσθένης, μπορεί να εντάσσει στον λόγο του επιχειρήματα που δεν είναι τόσο πειστικά.³⁶

Ένα ερώτημα που προκύπτει από όσα έχουν αναφερθεί είναι το πώς ο *Πρὸς Νικόστρατον* και οι άλλοι λόγοι του Απολλόδωρου διασώθηκαν με τους λόγους του Δημοσθένη. Το ότι κάποιος τοποθέτησε αυτούς τους λόγους με τους λόγους του Δημοσθένη μπορεί να οφείλεται στην πεποίθησή του ότι μπορεί να πωλήσει περισσότερα αντίτυπα αυτών των λόγων, εάν τους αποδώσει σε έναν σπουδαίο ρήτορα, ή σε κάποιο λάθος που έγινε κατά την

³¹ Βλ. Κάππαρης – Χριστοδούλου (2008) 27.

³² Βλ. Trevett (1992) 109-110.

³³ Βλ. Kennedy (1963) 246-247, Usher (1999) 338, Bers – Gagarin (2003), 9-10, 56, MacDowell – Gagarin (2004) 150. Βλ. Trevett (1992) 106-110 για το ύφος του Απολλόδωρου.

³⁴ Βλ. Trevett (1992) 50-51, 67, 73, MacDowell – Gagarin (2004) 150, Todd (2005) 103, Humphreys (2007) 150, Κάππαρης – Χριστοδούλου (2008) 23-24.

³⁵ Βλ. Trevett (1992) 74, 110.

³⁶ Βλ. Trevett (1992) 72.

καταχώρισή τους.³⁷ Ένα τέτοιο λάθος μπορεί να οφείλεται στο ότι οι λόγοι μπορεί να αποδόθηκαν στον Δημοσθένη, διότι μάλλον είχε γράψει ήδη μία φορά έναν λόγο για τον Απολλόδωρο,³⁸ ή στο ότι μπορεί οι λόγοι του Απολλόδωρου να εντοπίστηκαν στη βιβλιοθήκη του Δημοσθένη, καθώς ένας τόσο μεγάλος ρήτορας είναι λογικό να έχει στη βιβλιοθήκη του και τους δικούς του λόγους, αλλά και λόγους άλλων ρητόρων.³⁹

Εκτός από τα παραδείγματα για το ύφος του Απολλόδωρου που έχουμε αναφέρει γενικά, μπορούμε να επισημάνουμε κάποια ακόμη που εντοπίζουμε στον *Πρὸς Νικόστρατον*. Παρατηρούμε συχνές επαναλήψεις διαφόρων φράσεων, λέξεων, αλλά και των ίδιων εννοιών με τη μορφή ουσιαστικού, ρήματος, μετοχής (λ.χ. 53.1 *ἀπογραφὴν*, 53.1 *ἀπογραφῆς*, 53.1 *ἀπέγραψα*, 53.1 *ἀπέγραψα*, 53.2 *ἀπογράψοντα*, 53.2 *ἀπέγραψα*, 53.2 *ἀπογράψοντι*, 53.3 *ἀπογραφή*, 53.10 *ἀπογέγραπται*, 53.19 *ἀπογραφὴν*, 53.19 *ἀπέγραψα*, 53.28 *ἀπέγραφεν*). Επιπλέον, εντοπίζουμε μεγάλες περιόδους (λ.χ. 53.15 *Ὅτε δὲ... πολέμιοι διαθεῖεν.*) με πολλές μετοχές σε κάθε περίοδο (53.15 *...ἐκτείσας... ὁμολογοῦντα... ἐλθὼν... ἐμβεβλημένα*). Μάλιστα, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ο λόγος ξεκινάει και τελειώνει με μεγάλες περιόδους με πολλές μετοχές (53.1 *Ὅτι μὲν... ἐγὼ ἀπέγραψα.* και 53.29 *Ἐὰν οὖν... ὀρθῶς βουλευσθε.*). Επιπροσθέτως, παρατηρούμε και την ύπαρξη ανακόλουθων σχημάτων (λ.χ. 53.11, *τὸν ἔρανον, ἐπειδὴν τοὺς ξένους ἀπαλλάξω, σοὶ ἀποδώσω ὃ ἂν μοι χρήσης*).⁴⁰

1β) Η Υπόθεση

Ο Απολλόδωρος μπόρεσε με μία *γραφὴν ψευδοκλητείας*⁴¹ να πετύχει την επιβολή προστίμου ενός ταλάντου στον Αρεθούσιο, το οποίο έπρεπε να πληρώσει στην πόλη. Ωστόσο, καθώς ο Αρεθούσιος δεν μπορούσε να αποπληρώσει το χρέος του, ο Απολλόδωρος έκανε *ἀπογραφὴν* της περιουσίας του Αρεθούσιου, δηλαδή καταγραφή των περιουσιακών στοιχείων του,⁴² έτσι ώστε να δημευθούν κάποια από αυτά και το ποσό που θα προκύψει στη συνέχεια από την εκποίηση αυτών να χρησιμοποιηθεί για την εξόφληση ενός μέρους του χρέους. Στη συγκεκριμένη καταγραφή αναφέρθηκαν δύο δούλοι, που, σύμφωνα με τον αδερφό του Αρεθούσιου, Νικόστρατο, είναι δικοί του και όχι του κατηγορούμενου. Έτσι, λοιπόν, επειδή ο

³⁷ Βλ. Bers – Gagarin (2003) xvi.

³⁸ Βλ. Jaeger (1938) 39, Trevett (1992) 76.

³⁹ Βλ. Pearson (1966) 350, Trevett (1992) 76.

⁴⁰ Θέλουμε να επισημάνουμε ότι στις υφολογικές παρατηρήσεις που κάνουμε δεν αναφέρουμε όλες τις περιπτώσεις και όλα τα παραδείγματα, αλλά κάποια από αυτά, έτσι ώστε να καταδείξουμε απλώς τον τρόπο γραφής του Απολλόδωρου.

⁴¹ Βλ. σελ. 20-21 της εργασίας για την *γραφὴν ψευδοκλητείας*.

⁴² Βλ. σελ. 17-21 της εργασίας για περισσότερες πληροφορίες για την *ἀπογραφὴν*.

Νικόστρατος προσέβαλε την *ἀπογραφὴν* της περιουσίας του Αρεθούσιου, ο Απολλόδωρος στρέφεται δικαστικά εναντίον του, εκφωνώντας τον συγκεκριμένο λόγο, τον οποίον πρόκειται να μελετήσουμε. Βέβαια, ο Απολλόδωρος και ο Νικόστρατος είχαν την ίδια ηλικία, ήταν φίλοι πιο πριν και βοηθούσαν ο ένας τον άλλον στις υποθέσεις τους. Όπως αναφέρει ο Απολλόδωρος στον λόγο του, όταν είχε αναχωρήσει ως *τριήραρχος* για την Πελοπόννησο και μετά για τη Σικελία, ζήτησε από τον Νικόστρατο να προσέχει και να διαχειρίζεται την περιουσία του. Ωστόσο, όσο ο Απολλόδωρος έλειπε, τρεις δούλοι του Νικόστρατου απέδρασαν και ο Νικόστρατος, καταδιώκοντάς τους, συνελήφθη από μία τριήρη και οδηγήθηκε στην Αίγινα, όπου πουλήθηκε ως δούλος. Ο Νικόστρατος κατάφερε να ελευθερωθεί, πληρώνοντας λύτρα που του δάνεισαν ξένοι. Όταν, όμως, ήρθε η ώρα που έπρεπε να εξοφλήσει το δάνειο, δεν μπορούσε να το κάνει και ζήτησε τη βοήθεια του Απολλόδωρου, ο οποίος, όπως ισχυρίζεται, προσφέρθηκε να τον συνδράμει οικονομικά όλες τις φορές που απευθύνθηκε σε αυτόν ο Νικόστρατος. Στη συνέχεια, όπως υποστηρίζει ο ομιλητής, ο Νικόστρατος δεν επέδειξε ευγνωμοσύνη και, επιδιώκοντας να αποφύγει την εξόφληση του χρέους του προς αυτόν, τάχθηκε με το μέρος άλλων δικαστικών αντιπάλων του Απολλόδωρου και προκάλεσε σε αυτόν πολλά προβλήματα. Ο Απολλόδωρος καταδικάστηκε σε μία δίκη που έκανε εις βάρος του κάποιος Λυκίδης⁴³ (στην οποία δεν κλήθηκε να παρουσιαστεί) να πληρώσει πρόστιμο εξακοσίων δέκα δραχμών, καταδίκη που ήρθε ως συνέπεια των μηχανορραφιών του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου. Επίσης, ο Νικόστρατος εισέβαλε με τη βία στον οίκο του Απολλόδωρου και έκλεψε αντικείμενα μεγάλης αξίας,⁴⁴ ο Αρεθούσιος κατέστρεψε τα οπωροφόρα, τα κλήματα και τις ελιές του Απολλόδωρου και μετά τις *ἀνακρίσεις* για την *γραφὴν ψευδοκλητείας* επιτέθηκε σε αυτόν και τον χτύπησε.

⁴³ Βλ. Bers – Gagarin (2003) 61 σημ. 26 για το ότι δεν υπάρχουν άλλες πληροφορίες για τον Λυκίδα.

⁴⁴ Στο κείμενο αναφέρεται ότι ο Αρεθούσιος εισέβαλε στον οίκο του Απολλόδωρου (53.15, *Ἐτι δὲ πρὸς τούτοις ὁ Ἄρεθούσιος ἀπρόσκλητόν μου <ἑξακοσίων καὶ> δέκα δραχμῶν δίκην καταδικασάμενος <καὶ ψευδεὶς> κλητῆρας ἐπιγραψάμενος, {καὶ} εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν βία τὰ σκευὴ πάντα ἐξεφόρησεν, πλέον ἢ εἴκοσι μνῶν ἄξια, καὶ οὐδ' ὅτιοῦν κατέλιπεν*). Ωστόσο παρατηρούμε ότι ο Dilts (2009, σελ. 206) οβελίζει το ουσιαστικό <<Ἄρεθούσιος>> και ότι στην ίδια παράγραφο επισημαίνεται ότι το υποκείμενο των ενεργειών που περιγράφονται παρουσίασε ψεύτικους κλητῆρας, πέτυχε την καταδίκη του Απολλόδωρου και την επιβολή προστίμου εξακοσίων δέκα δραχμών σε αυτόν. Όμως, όπως βλέπουμε στις παραγράφους 53.13-53.14, ο Απολλόδωρος ισχυρίζεται ότι ο Νικόστρατος δεν του επέδειξε ευγνωμοσύνη και έκανε μία δίκη εναντίον του μέσω του Λυκίδα, παρουσιάζοντας, μάλιστα, τον Αρεθούσιο και κάποιον άλλον ως κλητῆρας και χωρίς να τον ειδοποιήσει να παραστεί στη δίκη. Από αυτά τα χωρία προκύπτει ότι ο Νικόστρατος ήταν εκείνος που διέρρηξε τον οίκο του Απολλόδωρου. Ο Dilts αναφέρει στο κριτικό υπόμνημα ότι και οι Blass και Sauppe δεν αποδέχονται την γραφή <<Ἄρεθούσιος>>. Βλ., επίσης, Bers – Gagarin (2003) 62 σημ. 29, όπου επισημαίνεται ότι τα χειρόγραφα παρουσιάζουν τον Αρεθούσιο ως δράστη, αλλά και ότι κάποιοι μελετητές θεωρούν ότι ο δράστης είναι είτε ο Νικόστρατος είτε ο Λυκίδης. Ο Λυκίδης είναι ο λιγότερο ύποπτος, καθώς θα ήταν αρκετά επικίνδυνο να προβεί σε μία εγκληματική ενέργεια, όπως η διάρρηξη ενός οίκου για κάποιον άλλον. Βλ., επίσης, Sandys – Paley (1896) 167-168, όπου αναφέρεται ότι ο Νικόστρατος είναι ο *ἐπιγραψάμενος* τους κλητῆρας και ότι αυτός εισέβαλε στον οίκο του Απολλόδωρου.

Η γραφή *ψευδοκλητείας* αφορά στη μήνυση που έκανε ο Απολλόδωρος στον Αρεθούσιο, επειδή, σύμφωνα με τον ομιλητή, ο Αρεθούσιος υποστήριξε ψευδώς ότι για την προαναφερθείσα εις βάρος του Απολλόδωρου δίκη είχε επιδοθεί κλήση σε αυτόν, για να εμφανιστεί στη δίκη. Ο Απολλόδωρος με αυτή την *γραφὴν ψευδοκλητείας* κατάφερε να καταδικαστεί ο Αρεθούσιος στο να πληρώσει πρόστιμο ενός ταλάντου. Η αδυναμία του Αρεθούσιου να αποπληρώσει το χρέος οδήγησε στην *ἀπογραφὴν* που αναφέραμε. Στην *ἀπογραφὴν* αυτή αφορά ο *Πρὸς Νικόστρατον*, με τον οποίον ο Απολλόδωρος πρέπει να αποδείξει ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο και όχι στον Νικόστρατο, έτσι ώστε να κατασχεθούν από την πόλη, να εκποιηθούν και το ποσό που θα προκύψει από την πώλησή τους να χρησιμοποιηθεί για την αποπληρωμὴ ἑνα μέρος του χρέους του Αρεθούσιου.

Ὅσον αφορά στη δομὴ του λόγου, το *προοίμιον* εκτείνεται στις παραγράφους 1-3, η *διήγησις* στις παραγράφους 4-18, οι *πίστεις* στις παραγράφους 19-28 και ο *ἐπίλογος* στην παράγραφο 29.⁴⁵

⁴⁵ Βλ. Trevett (1992) 79.

2. Τα Νομικά Ζητήματα του Λόγου

Πριν περάσουμε στη μελέτη της επιχειρηματολογίας του Απολλόδωρου, θεωρούμε σκόπιμο να κάνουμε αναφορά στα νομικά ζητήματα του λόγου, κάτι που θα συμβάλει στην πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της αφήγησης, καθώς έτσι θα αποδοθεί πληρέστερα το νομικό υπόβαθρο της συγκεκριμένης δικανικής υπόθεσης.

Η *ἀπογραφή*⁴⁶ δηλώνει την αίτηση κατάσχεσης των περιουσιακών στοιχείων κάποιου, είναι υπόθεση δημοσίου χαρακτήρα και διακρίνεται στις παρακάτω υποπεριπτώσεις.⁴⁷ Η *ἀπογραφή* μπορεί να σκοπεύει στην καταγραφή και εκποίηση της περιουσίας κάποιου που έχει στερηθεί τα πολιτικά του δικαιώματα ή έχει εκτελεστεί. Μπορεί να είναι, επίσης, η καταγγελία που αποσκοπεί στη συγκέντρωση του ποσού που κάποιος οφείλει στο δημόσιο με την καταγραφή και την εκποίηση του μέρους των περιουσιακών του στοιχείων που απαιτείται για να καλυφθεί το χρέος, αλλά και η αίτηση κατάσχεσης ως τρόπος δίωξης εναντίον κάποιου που έχει ιδιοποιηθεί δημόσια περιουσία.⁴⁸ Η υπόθεση που μελετούμε αφορά στη δεύτερη περίπτωση.⁴⁹ Η γραπτή καταγγελία που υποβαλλόταν περιελάμβανε έναν κατάλογο με τα περιουσιακά στοιχεία του κατηγορούμενου, τα οποία προτείνονταν για κατάσχεση και γινόταν όταν ο μηνυτής θεωρούσε ότι ο εναγόμενος κατείχε περιουσία που του επέτρεπε να εξοφλήσει το χρέος του⁵⁰ ή πίστευε ότι ο εναγόμενος απέκρυπτε τα περιουσιακά στοιχεία του, για να μην αποπληρώσει τα οφειλόμενα.⁵¹ Βέβαια, ο εναγόμενος μπορούσε να ισχυριστεί ότι δεν είχε κάποιο χρέος στο δημόσιο και ότι η περιουσία του δεν έπρεπε να κατασχεθεί.⁵² Το όνομα του καταλόγου (*ἀπογραφή*) που συντασσόταν για την καταγραφή της περιουσίας χρησιμοποιούνταν και στη νομική διαδικασία που ακολουθούσε.⁵³ Αρμόδιοι για αυτές τις υποθέσεις ήταν οι *Ἐνδεκα* και οι *δήμαρχοι*, ενώ τέτοια δίωξη μπορούσαν να ασκήσουν και όσοι ήθελαν να δώσουν συνέχεια σε μία προηγούμενη πολιτική ή δικαστική διαμάχη με κάποιον άλλον πολίτη και οι πολίτες, φυσικά,

⁴⁶ Βλ. Αρποκρατίων (A 183, Su 3273 AO 2490 DE), *Ἀπογραφή ὅταν τις λέγη τινὰ ἔχειν τι τῶν τῆς πόλεως, ἀπογραφὴν ποιεῖται ὁ ἐναγόμενος, δηλῶν πόθεν ἔχει τὰ χρήματα καὶ πόσα ταῦτα εἶη. Μήποτε δὲ καὶ εἶδος τι δίκης ἐστὶν ἡ ἀπογραφή· εἰ γὰρ ἀρνοῖτο τις μὴ ἔχειν, ἀπογραφῆς ἐκρίνετο ὡς οὐκ ὀρθῶς γεγεννημένης τῆς ἀπογραφῆς· Δημοσθένης Κατ' Ἀνδροτίωνος (22.54). Τί δὲ ἦν τὸ κινδύνευμα τῷ τὴν ἀπογραφὴν ποιουμένῳ, ἐν τῷ Δημοσθένους Πρὸς Νικόστρατον περὶ τῶν Ἀρεθουσίου ἀνδραπόδων (53.1, 3), εἰ γνήσιος, δηλὸν γίνεται.*

⁴⁷ Βλ. MacDowell (1986) 255, Osborne (2003) 268-269.

⁴⁸ Βλ. Osborne (2003) 268 για τη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση.

⁴⁹ Βλ. Osborne (2003) 292.

⁵⁰ Βλ. MacDowell (1986) 255, MacDowell (2009) 108, Phillips (2013) 31.

⁵¹ Βλ. Sandys – Paley (1896) li.

⁵² Βλ. MacDowell (1986) 255-256.

⁵³ Βλ. Sandys – Paley (1896) li, Harrison (1971) 211, MacDowell (1986) 255, Bers – Gagarin (2003) 56.

που ήθελαν να πράξουν υπέρ του δημοσίου συμφέροντος.⁵⁴ Οι κατάλογοι με τα περιουσιακά στοιχεία διαβάζονταν στην κύρια συνέλευση της Εκκλησίας του δήμου, έτσι ώστε οι ενδιαφερόμενοι να μπορούν να προβάλουν την ανταπαίτηση (*ἐνεπισκέπτεσθαι/ἐνεπισκήψασθαι/ἐνεπίσκηψις*) ότι η περιουσία ή κάποιο από τα περιουσιακά στοιχεία που αναφέρονταν στον κατάλογο ανήκουν σε εκείνους και όχι στον εναγόμενο.⁵⁵ Όταν διατυπωνόταν αυτός ο ισχυρισμός, η δίκη που γινόταν ονομαζόταν *διαδικασία* και ο κάθε διεκδικητής, πριν εκδικαστεί η υπόθεση, έπρεπε να προχωρήσει σε παρακατάθεση (*παρακαταβολή*) του ενός πέμπτου της αξίας της διεκδίκησής του, το οποίο λάμβανε η πόλη, εάν ο διεκδικητής δεν κέρδιζε τη δίκη.⁵⁶ Εάν αποφαιζόταν ότι έπρεπε να δημευθεί η περιουσία του εναγομένου, τότε αυτή παραδιδόταν στους πωλητές, δηλαδή τους αξιωματούχους που πωλούσαν την κρατική περιουσία, και οι οποίοι προχωρούσαν στην πώλησή της με πλειστηριασμό.⁵⁷

Όπως αναφέραμε, η *ἀπογραφή* γινόταν όταν κάποιος δεν τακτοποιούσε τις ανεξόφλητες οφειλές που είχε προς την πόλη. Κάθε πολίτης που καταγραφόταν ως οφειλέτης της πόλης στερούνταν τα πολιτικά δικαιώματά του, μέχρι να αποπληρώσει το χρέος του, ενώ, εάν ασκούσε κάποιο από τα πολιτικά δικαιώματα που του είχαν απαγορευτεί, υπέκειτο σε μήνυση με *ἔνδειξιιν*.⁵⁸ Το ποσό που συγκεντρωνόταν από την πώληση της περιουσίας αντισταθμιζόταν με το οφειλόμενο χρέος στην πόλη και έτσι ο οφειλέτης ανακτούσε τα πολιτικά δικαιώματά του, εάν το ποσό ήταν αρκετό για την εξόφληση του χρέους και, μάλιστα, του επιστρεφόταν το ποσό που ενδεχομένως να περίσσευε από την εκποίηση. Ωστόσο, εάν το ποσό που είχε συγκεντρωθεί από την εκποίηση δεν ήταν αρκετό, το χρέος μειωνόταν κατά το ποσό που προέκυψε από την πώληση και ο εναγόμενος δεν επανακτούσε τα πολιτικά δικαιώματά του.⁵⁹ Σε περίπτωση που ο οφειλέτης απεβίωνε, ο κληρονόμος του κληρονομούσε το χρέος και την *ἀτιμία*, αλλά μόλις εξοφλούσε το χρέος, η *ἀτιμία* έπαυε να ισχύει.⁶⁰

Σύμφωνα με κάποιες παλαιότερες απόψεις, εάν κέρδιζε τη δίκη, ο μηνυτής λάμβανε τα τρία τέταρτα της αξίας της εκποιούμενης περιουσίας.⁶¹ Ωστόσο, ο Lewis παρατήρησε ότι σε ένα απόσπασμα επιγραφής *πωλητῶν* από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. περιλαμβάνεται η φράση

⁵⁴ Βλ. MacDowell (1986) 90, 255, Osborne (2003) 268, 274.

⁵⁵ Βλ. Harrison (1971) 215, MacDowell (1986) 255, 256.

⁵⁶ Βλ. Harrison (1971) 217, MacDowell (1986) 256.

⁵⁷ Βλ. MacDowell (1986) 256.

⁵⁸ Βλ. Harrison (1971) 214, MacDowell (1986) 254-255, 256.

⁵⁹ Βλ. MacDowell (1986) 256 για την πώληση της περιουσίας και την ανάκτηση των πολιτικών δικαιωμάτων.

⁶⁰ Βλ. MacDowell (1986) 119.

⁶¹ Βλ. Sandys – Paley (1896) li, Harrison (1971) 212, 214, MacDowell (1986) 92, 98, 256, 396-397.

<<τὰ τρίτα μέρη τιμῆ>>, δηλαδή το ένα τρίτο, και πρότεινε ότι η γραφή <<τρία>> στο κείμενο του Απολλόδωρου (53.2) είναι συνέπεια της παραφθοράς της αρχικής γραφής <<τρίτα>>. ⁶² Μάλιστα, ο Osborne υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη διόρθωση επιλύει και το παράδοξο ο μηνυτής να είναι περισσότερο κερδισμένος από την ίδια την πόλη σε περίπτωση που κέρδιζε τη δίκη. ⁶³ Παρόλο που η πρόταση του Lewis έγινε το 1966, δηλαδή πριν από τη δημοσίευση των μονογραφιών του Harrison και του MacDowell για το Αθηναϊκό δίκαιο που κυκλοφόρησαν το 1971 ⁶⁴ και το 1978 ⁶⁵ αντίστοιχα, δε λαμβάνεται υπόψη ούτε συζητείται η συγκεκριμένη διόρθωση σε αυτές τις μονογραφίες. Βέβαια, ο MacDowell εκφράζει την απορία του για την τόσο υψηλή αμοιβή που λάμβανε ο κατηγορος, εάν κέρδιζε τη δίκη, ⁶⁶ ενώ μόνο πολύ αργότερα τάσσεται και εκείνος υπέρ της άποψης του Lewis, ότι αυτός που κέρδιζε τη δίκη λάμβανε το ένα τρίτο και όχι τα τρία τέταρτα της αξίας της εκποιημένης περιουσίας. ⁶⁷ Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η συγκεκριμένη διόρθωση δε λαμβάνεται υπόψη και δεν αναφέρεται στο κριτικό υπόμνημα ⁶⁸ του Dilts, ο οποίος εξέδωσε τα έργα του Δημοσθένη την προηγούμενη δεκαετία. Μάλιστα, ο τόμος για τον *Πρὸς Νικόστρατον* εκδόθηκε το 2009. Η αναφορά στο κείμενο είναι διαφωτιστική:

Ἀπογράφας δὲ ἐὰν ἀποδείξω τὰ ἀνδράποδα Ἀρεθουσίου ὄντα, οὔτε ἐγγράπτο εἶναι, τὰ μὲν τρία μέρη, ἃ ἐκ τῶν νόμων τῷ ἰδιώτῃ τῷ ἀπογράφαντι γίγνεται, τῇ πόλει ἀφήμι, αὐτῷ δ' ἐμοὶ τετιμωρῆσθαι ἀρκεῖ μόνον. (53.2)

Παρατηρούμε ότι στο συγκεκριμένο χωρίο ο Dilts δεν κάνει κάποια αλλαγή, αλλά το κείμενο είναι ίδιο με αυτό του Rennie που δεν είχε υπόψη του τη μεταγενέστερη συζήτηση, αφού είχε εκδώσει αυτόν τον λόγο πολύ πριν τη διόρθωση του Lewis και την έκδοση της επιγραφής και συγκεκριμένα το 1931. Πρέπει να επισημάνουμε, επίσης, ότι και ο Gernet, ο οποίος εξέδωσε τον *Πρὸς Νικόστρατον* το 1959, παρόλο που δεν μπορούσε να ξέρει τη διόρθωση του Lewis, καθώς είναι μεταγενέστερη, φαίνεται να μη λαμβάνει υπόψη του την προαναφερθείσα επιγραφή που δημοσιεύθηκε το 1950, διότι διατηρεί και εκείνος την γραφή <<τὰ μὲν τρία μέρη>>, χωρίς να κάνει κάποια αναφορά στην επιγραφή στο κριτικό υπόμνημά του. Στην τελευταία διορθωμένη

⁶² Βλ. Lewis (1966) 191 σημ. 67, καθώς και Millett (1991) 265 σημ. 2, Bers – Gagarin (2003) 57, Osborne (2003) 269, Phillips (2013) 31-32, όπου οι μελετητές αποδέχονται αυτή την πρόταση. Ο Lewis χρησιμοποιεί την επιγραφή που δημοσιεύθηκε στο *Hesperia* 19 (1950) 237 αρ. 14.42.

⁶³ Βλ. Osborne (2003) 269.

⁶⁴ Κάνουμε λόγο για τον δεύτερο τόμο του έργου του Harrison που αναφέρεται και στην *ἀπογραφήν*.

⁶⁵ Στη συγκεκριμένη μελέτη χρησιμοποιείται η ελληνική μετάφραση της μονογραφίας του MacDowell.

⁶⁶ Βλ. MacDowell (1986) 256.

⁶⁷ Βλ. MacDowell (2009) 108.

⁶⁸ Ο Dilts θα μπορούσε τουλάχιστον να παραπέμψει στο κριτικό υπόμνημα στην επιγραφή ή και στη διόρθωση του Lewis, εάν δεν ήθελε να μετατρέψει τη λέξη <<τρία>> σε <<τρίτα>>.

έκδοση του *Πρὸς Νικόστρατον* από τους Dindorf και Blass που κυκλοφόρησε το 1927, προφανώς, διαβάζουμε, επίσης, την γραφή <<τὰ μὲν τρία μέρη>>.

Επιπλέον, όσον αφορά στην αμοιβή του μηνυτή, αυτός δεν είχε κάποιο κέρδος στην περίπτωση που έπρεπε να κατασχεθεί ολόκληρη η περιουσία του οφειλέτη και που το ποσό που συγκεντρωνόταν από την εκποίηση δεν αρκούσε για να καλυφθεί το χρέος του οφειλέτη, όπως και στην περίπτωση κατά την οποία η περιουσία που κατασχόταν αρκούσε μόνο για να καλυφθεί το χρέος.⁶⁹ Σε περίπτωση που ο μηνυτής σε μία υπόθεση *ἀπογραφῆς* δεν κέρδιζε το ένα πέμπτο των ψήφων, έπρεπε να πληρώσει πρόστιμο χιλίων δραχμών και στερούνταν του δικαιώματός του να είναι κατήγορος σε υπόθεση του ίδιου τύπου.⁷⁰

Στον εξεταζόμενο λόγο, ο Απολλόδωρος, κάνοντας *ἀπογραφὴν*, ζητά την πώληση δύο δούλων του Αρεθούσιου για τη μερική αποπληρωμή του χρέους του Αρεθούσιου προς την πόλη (53.1, *ἀπέγραψα <μὲν> ἂν πένθ' ἡμιμναίων ἄξια ἀνδράποδα, ὡς αὐτὸς ὁ ἀμφισβητῶν τετίμηται αὐτὰ*) -χρέος ύψους ενός ταλάντου που όφειλε λόγω της καταδίκης του στην *γραφὴν ψευδοκλητείας* που υπέβαλε εναντίον του ο Απολλόδωρος (53.15 *ἐβάδιζον ἐπὶ τὸν κλητῆρα τὸν ὁμολογοῦντα κεκλητευκέναι, τὸν Ἀρεθούσιον, τῆς ψευδοκλητείας κατὰ τὸν νόμον, 53.18 ταλάντου*). Σύμφωνα με τον Απολλόδωρο, ο Αρεθούσιος είτε ψέματα, όταν βεβαίωσε ως μάρτυρας ότι ο Απολλόδωρος κλήθηκε να παρουσιαστεί στην εις βάρος του δίκη που έκανε ο Νικόστρατος μέσω του Λυκίδη, και για αυτόν τον λόγο ο Απολλόδωρος τον μήνυσε: μη έχοντας ενημερωθεί για αυτή τη δίκη, καταδικάστηκε ερήμην του (53.14-53.15). Επιπλέον, η διεκδίκηση των δύο δούλων από τον Νικόστρατο και η διεκδίκηση μέρους των περιουσιακών στοιχείων του Αρεθούσιου από άλλους συγγενείς του (53.28) παραπέμπουν στη δυνατότητα που αναφέραμε προηγουμένως (*ἐνεπίσκηψις*),⁷¹ σύμφωνα με την οποία κάποιος πολίτης μπορούσε να ισχυριστεί ότι κάποιο περιουσιακό στοιχείο που αναφέρεται σε μία υπόθεση *ἀπογραφῆς*⁷²

⁶⁹ Βλ. Osborne (2003) 270-271.

⁷⁰ Βλ. Sandys – Paley (1896) li, 152, Harrison (1971) 217, MacDowell (1986) 101-102, 389, Bers – Gagarin (2003) 57.

⁷¹ Βλ. σελ. 18 της εργασίας.

⁷² Βλ. Osborne (2003) 291-293 και για τις άλλες υποθέσεις *ἀπογραφῆς* για την εξόφληση χρέους. Πιο συγκεκριμένα, για υποθέσεις που μαρτυρούνται σε φιλολογικές πηγές, πβλ. Λυσία *Υπὲρ τοῦ στρατιώτου* 5-7, την *ὑπόθεσιν* του *Κατὰ Ἀριστογείτονος Ι* του Δημοσθένη, [Δημοσθένη], *Πρὸς Βοιωτὸν ΙΙ* 22, Απολλόδωρο, *Κατὰ Νεαίρας* 7. Για υποθέσεις που μαρτυρούνται σε επιγραφές βλ. *Hesperia* 5 (1936) 397 κ.ε. αρ. 10. 115 κ.ε., *Hesperia* 5 (1936) 397 κ.ε. αρ. 10. 153 κ.ε., *IG ii²* 1631. 351 κ.ε. (Dareste, *Inscr. Jur.* li 146 κ.ε. αρ. 26), *IG ii²* 1631. 430-41, *IG ii²* 1631. 288 κ.ε., πρβλ. 1632. 218-33, 1628. 620-41, 1629. 1098-1132, *Hesperia* 5 (1936) 397 κ.ε. αρ. 10. 185 κ.ε..

είναι δικό του και όχι του εναγομένου, συνεπώς ο *Πρὸς Νικόστρατον* εκφωνήθηκε σε μία διαδικασία.⁷³

Η γραφή *ψευδοκλητείας*,⁷⁴ στην οποία αναφερθήκαμε πριν, ήταν υπόθεση δημοσίου δικαίου και ασκούσαν εναντίον προσώπου που βεβαίωνε ψευδώς ότι ένας κατηγορούμενος είχε ενημερωθεί να παραστεί στην εις βάρος του δίκη. Η κλήτευση ήταν προφορική και ο ίδιος ο κατηγορός έπρεπε να μεριμνήσει για την πραγματοποίησή της. Μάλιστα, κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ., όταν ο κατηγορός ενημέρωνε τον κατηγορούμενο για την καταγγελία που είχε κάνει εναντίον του, όφειλε να έχει και δύο μάρτυρες (*κλητηῆρας*) μαζί του,⁷⁵ έτσι ώστε, εάν ο κατηγορούμενος υποστήριζε στη συνέχεια ότι δεν του επιδόθηκε η κλήση και για αυτό δεν παρουσιάστηκε στη δίκη, οι μάρτυρες αυτοί θα είχαν ως υποχρέωση να βεβαιώσουν ότι η κλήτευση έγινε. Η ψευδής βεβαίωση ότι η κλήτευση είχε γίνει (*ψευδοκλητεία*) μπορούσε να εναχθεί με μήνυση ενώπιον των *θεσμοθετών*. Η ποινή καθοριζόταν από το δικαστήριο, αλλά όποιος καταδικαζόταν μία ή δύο φορές για *ψευδοκλητείαν* πλήρωνε πρόστιμο. Εάν κάποιος καταδικαζόταν για τρίτη φορά, στερούνταν τα πολιτικά του δικαιώματα.⁷⁶

Η μόνη περίπτωση *γραφῆς ψευδοκλητείας* την οποία ξέρουμε είναι η μήνυση του Απολλόδωρου κατά του Αρεθούσιου, όπου ο Απολλόδωρος κατάφερε να επιτύχει την καταδίκη του Αρεθούσιου, όπως ο ίδιος αναφέρει (53.17).⁷⁷

Η φράση *ἐξ ἐμφανῶν καταστάσεως ἐπιβολὴν* (53.14) αναφέρεται στο πρόστιμο που επιβλήθηκε στον Απολλόδωρο από μία δίκη *εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν*,⁷⁸ της οποίας σκοπός είναι η παρουσίαση ή καλύτερα η φανέρωση κάποιου πράγματος, εάν λάβουμε υπόψη μας το *χωρίο ἀπήτει τὸν Πυθόδωρον τὸ γραμματεῖον καὶ προσεκαλέσατο εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν* του Ισαίου (6.31), την φράση *ἐμφανῆ καταστήσαι τὰ χρήματα* που βρίσκουμε

⁷³ Βλ. Harrison (1971) 215 σημ. 5, 217 σημ. 4.

⁷⁴ Βλ. Αρποκρατίων (Ψ 2, Su 52 DE), *Ψευδοκλητεία* ὄνομα δίκης ἐστίν, ἣν εἰσίσαι οἱ ἐγεγραμμένοι ὀφείλουν τῷ δημοσίῳ, ἐπειδὴν αἰτιῶνται τινὰς ψευδῶς κατεσκευάσθαι κλητηῆρας καθ' ἑαυτῶν πρὸς τὴν δίκην ἀφ' ἧς ὄφλον. Ἔστι δὲ παρά τε ἄλλοις ῥήτορσι καὶ Ἰσαίῳ ἐν τῷ *Πρὸς Νικοκλέα περὶ χωρίου* (F 110 S).

⁷⁵ Ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι ο Νικόστρατος είχε ως υποτιθέμενους *κλητηῆρας* τον Αρεθούσιο και κάποιον άλλον, του οποίου το όνομα δεν αναφέρεται (53.14).

⁷⁶ Βλ. Bonner – Harrell (1979) 92, MacDowell (1986) 367-368, Bers – Gagarin (2003) 57, Phillips (2013) 225 για την *γραφὴν ψευδοκλητείας*.

⁷⁷ Βλ. Osborne (2003) 283-284.

⁷⁸ Βλ. Αρποκρατίων (E 8, Su ει 246 AO 2493 DE), *Εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν* ὄνομα δίκης ἐστίν ὑπὲρ τοῦ τὰ ἀμφισβητήσιμα εἶναι ἐν τῷ φανερωῦ Ἰσαῖος ἐν τῷ *Περὶ τοῦ Φιλοκτήμονος κλήρον* (6.31). Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ *Ἀθηναίων πολιτείᾳ* (56.6) πρὸς τὸν ἄρχοντά φησι λαγχάνεσθαι ταύτην τὴν δίκην, τὸν δὲ ἀνακρίνοντα εἰσάγειν εἰς τὸ δικαστήριον.

στον λόγο *Πρὸς Κάλλιππον* του Απολλοδώρου (52.10) και την φράση *τὸ ἐνέχυρον καθίστησιν εἰς τὸ ἐμφανές* από τον *Κατὰ Διονυσιοδώρου* λόγο του Δημοσθένη (56.3).⁷⁹ Εξάλλου η συγκεκριμένη σημασία προκύπτει και από τον ορισμό του Αρποκρατίωνα (*ὄνομα δίκης ἐστὶν ὑπὲρ τοῦ τὰ ἀμφισβητήσιμα εἶναι ἐν τῷ φανερωῷ*). Η συγκεκριμένη νομική διαδικασία εφαρμοζόταν στην περίπτωση που κάποιος έχανε κάτι, ήξερε ποιός το είχε και με αυτή τη δίκη τον υποχρέωνε να περιγράψει τον τρόπο που το απέκτησε. Εάν ο κατηγορούμενος υπεδείκνυε κάποιον άλλον, ο οποίος του το είχε πωλήσει, τότε η μήνυση στρεφόταν κατά αυτού που έκανε την πώληση, καθώς πούλαγε πράγματα που δεν του ανήκαν. Διαφορετικά, μηνυόταν ο πρώτος ερωτηθείς -εάν, βέβαια, δεν υποδείκνυε κάποιον άλλον που του το είχε δώσει. Επίσης, εκτός από την προηγούμενη περίπτωση, μπορεί να εφαρμοζόταν και στην παρουσίαση αδήλωτου μέρους μίας κληρονομιάς, για την παρουσίαση και την καταβολή ενός χρηματικού ποσού σε αυτόν που το δικαιούται, την ανάκτηση μίας διαθήκης με σκοπό την καταστροφή της από τον διαθέτη και για την προσκόμιση ενός εγγράφου που κάποιος δεν ήθελε να παρουσιάσει.⁸⁰ Ο σκοπός, λοιπόν, της συγκεκριμένης διαδικασίας ήταν ο μηνυτής να αποκτήσει πρόσβαση και να παρουσιαστεί αυτό στο οποίο αναφέρεται, ενώ, όσον αφορά στην ποινή του κατηγορούμενου που καταδικαζόταν, αυτή μάλλον ήταν η παραχώρηση του υπό συζήτηση πράγματος στον μηνυτή και η επιβολή προστίμων που έπρεπε να αποπληρώσει στον μηνυτή και στην πόλη.⁸¹

Όπως αναφέραμε στην υπόθεση του λόγου, ο Απολλόδωρος, εκτός από τη δικαστική αντιπαράθεση με τον Νικόστρατο, είχε νομικές διαφορές και με άλλα άτομα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτές οι διαμάχες του Απολλόδωρου έχουν να κάνουν με κάποιους ανθρώπους του κοντινού περιβάλλοντός του τους οποίους αποκαλεί συγγενείς και οι οποίοι, όπως ισχυρίζεται, τον έχουν αδικήσει (53.14). Πιο συγκεκριμένα, αφορά κυρίως στην αντιπαράθεση που είχε ο ομιλητής με τον Φορμίωνα, πρώην δούλο του πατέρα του, Πασίωνα, για θέματα οικονομικού χαρακτήρα, και συγκεκριμένα επειδή ο Πασίων ανέφερε στη διαθήκη του ότι ήθελε ο Φορμίων να αναλάβει τις τραπεζικές επιχειρήσεις του και να γίνει σύζυγος της συζύγου του -της μητέρας του Απολλόδωρου.⁸²

⁷⁹ Βλ. Sandys – Paley (1896) 166, Harrison (1968) 208, MacDowell (1986) 226, Phillips (2013) 206.

⁸⁰ Βλ. Harrison (1968) 208, Harrison (1971) 135-136, Bonner – Harrell (1979) 64, Phillips (2013) 262-263 για τις περιπτώσεις που μπορεί να γίνει η *δίκη εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν*.

⁸¹ Βλ. Harrison (1968) 209, MacDowell (1986) 226.

⁸² Βλ. Sandys – Paley (1896) lvi, 165, Bers – Gagarin (2003) 13, 62.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Απολλόδωρο, ο Νικόστρατος τάχθηκε με το μέρος των προαναφερθέντων αντιπάλων του (53.14). Στην αντιπαράθεση που είχε ο Απολλόδωρος με αυτούς, πρέπει να υποθέσουμε ότι μπορεί να υποστηρίχθηκε ότι ο Απολλόδωρος είχε στην κατοχή του κάποια έγγραφα τα οποία είτε στην πραγματικότητα άνηκαν σε κάποιον από τους αντιπάλους του είτε ότι οι αντίπαλοί του είχαν το νόμιμο δικαίωμα να ζητήσουν την προσκόμισή τους. Ο Νικόστρατος, θέλοντας να συνδράμει τους αντιπάλους του Απολλόδωρου, θα μπορούσε να επιδώσει μία επικυρωμένη από μάρτυρες κλήση στον Απολλόδωρο, για να παρουσιάσει τα προαναφερθέντα έγγραφα. Εάν ο Απολλόδωρος αρνούνταν να παρουσιάσει τα συγκεκριμένα έγγραφα, χωρίς να χρησιμοποιήσει κάποιο έγκυρο νομικά επιχείρημα, ο Νικόστρατος θα μπορούσε να ζητήσει την επιβολή προστίμου στον Απολλόδωρο και να τον καταγράψει ως οφειλέτη του δημοσίου για αυτό το πρόστιμο. Ωστόσο, ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι ο Νικόστρατος δεν προχώρησε στην επίδοση της κλήσης και δεν τον ειδοποίησε να παρουσιαστεί στη δίκη (53.14, *ἀπρόσκλητον... ἐπιβολήν*), χωρίς να του δοθεί η δυνατότητα να προσκομίσει τα απαιτούμενα έγγραφα ή να προβάλει κάποιον έγκυρο νομικά ισχυρισμό που να του επιτρέψει να μην τα παρουσιάσει. Έτσι, ο Νικόστρατος, στηριζόμενος στην υποτιθέμενη απειθεία του αντιπάλου του, πέτυχε (μέσω του Λυκίδη) μία ερήμην καταδίκη του Απολλόδωρου, ο οποίος κατεγράφη ως οφειλέτης του δημοσίου για χρέος εξακοσίων δέκα δραχμών.⁸³

Στον *Πρὸς Νικόστρατον* εντοπίζουμε έναν ακόμη νομικό όρο, αυτόν της *ἐνδείξεως* (53.14, *ἐνδεικνύναι*). Η *ἐνδειξις*⁸⁴ ήταν υπόθεση δημοσίου δικαίου και αποτελούσε μία υποβολή έγγραφης κατηγορίας είτε στους *θεσμοθέτες* είτε στους *Ἐνδεκα*, αλλά και στον *βασιλέα*.⁸⁵ Το χαρακτηριστικό γνώρισμά της ήταν ότι μετά την υποβολή της μήνυσης, ο μηνυτής, εάν το επιθυμούσε, μπορούσε να συλλάβει τον κατηγορούμενο και να τον οδηγήσει στο δημόσιο δεσμοκτήριο, μέχρι να διεξαχθεί η δίκη, κάτι που όμως δε γινόταν συχνά.⁸⁶ Ωστόσο, έχει εκφραστεί και η άποψη ότι η σύλληψη μπορεί να γινόταν από τους αρμόδιους δημόσιους λειτουργούς και όχι από τον μηνυτή.⁸⁷ Η νομική διαδικασία της *ἐνδείξεως* στρεφόταν κατά των

⁸³ Βλ. Sandys – Paley (1896) 165 για την ερμηνεία που παραθέσαμε σε αυτή την παράγραφο.

⁸⁴ Βλ. Αρποκρατίων (E 48, Su 1171 AO 2494 DE LV 256), *Ἐνδειξις*· *εἶδος δίκης δημοσίας, ὑφ' ἣν τοὺς ἐκ τῶν νόμων εἰργαζόμενους τινῶν ἢ τόπων ἢ πράξεων, εἰ μὴ ἀπέχοντο αὐτῶν, ὑπῆγον. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσὶ λόγοι ἐνδείξεως, γνωριμώτατοι δὲ οἱ κατ' Ἀριστογείτονος Δημοσθένους* (25, 26).

⁸⁵ Βλ. Harrison (1971) 229, MacDowell (1986) 91-92, 120.

⁸⁶ Βλ. MacDowell (1986) 120.

⁸⁷ Βλ. Hansen (1976) 10, MacDowell (1986) 119-120, Phillips (2013) 31.

Θα ήθελα να επισημάνω ότι γίνονται αναφορές στη βιβλιογραφία για τον συσχετισμό και τις διαφορές μεταξύ της νομικών διαδικασιών της *ἐνδείξεως*, της *ἀπαγωγῆς* και της *ἐφήγησεως* που δε θα αναφερθούν εδώ, καθώς κάτι τέτοιο δεν αποτελεί σκοπό ούτε της συγκεκριμένης ενότητας ούτε της συγκεκριμένης μελέτης. Βλ. Harrison (1971) 221-232, Hansen (1976) 9-35, MacDowell (1986) 92, 229, 368, Phillips (2013) 28.

κακούργων, δηλαδή όσων είχαν διαπράξει μία σειρά εγκλημάτων, όπως δολοφονία, μοιχεία, κλοπή είτε σε κάποιον οίκο είτε σε κάποιον ναό, κλοπή ενδυμάτων, πειρατεία, απαγωγή, προδοσία, αλλά και κατά όσων ασκούσαν τα πολιτικά δικαιώματά τους, ενώ τα είχαν στερηθεί, κατά αυτών που είχαν εξοριστεί από την πόλη και είχαν παραβιάσει τους όρους της εξορίας τους και κατά αυτών που, ενώ είχαν κάποια οφειλή στο δημόσιο, κατείχαν δημόσιο αξίωμα.⁸⁸ Η ποινή για συγκεκριμένου είδους παραβάτες, όπως για κάποιον που κατείχε δημόσιο αξίωμα, ενώ όφειλε χρήματα στην πόλη, ήταν ο θάνατος, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η ποινή καθοριζόταν από το δικαστήριο.⁸⁹

Ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι ο Νικόστρατος και ο Αρεθούσιος προετοιμάζονταν να τον καταγγείλουν με *ἔνδειξιν*, εάν ζητούσε να γίνουν *ἀνακρίσεις* για τις δίκες που θα έκανε κατά των προαναφερθέντων συγγενών, επειδή ο Νικόστρατος είχε συνωμοτήσει με τους συγκεκριμένους αντίπαλους του Απολλόδωρου, για να του δημιουργήσουν νομικά προβλήματα (53.14). Ο Νικόστρατος και ο Αρεθούσιος, είτε έμμεσα μέσω του Λυκίδη είτε άμεσα, μπορούσαν να προχωρήσουν στην καταγγελία με *ἔνδειξιν*, εάν ο Απολλόδωρος επεδίωκε να γίνουν οι προαναφερθείσες *ἀνακρίσεις*, διότι αυτός ως οφειλέτης του δημοσίου είχε στερηθεί το δικαίωμα να ασκεί δικαστικές διώξεις, μέχρι να τακτοποιήσει τις οφειλές του.⁹⁰ Έτσι, εάν όσα ισχυρίζεται ο Απολλόδωρος ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, θα μπορούσε να οδηγηθεί στη φυλακή, όπως αναφέρεται και στον λόγο, αφού, όπως επισημάναμε προηγουμένως στην περίπτωση της *ἔνδειξεως*, ο μηνυτής μπορούσε να προκαλέσει τη σύλληψη και τη φυλάκιση του κατηγορουμένου, μέχρι να γίνει η δίκη, εάν αυτός ασκεί τα πολιτικά δικαιώματά του, ενώ τα έχει στερηθεί. Επομένως ο Απολλόδωρος δε θα μπορούσε να ασκήσει δίωξη στους συγγενείς του. Η συνωμοσία, λοιπόν, του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου με τους άλλους δικαστικούς αντιπάλους του Απολλόδωρου ευθύνεται για το γεγονός ότι δεν τον κάλεσαν να παρουσιαστεί στη *δίκη εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν*, αφού ο Απολλόδωρος, χωρίς να έχει κληθεί σε αυτή, καταγράφηκε ως οφειλέτης του δημοσίου, και, έχοντας στερηθεί τα πολιτικά δικαιώματά του, δε θα μπορούσε να εμπλακεί στους δικαστικούς αγώνες κατά των συγγενών του. Εάν πάλι ξεκινούσε τις εναντίον τους διώξεις, έχοντας στερηθεί τα πολιτικά δικαιώματά του, θα φυλακιζόταν. Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, αναφερόμενος σε αυτές τις πράξεις των αντιδίκων του

⁸⁸ Βλ. Harrison (1971) 230-231, Hansen (1976) 15, MacDowell (1986) 119-120, Phillips (2013) 31.

⁸⁹ Βλ. MacDowell (1986) 120.

Επίσης βλ. Harrison (1971) 230 σημ. 2 για Δημοσθένη 20.156, σημ. 5 για Δημοσθένη 58.14, σημ. 7 για Δημοσθένη 23.51, 231 σημ. 1 για Δημοσθένη 50.49, σημ. 4 για Λυσία 6.15, σημ. 5 για Ανδοκίδη 1.33, και MacDowell (1986) 409 σημ. 131 για Δημοσθένη 20.156 και 24.22, σημ. 132 για Ανδοκίδη 1.2 και 1.111, Δημοσθένη 24.105, Απολλόδωρου 52.1, σημ. 133 για Δημοσθένη 25.92, όπου πρόκειται για αποσπάσματα σχετικά με την *ἔνδειξιν*. Επιπροσθέτως βλ. Ισοκράτη 18.20 και [Δημοσθένη] 58.

⁹⁰ Βλ. Sandys – Paley (1896) 167, Bers – Gagarin (2003) 62 σημ. 28.

και θέλοντας να κερδίσει την υποστήριξη των δικαστών, επιδιώκει να καταδείξει την ανηθικότητά τους, αφού προσπαθούσαν να του δημιουργούν νομικά προβλήματα, χωρίς, όπως υποστηρίζει, να έχει διαπράξει κάτι εναντίον τους.⁹¹

Σύμφωνα με όσα έχουμε αναφέρει, λοιπόν, οι πολίτες της κλασικής Αθήνας, όπως ο Απολλόδωρος και οι αντίπαλοί του στη συγκεκριμένη περίπτωση, μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τις νομικές διαδικασίες όχι μόνο για να αποκατασταθούν οι νόμοι που οι αντίδικοί τους δεν εφάρμοσαν, αλλά και για να εκδικηθούν κάποιον εχθρό τους και για να τον εμποδίσουν να προβεί σε κάποιες ενέργειες που μπορεί να είναι εις βάρος τους.⁹² Ωστόσο, ο Απολλόδωρος, θέλοντας να δείξει ότι όσα θα καταθέσει αποτελούν αλήθεια και ότι δε θα συκοφαντήσει τους αντιπάλους του, ισχυρίζεται, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ότι αποφάσισε να στραφεί δικαστικά εναντίον του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου, καθώς εκείνοι ξεκίνησαν να του συμπεριφέρονται άδικα και προσβλητικά και όχι επειδή εκείνος πρώτος αποφάσισε να εφαρμόσει μία εχθρική τακτική εναντίον τους χωρίς κάποιο λόγο.

⁹¹ Βλ. σελ. 54-56 της εργασίας για το εάν ο Απολλόδωρος θα μπορούσε να είχε κάνει κάτι εις βάρος του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου.

⁹² Βλ. Cohen (1995) 87-118, Kurihara (2003) 464-477 για αυτή την τακτική των πολιτών της κλασικής Αθήνας.

3. Η Επιχειρηματολογία του Απολλόδωρου

3α) Τα Νομικά Επιχειρήματα της Αφήγησης⁹³

Ο Απολλόδωρος στρέφεται κατά του Νικόστρατου με αυτόν τον λόγο, καθώς ο Νικόστρατος δεν επιτρέπει να γίνει η πώληση των δύο δούλων του Αρεθούσιου και κατ' επέκταση η μερική αποπληρωμή του χρέους του προς την πόλη, αφού ισχυρίζεται ότι οι συγκεκριμένοι δούλοι είναι δικοί του και όχι του αδερφού του. Αυτή είναι, λοιπόν, η πράξη που προσκρούει στο νόμο, σύμφωνα με τον ομιλητή. Βέβαια, ο Απολλόδωρος υποστηρίζει στο ξεκίνημα του λόγου του ότι θέλει να εκδικηθεί τον Νικόστρατο, αλλά και τον Αρεθούσιο, λόγω της μεταξύ τους έχθρας που προέκυψε από την προσβλητική και άδικη συμπεριφορά τους προς το πρόσωπό του⁹⁴ (53.1 *ἀλλ' ἀδικούμενος καὶ ὕβριζόμενος ὑπὸ τούτων καὶ οἰόμενος δεῖν τιμωρεῖσθαι τὴν ἀπογραφὴν ἐποησάμην, 53.2 ὁπότε ἐγὼ λέγοιμι τὴν ἔχθραν πρὸς ὑμᾶς, 53.2 Ἀπογράψας δὲ ἐὰν ἀποδείξω... ἐμοὶ τετιμωρῆσθαι ἀρκεῖ μόνον*).⁹⁵ Εάν ο Απολλόδωρος κερδίσει τη δίκη, ο Νικόστρατος θα δεχθεί ένα πλήγμα στην υπόληψή του λόγω της δικαστικής ήττας και ο Αρεθούσιος θα στερηθεί ένα μέρος της περιουσίας του. Το γεγονός ότι ο Απολλόδωρος δεν επιθυμεί να εισπράξει την αμοιβή σε περίπτωση που κερδίσει τη δίκη και ότι στο μεγαλύτερο μέρος του λόγου του αναφέρεται στην κακομεταχείριση που υπέστη φαίνεται να επιβεβαιώνουν την επιθυμία του να εκδικηθεί, αλλά και το ότι περίμενε να βρει μία αφορμή, για να ανταποδώσει τις προσβολές που υπέστη. Η αφορμή αυτή δόθηκε με τον ισχυρισμό του Νικόστρατου ότι οι δούλοι είναι δικοί του. Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, εκμεταλλεύεται τις δυνατότητες που του παρέχει ο νόμος, αφού και στη συγκεκριμένη περίπτωση και στην *γραφὴν ψευδοκλητείας* προσφεύγει στο δικαστικό σύστημα, διότι, όπως θέλει να δείξει, έχει ως

⁹³ Οι ομιλητές στους δικανικούς λόγους της κλασικής Αθήνας μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν επιχειρήματα που στηρίζονταν στη συζήτηση και παράθεση τμημάτων των νόμων ή και ολόκληρων νόμων, τις καταθέσεις μαρτύρων και δούλων και τα συμβόλαια, αλλά και επιχειρήματα που δεν είναι νομικού χαρακτήρα (*extra – legal arguments*), τα οποία δεν σχετίζονταν με την εκδικαζόμενη υπόθεση και μπορεί να αφορούσαν στο ήθος του ομιλητή και του αντιδίκου του, τις δημόσιες υπηρεσίες που έχουν προσφέρει και σε πληροφορίες για το ευρύτερο πλαίσιο της διαμάχης των αντιδίκων. Βλ. MacDowell (1986) 374-382, Mirhady (1996) 126, Christ (1998a) 41, Lanni (1999) 36, Lanni (2005) 113, Lanni (2006) 41-70 για τα επιχειρήματα αυτού του είδους και τη ρητορική αξιοποίησή τους.

⁹⁴ Όπως αναφέραμε και στην εισαγωγή, δεν μπορούμε να ξέρουμε εάν ο Απολλόδωρος λέει την αλήθεια για τη συμπεριφορά των αντιπάλων του και τη μεταξύ τους έχθρα ή εάν ψεύδεται, για να κερδίσει τη δίκη, παρουσιάζοντας τους αντιπάλους του ως ανήθικους ανθρώπους που δρουν παράνομα. Θα δούμε σε αυτή την ενότητα πώς αυτή η συγκεκριμένη παρουσίαση των αντιπάλων του εξυπηρετεί τους σκοπούς της αφήγησής του.

⁹⁵ Βλ., επίσης, 53.19, όπου ο Απολλόδωρος αναφέρει για ακόμη μία φορά ότι προχώρησε στην *ἀπογραφὴν* λόγω των αδικημάτων που οι αντίπαλοί του διέπραξαν εναντίον του.

προτεραιότητα την εφαρμογή των νόμων και κυρίως την εκδίκηση των εχθρών του και την αποκατάσταση της τιμής του.

Ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι δρα σύμφωνα με τους νόμους, χωρίς όμως να ζητάει από τον γραμματέα του δικαστηρίου να διαβάσει κάποιον. Αντίθετα, αναφέρεται στο περιεχόμενο των νόμων γενικά, χωρίς να επιδιώκει την επιβεβαίωση των ισχυρισμών του με την ανάγνωσή τους (53.26 *Κατὰ πολλὰ μὲν οὖν ἔμοιγε δοκοῦσιν εἶναι ἀναίσχυντοι ἀμφισβητοῦντες τῶν ὑμετέρων, οὐχ ἤκιστα δὲ ὑμῖν αὐτοὺς ἐπιδείξω ἐκ τῶν νόμων τῶν ὑμετέρων*). Θεωρούμε ότι η ανάγνωση των νόμων, στους οποίους αναφέρεται, θα μπορούσε να καταδείξει περισσότερο τον παράνομο και άδικο χαρακτήρα των πράξεων των αντιπάλων του ομιλητή λόγω της αντίθεσης που θα προέκυπτε από το περιεχόμενο του νόμου και των πράξεων των εχθρών του, όπως, επίσης, θα καταδείκνυε και το ήθος τους, αφού οι πράξεις τους δεν στοχεύουν στην εφαρμογή του νόμου.⁹⁶ Ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι σε μία προηγούμενη δίκη κινήθηκε εναντίον του Αρεθούσιου σύμφωνα με τον νόμο για την *ψευδοκλητείαν* (53.15 *ἐβάδιζον ἐπὶ τὸν κλητῆρα τὸν ὁμολογοῦντα κεκλητευκέναι, τὸν Ἀρεθοῦσιον, τῆς ψευδοκλητείας κατὰ τὸν νόμον*), χωρίς να παραπέμπει στο κείμενο του σχετικού νόμου. Ο νόμος για την *ψευδοκλητείαν* δεν σχετίζεται με τη συγκεκριμένη δικανική υπόθεση. Ωστόσο, αφού ο κάθε ομιλητής μπορούσε να χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε επιχείρημα θεωρούσε πειστικό και εξυπηρετούσε τον σκοπό του,⁹⁷ η αναφορά σε αυτόν τον νόμο δε θα ήταν αδύνατο να γίνει.⁹⁸

Στη συνέχεια, ο Απολλόδωρος χρησιμοποιεί ένα επιχείρημα περισσότερο σχετικό με την υπόθεσή του. Επισημαίνει ότι, αφού οι αντίπαλοί του δεν έχουν εξοφλήσει το πρόστιμο που είχε επιβληθεί στον Αρεθούσιο για την καταδίκη του στην υπόθεση της *ψευδοκλητείας* και που είχαν εγγυηθεί ότι θα πληρώσουν, οι δούλοι που αναφέρονται στην *ἀπογραφήν* πρέπει να δημευθούν έτσι και αλλιώς, καθώς ο νόμος ορίζει να δημεύεται η περιουσία εκείνου που έχει

⁹⁶ Μπορούμε να αναφερθούμε στον *Κατὰ Μειδίου*, όπου ο Δημοσθένης, μετά την ανάγνωση του νόμου για την *ὑβρίν* (47), θέλοντας να δείξει το μέγεθος της προσβολής που υπέστη και της παρανομίας του Μειδία και ορμώμενος από το σημείο του νόμου που αναφέρεται στην απαγόρευση της υβριστικής κακομεταχείρισης ακόμη και των δούλων, επισημαίνει ουσιαστικά ότι, αφού είναι ανεπίτρεπτο να προσβάλλεται ένας δούλος, είναι ακόμη χειρότερο το να προσβάλλεται ένας ελεύθερος πολίτης, όπως αυτός (48-51). Επιπλέον, μπορούμε να αναφερθούμε και στον *Κατὰ Κτησιφῶντος*, όπου ο Αισχίνης υποστηρίζει ότι θα παραπέμψει στο κείμενο των νόμων, καθώς θέλει να καταδείξει την παρανομία των αντιπάλων του (14-16). Βλ. De Brauw (2001-2002) 161-176 για την παρουσίαση του ήθους του ομιλητή και του αντιδίκου του με τη ρητορική αξιοποίηση του κειμένου του νόμου.

⁹⁷ Βλ. Lanni (2005) 113, Lanni (2006) 43.

⁹⁸ Ο Απολλόδωρος παρουσιάζει μάρτυρες, για να βεβαιώσουν τους ισχυρισμούς του σχετικά με την αντιδικία που είχε με τον Αρεθούσιο για την *γραφὴν ψευδοκλητείας* (53.18, *τοὺς μάρτυρας παρέξομαι*), οπότε δε θα ήταν παράλογο να ισχυριστούμε ότι θα μπορούσε να ζητήσει και την ανάγνωση του σχετικού με αυτή την υπόθεση νόμου.

εγγυηθεί για την αποπληρωμή ενός δημοσίου χρέους και που δεν το εξοφλεί (53.27 *Καίτοι οἷ γε νόμοι κελεύουσι τὴν οὐσίαν εἶναι δημοσίαν, ὃς ἂν ἐγγυησάμενός τι τῶν τῆς πόλεως μὴ ἀποδιδῶ τὴν ἐγγύην*). Ωστόσο ούτε εδώ ζητάει την ανάγνωση των νόμων στους οποίους αναφέρεται. Όσον αφορά στον νόμο της ἀπογραφῆς που έχει να κάνει με την υπόθεση που μελετούμε, ο Απολλόδωρος, επίσης, δε ζητά από τον γραμματέα να διαβάσει τον σχετικό νόμο. Βέβαια, η αναφορά του ομιλητή στο χρέος του Αρεθούσιου στο δημόσιο και η ανάγκη της πώλησης των δούλων για τη μερική αποπληρωμή του συγκεκριμένου χρέους παρέχουν κάποιες σημαντικές πληροφορίες για τη συγκεκριμένη νομική διαδικασία (53.1-53.3). Επίσης, προς το τέλος του λόγου, ο Απολλόδωρος αναφέρεται ξανά στην ἀπογραφὴν, αφού κάνει λόγο για τα περιουσιακά στοιχεία του Αρεθούσιου που πρέπει να δημευθούν και για τα έσοδα που θα προκύψουν από την πώληση για τη μερική αποπληρωμή του χρέους του, τα οποία θα είναι κέρδος για την πόλη της Αθήνας και ειδικότερα για τους Αθηναίους πολίτες που ακούν τον Απολλόδωρο (53.28 *ἐπειδὴ δ' οἱ νόμοι κελεύουσιν τὰκείνου ὑμέτερα εἶναι*⁹⁹). Όσα αναφέρει, λοιπόν, ο Απολλόδωρος στον λόγο του δεν αποτελούν μέρος του κειμένου του νόμου για την ἀπογραφὴν, αλλά μία σύνοψη κάποιων μερών του. Όσα επισημάνουμε στη συνέχεια για τους νόμους στους οποίους ο Απολλόδωρος δεν παρέπεμψε και για τους λόγους που δεν το έκανε θα αφορούν στους νόμους στους οποίους αναφερθήκαμε εδώ, αλλά κυρίως στον νόμο της ἀπογραφῆς, επειδή αυτός είναι ο πιο σχετικός με την υπόθεση νόμος.

Όπως παρατηρούμε να αναφέρεται σε κάποιους δικανικούς λόγους, οι δικαστές οφείλουν να αποφασίζουν σύμφωνα με τους νόμους και τα ψηφίσματα των Αθηναίων.¹⁰⁰ Θεωρούμε, λοιπόν, ότι η αναφορά στο κείμενο του νόμου θα μπορούσε να αποτελέσει ένα επιπλέον επιχειρήμα για τον Απολλόδωρο, αλλά και για τον κάθε ομιλητή. Σύμφωνα με τον Δημοσθένη, τίποτα δεν είναι τόσο πειστικό, όσο το να ακούγεται ο νόμος (*Κατὰ Μειδίου* 46, *οὐδὲν γὰρ οἶον ἀκούειν αὐτοῦ τοῦ νόμου*). Βέβαια, η αναφορά στο κείμενο του νόμου δεν ήταν υποχρεωτική. Όμως η παραπομπή σε αυτό μπορεί να ήταν πολύ σημαντική για κάποιους από τους δικαστές, εάν όχι για όλους, επομένως η απουσία αυτής ίσως να έχει ως συνέπεια ορισμένοι δικαστές να την εκλάβουν ως μία σοβαρή παράλειψη, αφού οι δικαστές οφείλουν να κρίνουν το εάν οι διάδικοι ζουν και συμπεριφέρονται σύμφωνα με τους νόμους.¹⁰¹ Μάλιστα, ο Απολλόδωρος θα μπορούσε χρησιμοποιήσει ένα ακόμη επιχειρήμα νομικής χροιάς,

⁹⁹ Μπορούμε να εντοπίσουμε και σε άλλους δικανικούς λόγους την προσωποποίηση του νόμου, που εντοπίζουμε στα αποσπάσματα 53.27 και 53.28, όπως στον λόγο *Υπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους Φόνου Ἀπολογία* του Λυσία (26, *οὐκ ἐγὼ σε ἀποκτενῶ, ἀλλ' ὁ τῆς πόλεως νόμος*).

¹⁰⁰ Βλ. Harris (2013) 102.

¹⁰¹ Βλ. υποσημ. 9.

ισχυριζόμενος ότι οι νόμοι έχουν ισχύ, μόνο εάν εφαρμόζονται από τους δικαστές, ένα επιχείρημα που θα μπορούσε να ενισχύσει την εικόνα του ως νομοταγούς πολίτη και το οποίο χρησιμοποιείται συχνά από τους ομιλητές των δικαστηρίων (Λυσίας *Υπέρ του Έρατοσθένη* Φόνο Απολογία 36, Δημοσθένης *Κατά Μειδίου* 224-225, Αισχίνης *Κατά Τιμάρχου* 36) και όχι μόνο (Ρητορική 1375b20). Εξάλλου ο νόμος εξασφαλίζει και τη δυνατότητα να δικαιωθούν οι πολίτες που έχουν αδικηθεί (*Κατά Μειδίου* 30, *Οὔτοι δὲ τί ποιούσιν οἱ νόμοι; Πᾶσιν ὑπισχνούνται τοῖς ἐν τῇ πόλει, δίκην, ἂν ἀδικηθῇ τις, ἔσεσθαι δι' αὐτῶν λαβεῖν*). Ο Απολλόδωρος επανέλαβε πολλές φορές ότι αδικήθηκε (53.2 *ἀδικεῖσθαι*, 53.2 *ἀδικουμένου*, 53.2 *ἡδικοῦμην*, 53.12 *ἀδικηθῆναι*, 53.14 *ἀδικούντων*, 53.17 *ἡδίκηκότα*, 53.19 *ἀδικούμενος*). Ωστόσο δεν κάνει άμεσα τον συσχετισμό μεταξύ νόμου και δικαιοσύνης στον συγκεκριμένο λόγο, με το να προχωρήσει στην ανάγνωση κάποιου νόμου, κάτι που είχε κάνει, όταν εκφώνησε τον λόγο *Πρὸς Κάλλιπον*, όπου ζητάει από τους δικαστές να συλλογιστούν το δίκαιο (52.2, *ἀλλὰ τὸ δίκαιον σκεψάμενοι*) και στη συνέχεια παραπέμπει στο κείμενο του νόμου (52.19, *τὸν νόμον ἀναγνώσεται*).

Ο Απολλόδωρος παραπέμπει στο κείμενο των νόμων σε άλλους λόγους του,¹⁰² αλλά και σε ψηφίσματα.¹⁰³ Στον *Πρὸς Νικόστρατον*, αναφέρεται στο ψήφισμα, με το οποίο απέκτησε την Αθηναϊκή υπηκοότητα, χωρίς, όμως, να το παραθέτει (53.18, *ἐγὼ... ὦν... κατὰ ψήφισμα πολίτης*).¹⁰⁴ Το γεγονός ότι κάποιες φορές προτιμάει την παράθεση του κειμένου των νόμων δε σημαίνει, βέβαια, ότι έπρεπε να πράττει το ίδιο σε κάθε δικανικό λόγο που εκφωνούσε.

Έχοντας κατά νου ότι ένας ομιλητής σε μία δίκη θα επιλέξει να πει αυτό που είναι πιο ωφέλιμο για εκείνον, θεωρούμε σχεδόν βέβαιο ότι η μη παραπομπή στο κείμενο των νόμων από τον Απολλόδωρο εξυπηρετεί κάποιον σκοπό. Ίσως, θέλοντας να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά του, δεν παραπέμπει στους νόμους που έχει επικαλεστεί, καθώς μπορεί να υπάρχουν κάποιες διατάξεις που να μην είναι ευνοϊκές για εκείνον και να μην τον διευκολύνουν στην προσπάθειά του να κερδίσει τη δίκη. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, τα νομικά επιχειρήματα του Απολλόδωρου δεν είναι ισχυρά.¹⁰⁵ Επίσης, ίσως να αποφεύγει να παραθέσει το κείμενο κάποιου νόμου, για να μην δώσει την αφορμή στον αντίδικό του να επικαλεστεί, επίσης, κάποιον νόμο, του οποίου η ανάγνωση δε θα είναι προς όφελός του. Βέβαια, ο Νικόστρατος θα μπορούσε να παραπέμπει σε κάποιον νόμο και να αναφερόταν στην απροθυμία του αντιπάλου του να

¹⁰² Βλ. 46.8, 46.10, 46.10, 46.14, 46.18, 46.20, 46.22, 46.24, 46.26, 52.19, 59.16, 59.52, 59.87.

¹⁰³ Βλ. 50.6, 50.13, 59.104.

¹⁰⁴ Θα δούμε στις επόμενες υποενότητες τη σημασία της αναφοράς στο συγκεκριμένο ψήφισμα.

¹⁰⁵ Βλ. σελ. 31-32, 32-34, 35-37 της εργασίας.

παραπέμψει στο κείμενο των νόμων, εάν θεωρούσε ότι αυτό θα ήταν υπέρ του, ανεξάρτητα από το τι κάνει ο Απολλόδωρος.

Εάν ο Απολλόδωρος δεν παραπέμπει στο κείμενο του νόμου, επειδή θεωρεί ότι αυτό είναι προς όφελός του, τότε μάλλον ορθά πράττει. Βέβαια, το ότι δεν παραθέτει το κείμενο του νόμου δε σημαίνει οπωσδήποτε ότι δεν έχει τον νόμο με το μέρος του.¹⁰⁶ Λαμβάνοντας υπόψη τη ρητορική του Απολλόδωρου, παρατηρούμε ότι αυτό που φαίνεται να έχει μεγαλύτερη σημασία για αυτόν από την αποκατάσταση των νόμων που δεν εφάρμοσαν οι αντίδικοί του είναι η καταδίκη των αντιπάλων του. Στις τρεις πρώτες παραγράφους του λόγου υποστηρίζει σαφέστατα ότι επιθυμεί να πετύχει την καταδίκη τους λόγω της εχθρικής συμπεριφοράς τους και δεν κάνει κάποια αναφορά στη θέλησή του να πετύχει με αυτή τη μήνυση την εφαρμογή του νόμου και το ωφέλιμο για την πόλη, παρόλο που η *ἀπογραφή* που είχε επιλέξει να εισαγάγει και που αμφισβήτησε ο Νικόστρατος είναι μία υπόθεση δημοσίου δικαίου. Αυτό είναι εμφανές και από τη δομή του λόγου, αφού από τις είκοσι εννέα παραγράφους του λόγου αφιερώνει τις δεκαπέντε (53.4-53.18) στις φιλικές σχέσεις που είχε με τον Νικόστρατο και στην εχθρότητα που κυριάρχησε στη συνέχεια μεταξύ των δύο πλευρών. Όσον αφορά στον σκοπό της συγκεκριμένης υπόθεσης, ο οποίος είναι να αποδειχθεί ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο και όχι στον Νικόστρατο, κάνει λόγο μόνο σε τρεις παραγράφους (53.19-53.21). Επίσης, μόνο στις τελευταίες τέσσερις παραγράφους ο Απολλόδωρος, θέλοντας να ολοκληρώσει τον λόγο του, έχοντας δείξει το ενδιαφέρον του για την πόλη, αναφέρει ότι οι αντίδικοί του διεκδικούν αυτά που ανήκουν στην πόλη, δικαιολογώντας έτσι την επιλογή του να εισαγάγει εναντίον του Αρεθούσιου μία υπόθεση δημόσιου δικαίου, όπως την *ἀπογραφήν*. Επομένως διαπιστώνουμε από τον τρόπο δόμησης του λόγου ότι ο ομιλητής δίδει μεγαλύτερη έμφαση στα προσωπικά του κίνητρα από ότι στον νόμο. Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, μπορεί να μην παραπέμπει σε κάποιο νόμο, όχι διότι οπωσδήποτε αυτό δε θα εξυπηρετούσε το συμφέρον του, αλλά επειδή πρωτίστως μπορεί να στόχευε στην καταδίκη των αντιπάλων του και έτσι στο να τους εκδικηθεί και όχι στην ικανοποίηση μίας ανώτερης επιθυμίας του που αφορά στην εφαρμογή των νόμων. Αυτό, φυσικά, δε σημαίνει ότι είναι κατά της εφαρμογής των νόμων.

Εξάλλου το ότι οι διάδικοι συχνά εκμεταλλεύονταν την έλλειψη των νομικών ορισμών και επεξεργάζονταν ρητορικά τους νόμους, λ.χ. μπορεί να άλλαζαν κάποιες λέξεις, για να τους

¹⁰⁶ Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αυτή η πρότασή μας έρχεται σε πιθανή ρήξη με όσα υποστηρίξαμε στην προηγούμενη παράγραφο. Ωστόσο αυτό δεν ισχύει. Αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε απλά είναι να προσεγγίσουμε πολύπλευρα το κείμενο και να προτείνουμε πιθανές ερμηνείες σύμφωνα με όσα αναφέρονται ή όχι σε αυτό, αφού δεν μπορούμε να είμαστε απολύτως σίγουροι για κάποια ζητήματα που το αφορούν.

ερμηνεύσουν προς όφελος τους και να κερδίσουν τη δίκη, δείχνει ότι για έναν διάδικο μπροστά στην επιτυχή έκβαση της δίκης η τήρηση του νόμου πολλές φορές ήταν δευτερεύουσας σημασίας.¹⁰⁷ Επιπλέον, το να μην παραπέμπει ένας ομιλητής σε κάποιον νόμο ήταν κάτι που γινόταν συχνά. Μπορούμε να αναφερθούμε σε κάποιους δικανικούς λόγους, στους οποίους ο ομιλητής δε ζητάει από τον γραμματέα του δικαστηρίου να διαβάσει κάποιον νόμο, όπως στους *Πρός Παγκλέωνα* και *Πρός Σίμωνα Απολογία* του Λυσία και τους *Κατά Αφόβου β* και *Κατά Διονυσόδωρου* του Δημοσθένη. Αυτό καταδεικνύει ότι ένας ομιλητής θα μπορούσε να κερδίσει μία δίκη και χωρίς να επικαλεστεί το κείμενο κάποιου νόμου, αφού προφανώς μία γενικόλογη αναφορά στον νόμο πολλές φορές θα ήταν μάλλον αρκετή, για να θεωρήσουν οι δικαστές ότι ο αντίδικος έχει παραβεί τον νόμο, άρα η παραπομπή στο κείμενο του νόμου θα μπορούσε να ενισχύσει την πειστικότητα της αφήγησης, χωρίς ωστόσο η αναφορά στο κείμενο αυτού να είναι καθοριστικής σημασίας.¹⁰⁸

Βέβαια, μπορεί να υπάρχει και ένας άλλος λόγος για τον οποίον ο Απολλόδωρος δεν αναφέρεται στο κείμενο του νόμου. Οι πολίτες της Αθήνας αντιμετώπιζαν με καχυποψία τον ομιλητή που είχε καλή γνώση του νόμου και μπορούσε να μιλήσει πειστικά, επειδή πίστευαν ότι θα είναι πιο εύκολο για αυτόν να τους παραπλανήσει.¹⁰⁹

Ωστόσο το γεγονός ότι ο Απολλόδωρος δεν παραθέτει και δεν ερμηνεύει κάποιον νόμο καθιστά ευάλωτη την αφήγησή του σε πιθανή παράθεση ή ακόμη και διαστρεβλωμένη ερμηνεία οποιουδήποτε νόμου, όπως αυτού της *ἀπογραφῆς*, ή κάποιου αποσπάσματος άλλου νόμου από τον Νικόστρατο. Οι νομικές αφηγήσεις συγκρούονται, όχι μόνο επειδή περιγράφουν τα ίδια γεγονότα με διαφορετικό τρόπο, αλλά και επειδή ερμηνεύουν τους ίδιους νόμους με διαφορετικό τρόπο.¹¹⁰ Εάν ο Νικόστρατος ερμήνευε κάποιο νόμο προς όφελός του, ίσως να έπειθε τους δικαστές να τον υποστηρίξουν και η αφήγησή του να υπερτερούσε της αφήγησης του Απολλόδωρου, όσον αφορά στην χρήση του νόμου ως επιχείρημα, αφού ο Απολλόδωρος δεν παραθέτει κάποιο ανάλογο επιχείρημα.

Το πιο σημαντικό, όμως, πρόβλημα που ίσως να προκύπτει από τη μη παραπομπή στο κείμενο του νόμου έχει να κάνει με τον νομικό χαρακτήρα της υπόθεσης. Το γεγονός ότι ο Απολλόδωρος από τις είκοσι εννέα παραγράφους του λόγου μόνο στις 53.19-53.21 παρουσιάζει

¹⁰⁷ Βλ. Bonner – Harrell (1979) 59, Todd (1993) 65-67, Bers – Gagarin (2003) xxv, Todd (2005) 98, Yunis (2005) 197-198, Humphreys (2007) 157, Wohl (2010) 3, 29-31.

¹⁰⁸ Βλ. Todd (1993) 59-60, Lanni (1999) 35, Lanni (2006) 70, Wohl (2010) 68.

¹⁰⁹ Βλ. Christ (1998a) 37, Edwards (2002) 16, Pelling (2010) 116-117, Βολονάκη (2014) 179.

¹¹⁰ Βλ. Olson (2014) 8.

στοιχεία που δείχνουν ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο και όχι στον Νικόστρατο και το ότι τα στοιχεία αυτά είναι οι λόγοι κάποιων μαρτύρων, για την αξιοπιστία των οποίων, όπως θα δούμε παρακάτω, ίσως να πρέπει να αμφιβάλουμε, καταδεικνύει ότι τα νομικά επιχειρήματά του δεν είναι τόσο ισχυρά. Εάν, λοιπόν, ο Απολλόδωρος είχε παρουσιάσει πιο πειστικά ή, τουλάχιστον, περισσότερα¹¹¹ αποδεικτικά στοιχεία, για να υποστηρίξει την υπόθεσή του, δε θα θεωρούσαμε ιδιαιτέρως σημαντικό το ότι δεν επικαλείται το κείμενο του νόμου. Ωστόσο τα αναξιόπιστα νομικά επιχειρήματα που χρησιμοποιεί σε συνδυασμό με την απουσία άλλων πιθανών νομικών επιχειρημάτων που θα μπορούσε να εντάξει στον λόγο του καθιστούν ακόμη πιο σαφή την αδυναμία της νομικής του επιχειρηματολογίας.

Τα νομικά επιχειρήματα, βέβαια, δεν έχουν να κάνουν μόνο με την πραγμάτευση του νόμου. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, οι μάρτυρες και οι μαρτυρίες τους, τα συμβόλαια και ο βασανισμός των δούλων μπορεί να χρησιμοποιηθούν, επίσης, ως επιχειρήματα νομικού χαρακτήρα. Ο Απολλόδωρος παρουσιάζει μάρτυρες για να βεβαιώσουν τους ισχυρισμούς του σχετικά με την αντιδικία που είχε με τον Αρεθούσιο για την *γραφήν ψευδοκλητείας* (53.18, *τούς μάρτυρας παρέξομαι*), για να αποδείξει ότι οι δύο δούλοι που θέλει να δημευθούν για τη μερική αποπληρωμή του χρέους του Αρεθούσιου ανήκουν σε αυτόν και όχι στον Νικόστρατο (53.19 *τούς ειδότας μάρτυρας παρέξομαι*, 53.20 *τούς ειδότας μάρτυρας παρέξομαι*, 53.20 *τούς μάρτυρας παρέξομαι*, 53.21 *τούς μάρτυρας παρέξομαι*) και για να πιστοποιήσουν πως όσα καταθέτει για τον βασανισμό των δούλων που πρότειναν οι αντίδικοί του στον ίδιο και εκείνος στους αντιδίκους του είναι αληθή (53.25, *κάλει μοι τούτων τούς μάρτυρας*). Μάρτυρες και παράθεση μαρτυριών απαντούν σε όλους τους λόγους που αποδίδονται στον Απολλόδωρο.¹¹² Όσον αφορά στον συγκεκριμένο λόγο, οι καταθέσεις των μαρτύρων στις παραγράφους 53.19-53.21 αποτελούν και τις μοναδικές αποδείξεις που παρουσιάζει ο Απολλόδωρος, προκειμένου να πείσει τους δικαστές ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο, αφού το μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης αναφέρεται στην σχέση του Απολλόδωρου με τους αντιπάλους του.

Ο Απολλόδωρος ισχυρίζεται στην αρχή του λόγου του ότι είναι οικονομικά εύρωστος και ότι έχει φίλους, συνεπώς θα μπορούσε να ζητήσει από κάποιον άλλον να μηνύσει τον Νικόστρατο, κάτι που δεν έπραξε, όμως, διότι θεώρησε ότι δεν είναι ορθό να υπερασπιστεί τον

¹¹¹ Βλ. σελ. 34-35 της εργασίας.

¹¹² Βλ. 46.21, 49.33, 49.42, 49.43, 49.61, 50.10, 50.13, 50.28, 50.37, 50.40, 50.42, 50.56, 50.68, 52.7, 52.16, 52.19, 52.21, 52.31, 59.23, 59.25, 59.28, 59.32, 59.34, 59.40, 59.47, 59.48, 59.54, 59.61, 59.71, 59.84, 59.123.

εαυτό του με αυτόν τον τρόπο (53.2). Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, ισχυρίζεται ότι θα μπορούσε να δράσει παρασκηνιακά, για να εκδικηθεί τους αντιπάλους του, δείχνοντας έτσι ότι έχει τη δυνατότητα να ζητήσει υποστήριξη από τους φίλους του ή ακόμη και να πληρώσει κάποιον, για να τον βοηθήσει στην εκδίκησή του. Η παραδοχή αυτή θα επέτρεπε και στους δικαστές (και επιτρέπει και σε εμάς) να αμφιβάλλουμε για την αξιοπιστία των μαρτύρων που παρουσιάζονται στη δίκη, καθώς ίσως να πρόκειται για άτομα που έναντι αμοιβής ή λόγω της φιλίας τους¹¹³ με τον Απολλόδωρο θα εμφανίστηκαν για να ψευδομαρτυρήσουν. Εξάλλου η υποστήριξη των ατόμων του στενού κοινωνικού περιγύρου ήταν μία σημαντική υποχρέωση για τους αρχαίους Αθηναίους¹¹⁴ και η παροχή υποστήριξης στο δικαστήριο αποτελούσε μέρος αυτών των κοινωνικών συσχετισμών.¹¹⁵

Ο Απολλόδωρος αναφέρει, επίσης, ότι, αφού είχαν ολοκληρωθεί οι *ἀνακρίσεις*¹¹⁶ για την υπόθεση της *ψευδοκλητείας*, ο Αρεθούσιος του έστησε ενέδρα, του επιτέθηκε και τον χτύπησε, την ώρα που εκείνος επέστρεφε στον οίκο του από τον Πειραιά. Στη συνέχεια ισχυρίζεται ότι τον έσωσαν κάποιοι περαστικοί και ότι κατάφερε να πετύχει την καταδίκη του Αρεθούσιου και για την *ψευδοκλητείαν* και για όλα τα άλλα αδικήματα που διέπραξε εις βάρος του στη δίκη για την *ψευδοκλητείαν* (53.17). Με την αναφορά στα άλλα αδικήματα, εννοεί προφανώς και τον ξυλοδαρμό. Ωστόσο, δε διευκρινίζει εάν οι περαστικοί που τον βοήθησαν κατέθεσαν ως μάρτυρες στη δίκη για την *ψευδοκλητείαν*. Τα συγκεκριμένα πρόσωπα, όμως, θα κατέθεσαν μαρτυρίες και στην υπό εξέταση υπόθεση, για να δείξουν την ανηθικότητα του Αρεθούσιου. Είναι ενδεικτικό ότι ο Απολλόδωρος ισχυρίζεται πως θα παρουσιάσει μάρτυρες, για να αποδείξει

¹¹³ Το ότι ο Απολλόδωρος είχε την υποστήριξη των ανθρώπων του κοντινού περιβάλλοντός του φαίνεται σε άλλους λόγους (50.27-50.28, 59.5-59.6).

¹¹⁴ Βλ. Whitlock – Blundell (1989) 26, Herman (2006) 31, Cairns (2010) 428.

¹¹⁵ Βλ. Christ (2010) 212.

¹¹⁶ Όπως είδαμε στην ενότητα για τα νομικά ζητήματα του λόγου, οι αντίπαλοι του Απολλόδωρου σκόπευαν να τον μηνύσουν με *ἔνδειξιν*, εάν ξεκινούσε τις *ἀνακρίσεις* για τη δίκη εις βάρος των συγγενών του, με τους οποίους είχε συνωμοτήσει ο Νικόστρατος (53.14). Και σε αυτό το σημείο, όμως, αφού έγιναν οι *ἀνακρίσεις* για την *ψευδοκλητείαν*, ο Απολλόδωρος πέφτει θύμα ξυλοδαρμού. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι και τις δύο φορές το κακό που πρόκειται να γίνει εις βάρος του Απολλόδωρου συμπίπτει με τη διαδικασία της *ἀνακρίσεως*. Θα μπορούσε να πρόκειται για σύμπτωση, αλλά και για ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο που ίσως δείχνει ότι η αφήγηση του Απολλόδωρου στα συγκεκριμένα σημεία, τουλάχιστον, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και στοχεύει στο να ψέξει τους αντιπάλους του, κατασκευάζοντας ίσως ψευδείς κατηγορίες. Η πρόταση για την χρήση του όρου της *ἀνακρίσεως* ως επαναλαμβανόμενου μοτίβου υποστηρίζεται και από την αναφορά του Απολλόδωρου στην πρόταση για βασανισμό των δούλων που έγινε κατά την πρώτη *ἀνάκρισιν* για την υπόθεση της *ἀπογραφῆς* (53.22). Και στη συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει κάποιος κίνδυνος για τον Απολλόδωρο, διότι, όπως επισημαίνει, εάν ο ίδιος δεχόταν να βασανίσει τους δούλους, οι αντίπαλοί του θα το χρησιμοποιούσαν ως επιχείρημα για την υπεράσισή τους. Βλ. σελ. 35-37 της εργασίας για τον βασανισμό των δούλων στον *Πρὸς Νικόστρατον*.

ότι λέει την αλήθεια για όλα αυτά που έχει αναφέρει (53.18, *Ὡς δ' ἀληθῆ εἶρηκα πρὸς ὑμᾶς, τούτων ὑμῖν πάντων τοὺς μάρτυρας παρέξομαι*). Οι συγκεκριμένες καταθέσεις δεν σχετίζονται με αυτή τη δίκη που έχει ως στόχο να δειχθεί ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο, ωστόσο η αναφορά στις κακοήθειες των αντιπάλων του ενισχύουν ηθικά τον Απολλόδωρο. Εάν, λοιπόν, καταθέτουν ξανά οι ίδιοι μάρτυρες, υπάρχει το ενδεχόμενο οι μάρτυρες αυτοί να είναι άνθρωποι της εμπιστοσύνης του Απολλόδωρου και να παρουσιάζονται στο δικαστήριο για μία ακόμη φορά, για να καταθέσουν υπέρ του, χωρίς όσα ισχυρίζονται να ανταποκρίνονται οπωσδήποτε στην πραγματικότητα. Επομένως και για αυτόν τον λόγο μπορούμε να αμφιβάλλουμε για την αξιοπιστία των μαρτύρων του Απολλόδωρου.

Ο Απολλόδωρος θα έπρεπε να δώσει περισσότερα στοιχεία προκειμένου να αποδείξει ότι οι δούλοι αποτελούν περιουσιακά στοιχεία του Αρεθούσιου και να πείσει πιο εύκολα τους δικαστές για αυτό, καθώς μόνο τρεις από τις είκοσι εννέα παραγράφους του λόγου εξυπηρετούν αυτόν τον σκοπό (53.19-53.21). Στις προαναφερθείσες παραγράφους ο Απολλόδωρος επικαλείται μόνο τους λόγους κάποιων μαρτύρων. Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι ο Αρεθούσιος μεγάλωσε τον έναν από τους δύο δούλους, τον Κέρδωνα (53.19), και ότι απέκτησε τον άλλον, τον Μάνη, επειδή κάποιος Αρχέπολις είχε ανεξόφλητες οφειλές στον Αρεθούσιο και γι' αυτό του έδωσε τον Μάνη, για να εξοφλήσει το χρέος του (53.20). Επιπλέον ο Απολλόδωρος ισχυρίζεται ότι ο Αρεθούσιος εμφανιζόταν ως ο εκμισθωτής των υπηρεσιών τους και ότι εκείνος λάμβανε τις πληρωμές (53.20, 53.21) και, για να τεκμηριώσει όσα αναφέρει, επικαλείται ξανά τις καταθέσεις των μαρτύρων. Το γεγονός ότι δεν παραθέτει άλλα στοιχεία για να αποδείξει ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο και όχι στον Νικόστρατο και ότι αναφέρεται ως επί το πλείστον στις αδικίες που οι εχθροί του έπραξαν εις βάρος του συνιστούν αδύναμα σημεία της νομικής επιχειρηματολογίας του Απολλόδωρου, διότι το μεγαλύτερο μέρος της επιχειρηματολογίας του δεν αφορά στη συγκεκριμένη υπόθεση. Τα επιχειρήματά του αφορούν στο ήθος του και το ήθος των αντιπάλων του, όχι στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης.

Θα θέλαμε, λοιπόν, να επισημάνουμε κάποιους τρόπους με τους οποίους ο Απολλόδωρος θα μπορούσε να ενισχύσει κάπως τη νομική επιχειρηματολογία του. Οι όροι *μισθὸς* (53.20), *μισθοῖντο* (53.21) και *μισθούμενος* (53.21) παραπέμπουν προφανώς στην *μίσθωσιν* των δούλων. Ο Απολλόδωρος θα μπορούσε να ζητήσει από τον Νικόστρατο την επίδειξη κάποιου συμβολαίου που ενδεχομένως να είχε υπογράψει για τις υπηρεσίες που παρείχαν οι συγκεκριμένοι δούλοι που, ψευδώς σύμφωνα με τον ομιλητή, υποστηρίζει ότι είναι δικοί του, ή την παρουσίαση ενός τέτοιου εγγράφου από κάποιον πολίτη στον οποίον ο Νικόστρατος είχε

εκμισθώσει τους υποτιθέμενους δούλους του. Θα πρέπει να επισημάνουμε, βέβαια, ότι, για να έχει νομική ισχύ μία μίσθωση, δεν απαιτούταν γραπτή συμφωνία.¹¹⁷ Ωστόσο, ακόμη και έτσι, εάν ο Απολλόδωρος ζητούσε την επίδειξη ενός τέτοιου συμβολαίου, θα μπορούσε να κάνει ορισμένους δικαστές να συλλογιστούν, σε περίπτωση που ο Νικόστρατος δεν παρουσίαζε κάποιο συμβόλαιο, ότι οι δούλοι μπορεί να μην είναι δικοί του. Όμως, το συγκεκριμένο επιχείρημα θα ήταν ευάλωτο στην κριτική του αντίδικού του. Εάν ο Απολλόδωρος διατύπωνε αυτόν τον ισχυρισμό, θα έπρεπε να προβεί σε μία ακόμη δήλωση, έτσι ώστε να τον ενισχύσει ρητορικά. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσε να παρουσιάσει ως μάρτυρες κάποιους από τους μισθωτές των δούλων που θα κατέθεταν ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο και όχι στον Νικόστρατο. Βέβαια, οι συγκεκριμένοι μισθωτές μπορεί να περιλαμβάνονται ήδη στους μάρτυρες που παρουσιάζει ο Απολλόδωρος, αλλά, αφού δεν ξέρουμε ποιοι είναι οι μάρτυρες και τι κατέθεσαν, δεν μπορούμε να το ισχυριστούμε με βεβαιότητα.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να κάνουμε μία τελευταία επισήμανση για την παρουσίαση του συμβολαίου. Ο Απολλόδωρος μπορεί να μη ζήτησε την επίδειξη κάποιου εγγράφου, διότι μπορεί και ο ίδιος να ψεύδεται για το ποιος είναι ο ιδιοκτήτης των δούλων και έτσι να θέλει να αποφύγει μία πιθανή κατάρρευση της υπόθεσής του με την επίδειξη ενός τέτοιου εγγράφου, εάν, βέβαια, αυτό υπήρχε. Συνεπώς, σύμφωνα με όσα έχουμε επισημάνει, ο Απολλόδωρος θα μπορούσε να παρουσιάσει κάποια ακόμη νομικά επιχειρήματα. Ίσως, λοιπόν, και για αυτόν τον λόγο να επέλεξε να πει, όταν ολοκληρώθηκαν οι καταθέσεις των μαρτύρων του, ότι αυτές ήταν όλες οι μαρτυρίες (53.22, *μαρτυρίας*) που είχε να παρουσιάσει, για να πείσει τους δικαστές ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο, και δεν υποστηρίζει ότι οι προαναφερθείσες καταθέσεις ήταν όλες οι αποδείξεις ή όλα τα άλλα επιχειρήματα που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει και που μπορεί να έδειχναν ότι οι δούλοι είναι του Αρεθούσιου.

Κάποιος διάδικος μπορούσε, επίσης, να προτείνει να γίνει βασανισμός των δούλων του ή των δούλων του αντιδίκου του, για να αποδείξει ότι λέει την αλήθεια.¹¹⁸ Στον *Πρός Νικόστρατον*, οι αντίδικοι του Απολλόδωρου απεύθυναν *πρόκλησιν* σε αυτόν, κατά την πρώτη *ανάκρισιν*, να του παραχωρήσουν τους δούλους, για να τους βασανίσει. Ωστόσο ο Απολλόδωρος αρνείται να βασανίσει τους δούλους, ισχυριζόμενος ότι θα δεχόταν να τους βασανίσει, μόνο εάν η συγκεκριμένη υπόθεση ήταν ιδιωτική. Καθώς, όμως, η υπόθεση είναι δημόσιου χαρακτήρα, ο Απολλόδωρος ισχυρίζεται ότι δεν είναι ορθό να βασανίσει τους δούλους

¹¹⁷ Βλ. MacDowell (1986) 218.

¹¹⁸ Βλ. Mirhady (1996) 119.

του δημοσίου και προτείνει ο βασανισμός να γίνει από κάποιον δημόσιο λειτουργό, κάτι που οι αντίδικοί του δεν αποδέχτηκαν. Μάλιστα, ο Απολλόδωρος καλεί μάρτυρες, για να επιβεβαιώσουν τα λεγόμενά του (53.22-53.25).

Λόγω της άρνησης του Απολλόδωρου και της δήλωσής του ότι οι αντίδικοί θα χρησιμοποιούσαν τον βασανισμό ως επιχείρημα για την υπεράσπισή τους, εάν εκείνος αποδεχόταν την *πρόκλησιν*, έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι αρνήθηκε τον βασανισμό (53.22), για να μην προκληθεί η εντύπωση ότι αποδέχεται πως οι δούλοι ανήκουν στους αντιδίκους του και όχι στο δημόσιο.¹¹⁹ Η άρνηση κάποιου διαδίκου να γίνει βασανισμός των δούλων θα μπορούσε να ερμηνευθεί από τον αντίδικό του ως ένδειξη ότι όσα υποστηρίζει είναι ψευδή, αφού δεν υπάρχει λόγος να φοβάται όσα θα καταθέσει ο δούλος, εάν ο ίδιος λέει την αλήθεια.¹²⁰ Ωστόσο η συγκεκριμένη περίπτωση παρουσιάζει μία διαφοροποίηση. Ο Απολλόδωρος δεν αρνείται εντελώς τον βασανισμό των δούλων, αλλά προτείνει να μη γίνει από τον ίδιο, αλλά από κάποιον δημόσιο λειτουργό, κάτι με το οποίο οι αντίδικοί του δεν μπορούν να συμφωνήσουν, γιατί, εάν το κάνουν, θα παραδεχτούν ότι οι δούλοι υπάγονται στη δικαιοδοσία του δημοσίου και κατ' επέκταση θα αποδυναμωνόταν ο ισχυρισμός του Νικόστρατου ότι οι δούλοι είναι δικοί του.¹²¹ Επομένως, θα πρέπει να κατασχεθούν και να εκποιηθούν για τη μερική εξόφληση του χρέους του Αρεθούσιου -πράγμα που συνιστά τον επιθυμητό στόχο του Απολλοδώρου.¹²² Συμπεραίνουμε ότι η πρόταση για τον βασανισμό των δούλων από τους αντίδικους γίνεται περισσότερο για ρητορικούς λόγους παρά για ουσιαστικούς, επειδή και στις δύο περιπτώσεις η κάθε πλευρά δεν μπορεί να δεχτεί την πρόταση της αντίπαλης για βασανισμό. Αποδοχή της *προκλήσεως* συνιστά και αποδοχή των ισχυρισμών του αντίδικου. Μάλιστα, λαμβάνοντας υπόψη όσα έχουμε επισημάνει για τα μη πειστικά νομικά επιχειρήματα του Απολλοδώρου, η πρόταση του Απολλοδώρου για τον βασανισμό των δούλων από κάποιον δημόσιο λειτουργό, που δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή από τους αντιπάλους του για τους λόγους περιγράψαμε, καταδεικνύει για ακόμη μία φορά την ένδεια των δεσμευτικών αποδείξεων στον λόγο του. Επίσης, το ότι ο Απολλόδωρος έκανε λόγο για την άρνηση των αντιδίκων του να

¹¹⁹ Βλ. Mirhady (1996) 126, Bers – Gagarin (2003) 64.

¹²⁰ Βλ. MacDowell (1986) 378.

¹²¹ Βλ. Mirhady (1996) 126.

¹²² Ο Απολλόδωρος, θέλοντας να εντυπωθεί στο νου των δικαστών ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο, επαναλαμβάνει ότι είναι δικοί του και, μάλιστα, σε ανύποπτο χρόνο, αφού το κάνει, όταν αναφέρεται στη συμπεριφορά του Αρεθούσιου, (53.10 *ὁ Ἀρεθούσιος, οὗ τὰνδράποδ' ἐστὶ ταῦτα ἃ νῦν ἀπογέγραπται*, 53.14 *τὸν Ἀρεθούσιον... οὐπὲρ ἐστὶν τὰ ἀνδράποδα ταῦτα*).

δεχθούν τον βασανισμό καθιστά πολύ πιθανό ότι και οι αντίπαλοί του θα αναδείκνυαν με τον λόγο τους την απροθυμία του Απολλόδωρου να βασανίσει τους δούλους.¹²³

Υπάρχουν, όμως, κάποια ακόμη νομικά ζητήματα που χρήζουν συζήτησης. Ο ομιλητής αναφέρει ότι ο Νικόστρατος εισήλθε με τη βία στον οίκο του και ότι προχώρησε στην κλοπή αντικειμένων μεγάλης αξίας (53.15). Ωστόσο, θα μπορούσε να κάνει τουλάχιστον μία ακόμη επισήμανση. Σύμφωνα με μία νομική ρύθμιση, εάν κάποιος πολίτης υποπτευόταν ότι κάποιος άλλος του έκλειψε κάποιο αντικείμενο, μπορούσε να ζητήσει από τον ύποπτο να του επιτρέψει να εισέλθει στον οίκο του, χωρίς να φοράει μανδύα, και, εάν έβρισκε βρει εκεί τα κλοπιμαία, να τον μηνύσει για κλοπή.¹²⁴ Εάν ο Απολλόδωρος είχε διατυπώσει αυτόν τον ισχυρισμό, θεωρούμε ότι θα μπορούσε να δείξει ότι ο αντίδικός του είναι ένας πολίτης που έχει παρανομήσει και άλλες φορές. Ωστόσο, για να το έκανε αυτό, θα έπρεπε να λέει την αλήθεια και, εάν είχε εισέλθει στον οίκο του Νικόστρατου, θα έπρεπε να έχει βρει εκεί τα πράγματά του. Το γεγονός, λοιπόν, ότι ο Απολλόδωρος δεν παραπέμπει σε αυτή τη νομοθετική ρύθμιση μπορεί να σημαίνει είτε ότι δε λέει την αλήθεια είτε απλά ότι το θεωρεί περιττό να το αναφέρει. Επίσης, το ότι ο ομιλητής δεν διευκρινίζει εάν ήταν στον οίκο του την ώρα της κλοπής μας κάνει να αμφιβάλουμε για την αξιοπιστία του ισχυρισμού του, διότι, εάν αυτός ή τουλάχιστον κάποιος άλλος δεν ήταν εκεί, δεν μπορεί να είναι τόσο σίγουρος για το ότι ο Νικόστρατος διέπραξε την κλοπή. Ο χαρακτηρισμός του Νικόστρατου ως διαρρήκτη, λοιπόν, γίνεται για ρητορικούς λόγους, χωρίς να τεκμηριώνεται επαρκώς η συγκεκριμένη κατηγορία.

Στη συνέχεια, ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι, αφού έκανε τη μήνυση για την *ψευδοκλητείαν*, ο Αρεθούσιος κατέστρεψε τα φυτά στο κτήμα του, ότι οι αντίδικοί του έστειλαν ένα μικρό αγόρι για να καταστρέψει τις τριανταφυλλίες του, έτσι ώστε εάν το έδενε και το χτυπούσε να τον μηνύσουν για *ὑβριν* και ότι ο Αρεθούσιος του επιτέθηκε και τον χτύπησε (53.15-53.17). Για αυτά τα αδικήματα ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι τιμώρησε τον Αρεθούσιο, επιτυγχάνοντας την καταδίκη του στην *γραφὴν ψευδοκλητείας* (53.17-53.18). Οι αναφορές του Απολλόδωρου στα συγκεκριμένα αδικήματα είναι πιο πειστικές από την αναφορά του στην περίπτωση της κλοπής, καθώς το γεγονός ότι ο Αρεθούσιος καταδικάστηκε υποδεικνύει ότι ο Απολλόδωρος ίσως να είχε παρουσιάσει κάποια αποδεικτικά στοιχεία για αυτά τα αδικήματα για να το πετύχει αυτό.

¹²³ Ο Απολλόδωρος θα προτείνει να γίνει βασανισμός και των δούλων της Νεαίρας κάποια χρόνια μετά και θα ζητήσει, επιπλέον, από τον γραμματέα του δικαστηρίου να διαβάσει το κείμενο της *προκλήσεως* που είχε απευθύνει στον αντίδικό του (59.124). Μάλιστα, το κείμενο της *προκλήσεως* σώζεται και παρατίθεται στον *Κατὰ Νεαίρας*.

¹²⁴ Βλ. MacDowell (1986) 228, Phillips (2013) 334.

3β) Ο Πολιτικός Χαρακτήρας της Αφήγησης

Οι ιδιωτικές συγκρούσεις μεταξύ των πολιτών αποτελούσαν στην κλασική Αθήνα ένα μέσο αντιμετώπισης και των δημοσίων αδικημάτων.¹²⁵ Μάλιστα, συχνά οι ομιλητές κλιμάκωναν ρητορικά τις συνέπειες κάποιων αδικημάτων, έτσι ώστε να αποκτήσουν δημόσιο χαρακτήρα, όπως στον *Κατὰ Τιμάρχου*, όπου ο ομιλητής υποστηρίζει ότι όποιος έχει κάνει κακή διαχείριση των προσωπικών υποθέσεων του θα πράξει ανάλογα, όσον αφορά και στις δημόσιες υποθέσεις (30).¹²⁶ Ωστόσο κάποιοι ομιλητές ισχυρίζονταν ότι δεν ήταν ορθό να γίνονται δημόσιες δίκες λόγω κάποιας αντιπαράθεσης ή εχθρότητας μεταξύ των πολιτών.¹²⁷

Ο Απολλόδωρος, θέλοντας να πετύχει την καταδίκη των αντιπάλων του, είχε ως σκοπό να καταδείξει την αντικοινωνική και αντιδημοκρατική δράση τους, αλλά και την ευνοϊκή προς την πόλη συμπεριφορά του, έτσι ώστε να κερδίσει την εύνοια των δικαστών. Εξάλλου το γεγονός ότι είχε επιλέξει να εισαγάγει μία υπόθεση δημόσιου δικαίου, όπως την *ἀπογραφὴν*, καθιστά πιο εύκολη την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού, αφού αυτές οι υποθέσεις αφορούν σε πράξεις που στρέφονται κατά του δημοσίου συμφέροντος. Οι αναφορές του Απολλόδωρου στους κινδύνους που διατρέχουν το συμφέρον της κοινωνίας και οι δημοκρατικοί θεσμοί από την δράση του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου κάποιες φορές γίνονται άμεσα και κάποιες φορές έμμεσα.

Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, παρουσιάζει τον εαυτό του ως έναν πολίτη που είναι οικονομικά εύρωστος και συμμορφώνεται με τους νόμους της δημοκρατικής Αθήνας: λ.χ. προσφέρει υπηρεσίες στην πόλη με τις λειτουργίες που αναλαμβάνει, όπως την *τριηραρχία* (53.4 *τριηραρχῶν*, 53.5 *Συμβαίνει δὴ μοι τριηραρχία περὶ Πελοπόννησον, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Σικελίαν ἔδει τοὺς πρέσβεις ἄγειν*, 53.6 *Ἐπειδὴ δὲ κατέπλευσα ἐγὼ τριηραρχῶν*).¹²⁸ Αντίθετα, ο Νικόστρατος είναι ένας ιδιοτελής πολίτης, καθώς δεν επιστρέφει στον Απολλόδωρο τα χρήματα που δανείστηκε από εκείνον (53.13). Επίσης, με το να ισχυρίζεται ψευδώς ότι οι δούλοι είναι δικοί του, στερεί από την πόλη το οικονομικό κέρδος που μπορεί να αποκομίσει από τη δήμευση των δούλων για την αποπληρωμή ενός μέρους του χρέους του Αρεθούσιου προς το δημόσιο. Ο Απολλόδωρος καταδεικνύει την απροθυμία του Νικόστρατου, του Αρεθούσιου και των συγγενών τους να συμπεριφερθούν σύμφωνα με τον νόμο και τις

¹²⁵ Βλ. Kurihara (2003) 464, Carey (2014) 31.

¹²⁶ Βλ. Carey (2014) 31-32, 36-38.

¹²⁷ Βλ. Kurihara (2003) 466-469, 471-472, 476-477.

¹²⁸ Βλ. MacDowell (1986) 247-249 για την *τριηραρχία* και τον σχετικό με αυτή νόμο.

αποφάσεις των δικαστών και να ενισχύσουν τα δημόσια έσοδα με έναν ακόμη τρόπο. Μία από τις προτεινόμενες ποινές στην καταδίκη του Αρεθούσιου στην *γραφὴν ψευδοκλητείας* ήταν η θανατική καταδίκη. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο ομιλητής, οι συγγενείς του Αρεθούσιου ζήτησαν από τους δικαστές και από τον ίδιο να επιβληθεί ως ποινή χρηματικό πρόστιμο, το οποίο θα πλήρωναν και εκείνοι μαζί με τον Αρεθούσιο και η έκκλησή τους εισακούστηκε (53.18). Όμως, δεν αποπλήρωσαν το πρόστιμο, με συνέπεια, ακόμη και εάν οι δούλοι ανήκουν στον Νικόστρατο, να πρέπει να δημευθούν ούτως ή άλλως, αφού, όποιος δεν προβαίνει στην αποπληρωμή δημόσιου χρέους του οποίου την εξόφλησή έχει εγγυηθεί, υφίσταται δήμευση της περιουσίας του (53.26-53.27).¹²⁹ Άλλωστε, ο Απολλόδωρος υποστηρίζει σαφέστατα ότι οι αντίδικοί του διεκδικούν αυτά που ανήκουν στους δικαστές, δηλαδή διεκδικούν αυτά που ανήκουν στην πόλη (53.26 *ἀμφισβητοῦντες τῶν ὑμετέρων*, 53.27 *τῶν ὑμετέρων ἀμφισβητοῦσι*, 53.29 *Ἐὰν οὖν ἐνθυμηθῆτε, ὅτι οὐδέποτε ἔσται ἀπορία τῶν ἀμφισβητησόντων ὑμῖν περὶ τῶν ὑμετέρων*, 53.29 *πειράσσονται ἀποστερηῆσαι τὴν πόλιν τοῦ ὀφλήματος*), για αυτό και πρέπει να τους τιμωρήσουν (53.29, *ἐὰν... καταψηφίσθηθε, ὀρθῶς βουλευέσθε*).

Μία ακόμη ένδειξη που, σύμφωνα με τον Απολλόδωρο, δείχνει την απροθυμία του Αρεθούσιου να τηρήσει τους νόμους, αποδίδοντας στο δημόσιο την πληρωμή που οφείλει είναι ότι, ενώ ήταν ο πιο εύρωστος οικονομικά στην οικογένειά του, τώρα παρουσιάζεται ως ο πιο αδύναμος (53.28). Μάλιστα, το γεγονός ότι ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι δεν επιθυμεί να λάβει την αμοιβή που παίρνει όποιος κερδίζει σε τέτοιου είδους δίκες και ότι θα τη δώσει στην πόλη, καθώς του αρκεί να τιμωρηθούν οι εχθροί του, είναι ένας ακόμη τρόπος για να δείξει το ενδιαφέρον του για την πόλη, αλλά και για το πόσο πολύ επιθυμεί να καταδικαστούν οι αντίπαλοί του (53.2). Η αναφορά στην κατά νόμον παραχώρηση της αμοιβής στην πόλη στην αρχή του λόγου και η αναφορά στην απροθυμία των αντιδίκων να αποδώσουν στην πόλη τα οφειλόμενα στο τέλος του λόγου, αναδεικνύουν αντιστικτικά τη συμπεριφορά του Απολλόδωρου απέναντι στο συμφέρον της πόλης. Αυτή η προσπάθεια του ομιλητή ενισχύεται από τις αναφορές στην *τριηραρχία* του, αλλά και από την υπόθεση της *ἀπογραφῆς* που εισήγαγε, έτσι ώστε να αποπληρωθεί ένα μέρος του χρέους του Απολλόδωρου προς το δημόσιο. Επομένως, οι αντίδικοί του ομιλητή είναι άτομα που επιδιώκουν μόνο το δικό τους κέρδος, δεν εφαρμόζουν τους νόμους και τις αποφάσεις των δικαστών, οπότε η συμπεριφορά τους καταδεικνύει ότι δεν λαμβάνουν υπόψη τους τις αρχές της δημοκρατικής πολιτείας: με το να μην

¹²⁹ Ο συγκεκριμένος ισχυρισμός του Απολλόδωρου αποτελεί επιχείρημα πολιτικού, αλλά, όπως είδαμε στις σελ. 27-28, και νομικού χαρακτήρα.

αποπληρώνουν το πρόστιμο που οφείλουν από την *γραφήν ψευδοκλητείας* και με το να αρνείται ο Νικόστρατος να γίνει η δήμευση των δούλων, αφού ψευδώς υποστηρίζει ότι είναι δικοί του, στερούν από την πόλη έσοδα. Έχοντας δείξει ο Απολλόδωρος ότι θεωρεί απαραίτητη την υπαγωγή της ατομικότητας στο δημόσιο συμφέρον, προτρέπει τους δικαστές να τιμωρήσουν τους αντιπάλους του, οι οποίοι, παραβαίνοντας τους νόμους, επιδεικνύουν αντικοινωνική και αντιδημοκρατική συμπεριφορά.

Οι οικονομικά εύρωστοι πολίτες ισχυρίζονταν πολύ συχνά ότι, λόγω της κοινωνικής προσφοράς τους με τις λειτουργίες που είχαν αναλάβει και τις εισφορές φόρων, η πόλη έπρεπε να τους ανταποδώσει το καλό που είχαν κάνει, εκδίδοντας μια ευνοϊκή για εκείνους απόφαση σε μία δικαστική αντιπαράθεση με κάποιον αντίδικο.¹³⁰ Ωστόσο, παρατηρούμε ότι, παρόλο που ο Απολλόδωρος αναφέρεται στην *τριηραρχία* του, δε ζητάει από τους δικαστές να τον μεταχειριστούν ευνοϊκά. Βέβαια, αυτές οι αναφορές αρκούν, για να καταδειχθεί ότι ο Απολλόδωρος προσφέρει στην Αθηναϊκή κοινωνία. Εξάλλου, αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίον η αναφορά των ομιλητών στις υπηρεσίες που έχουν προσφέρει στην κοινωνία, αλλά και στις ιδιωτικές συμπεριφορές που είχαν αντίκτυπο στον δημόσιο βίο, ήταν κάτι που γινόταν συχνά.¹³¹ Η αναφορά, λοιπόν, στη συγκεκριμένη λειτουργία γίνεται, έτσι ώστε ο Απολλόδωρος, δείχνοντας το δημοκρατικό φρόνημά του, τη νομιμοφροσύνη του και τη συμβολή του στα συμφέροντα της πόλης, να κερδίσει την εύνοια των δικαστών.¹³²

Οι ομιλητές ενσωματώνουν στους λόγους τους τις κυρίαρχες αντιλήψεις των δικαστών, για να τους κάνουν να υιοθετήσουν την δική τους οπτική.¹³³ Επίσης, προσπαθούν να δείξουν ότι η συμπεριφορά τους είναι συμβατή με τις αξίες της κοινωνίας,¹³⁴ προκειμένου να αποσπάσουν μία ευνοϊκή για τους ίδιους απόφαση.¹³⁵ Οι λόγοι που εκφωνούνται στα δικαστήρια απευθύνονται ως επί το πλείστον σε ορκωτούς από χαμηλά κοινωνικά στρώματα και για αυτόν τον λόγο οι ομιλητές παρουσιάζουν τους εαυτούς τους ως νομοταγείς πολίτες που αναλαμβάνουν λειτουργίες και πληρώνουν τις εισφορές που τους αναλογούν.¹³⁶ Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, επικαλείται κάποιες αξίες της Αθηναϊκής κοινωνίας, έτσι ώστε να καταφέρει να κερδίσει την υποστήριξη των δικαστών. Εστιάζει στο ότι είναι ένας νομοταγής πολίτης, με δημοκρατικές

¹³⁰ Βλ. Carey (1994a) 180, Christ (1998a) 41-43, Lanni (2009) 704.

¹³¹ Βλ. Lanni (2009) 692-693, Carey (2014) 39.

¹³² Βλ. Sandys – Paley (1896) 155.

¹³³ Βλ. Walton (1998) 129, Clements (2013) 321.

¹³⁴ Βλ. Greene (2013) 1452-1453.

¹³⁵ Βλ. Schmitz (2000) 62.

¹³⁶ Βλ. Ober (2003) 68-69, 300-301, 307-309.

πεποιθήσεις, που εισφέρει χρήματα στην πόλη και ο οποίος υπέστη την άδικη κακομεταχείριση των αντιδίκων του. Οι αντίπαλοί του, αντίθετα, δεν επιδιώκουν το ωφέλιμο για την πόλη και για αυτόν τον λόγο οι δικαστές πρέπει να τους τιμωρήσουν. Εξάλλου, το γεγονός ότι πολλοί ομιλητές που εκφωνούσαν δικανικούς λόγους προσέδιδαν δημόσιο χαρακτήρα στις προσωπικές τους υποθέσεις δείχνει ότι τέτοιου είδους ισχυρισμοί ήταν σημαντικοί και ότι είχαν απήχηση στους δικαστές.¹³⁷

Ωστόσο, το γεγονός ότι κάποιος πολίτης αναλαμβάνει λειτουργίες και πληρώνει φόρους σημαίνει ότι είναι νομοταγής, αλλά όχι οπωσδήποτε και δημοκράτης.¹³⁸ Συνεπώς, στην προσπάθειά του να αποδυναμώσει τους ισχυρισμούς του Απολλόδωρου, ο Νικόστρατος θα μπορούσε να προβάλει ένα τέτοιο επιχείρημα, για να απαντήσει στις αναφορές του αντιπάλου του στη λειτουργία του και το δημοκρατικό του ήθος. Ίσως ακόμη και να ισχυριζόταν ότι ο Απολλόδωρος δεν έπρεπε να χρησιμοποιήσει μία δημόσια δίκη, για να εκδικηθεί τους αντιπάλους του, κάτι που, όπως επισημάναμε στην αρχή της υποενότητας, έκαναν κάποιοι διάδικοι. Ο Απολλόδωρος, ως ένας διάδικος που επιδιώκει να κερδίσει τη δίκη, δίδει τη δική του οπτική για τα γεγονότα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή ανταποκρίνεται οπωσδήποτε στην πραγματικότητα.

Το πολιτικό ήθος του Απολλόδωρου ενισχύεται με ακόμη έναν τρόπο. Ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι, ενώ στη δίκη για την *ψευδοκλητεϊαν* οι δικαστές σκόπευαν να επιβάλουν τη θανατική ποινή στον Αρεθούσιο, εκείνος συμφώνησε με την πρόταση των συγγενών του αντιδίκου του να του επιβληθεί χρηματικό πρόστιμο ενός ταλάντου, καθώς θεωρούσε ότι, παρόλο που αυτά που είχε υποστεί άξιζαν την ποινή του θανάτου, δεν ήθελε ο ίδιος που έγινε πολίτης μετά από ψήφισμα να γίνει η αιτία να πεθάνει κάποιος άλλος πολίτης (53.18). Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο ομιλητής του *Πρὸς Νικόστρατον* τιμά το προνόμιο του να είναι κάποιος Αθηναίος πολίτης, ακόμη και όταν ένας συμπολίτης του προσπάθησε να τον σκοτώσει (53.17). Οι πολίτες μπορεί να οργιστούν, όταν συνειδητοποιήσουν ότι κάποιος δρα χωρίς να τηρεί τους νόμους (*Δημοσθένης Κατὰ Τιμοκράτους* 143), και ακόμη περισσότερο, όταν αυτός που παρανομεί είναι Αθηναίος πολίτης (*Λυσίας Κατὰ Ἀνδοκίδου* 17). Ο Απολλόδωρος και οι αντίδικοί του είναι Αθηναίοι πολίτες, ωστόσο ο Απολλόδωρος απέκτησε αυτή την ιδιότητα μετά από ψήφισμα. Ίσως, λοιπόν, θέλει να δείξει ότι, παρόλο που δεν είναι φύσει Αθηναίος πολίτης, συμπεριφέρεται καλύτερα από τους συγκεκριμένους φύσει Αθηναίους πολίτες και για αυτόν τον

¹³⁷ Βλ. Cohen (2005) 221-222.

¹³⁸ Βλ. Lateiner (1971) 158, Αποστολάκης (2003) 66.

λόγο αναφέρεται στο ότι απέκτησε την Αθηναϊκή υπηκοότητα με ψήφισμα και λέει ότι δε θέλει να γίνει η αιτία να θανατωθεί κάποιος άλλος πολίτης, παρόλο που το αξίζει, επιδιώκοντας να κερδίσει την υποστήριξη των δικαστών.

Θα πρέπει, επίσης, να έχουμε κατά νου, ότι ένας διάδικος μπορεί να μήνυε κάποιον, όχι μόνο για να λάβει αποζημίωση ή να αποκαταστήσει την τιμή του, αλλά και για να αποκομίσει πολιτικά οφέλη.¹³⁹ Ο Απολλόδωρος δραστηριοποιούταν στον χώρο της πολιτικής. Επομένως ίσως να επεδίωκε να δείξει ότι, παρόλο που δεν είναι φύσει Αθηναίος πολίτης, αλλά απέκτησε την Αθηναϊκή υπηκοότητα κατόπιν ενός ψηφίσματος, είναι άξιος να ασχολείται ενεργά με την πολιτική και να τον εμπιστεύονται οι συμπολίτες του, αφού η συμπεριφορά του, σύμφωνα με όσα ισχυρίζεται, καταδεικνύει ότι ενδιαφέρεται για τους φίλους του και την πόλη του και ότι είναι νομοταγής σε αντίθεση με τους αντιδίκους του που, παρόλο που είναι φύσει Αθηναίοι πολίτες, πολύ συχνά καταφεύγουν στην παρανομία.

Αναφορές στις υπηρεσίες που ο Απολλόδωρος έχει παράσχει στην πόλη του γίνονται και σε άλλους λόγους (*Κατὰ Στεφάνου Ψευδομαρτυριῶν* α 78, *Πρὸς Πολυκλέα* 10, 14, 18, 20, 23, 24, 29, 36), ενώ στον *Κατὰ Νεαίρας* επισημαίνεται ότι ο Απολλόδωρος είχε προταθεί από πολλούς να υπηρετήσει και στη Βουλή των Πεντακοσίων (59.3). Εξάλλου η παροχή υπηρεσιών στην πόλη από πολίτες που είχαν λάβει την υπηκοότητα κατόπιν ψηφίσματος ήταν σημαντική για τους πολίτες της Αθήνας, καθώς οι Αθηναίοι θεωρούσαν ότι οι συγκεκριμένοι πολίτες έπρεπε να ανταποδώσουν τη μεγάλη τιμή που τους έγινε.¹⁴⁰

Ο Απολλόδωρος προσπαθεί, όπως έχουμε επισημάνει στην αρχή της υποενότητας, να καταδείξει την αντικοινωνική και αντιδημοκρατική συμπεριφορά των αντιπάλων του. Ένα ακόμη γεγονός που υποδεικνύει αυτή τη συμπεριφορά του Νικόστρατου είναι η βίαιη εισβολή του στον οίκο του Απολλόδωρου (53.15, [*καὶ*] *εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν βία τὰ σκεύη πάντα ἐξεφόρησεν, πλεον ἢ εἴκοσι μνῶν ἄξια, καὶ οὐδ' ὅτιοῦν κατέλιπεν*). Ο οίκος είναι ένα καταφύγιο και η πόρτα του δεν οριοθετεί μόνο τον χώρο δράσης του άνδρα και της γυναίκας, αλλά αποτελεί και ένα όριο μεταξύ του κόσμου της πόλης και του κόσμου των συγγενών και επιτρέπει στον καθένα να ζει, όπως θέλει, κάτι που είναι πολύ σημαντικό για τη δημοκρατία. Ο οίκος, λοιπόν, είναι ένα μέρος, όπου απουσιάζουν οι παρεμβάσεις που ίσως να εμπόδιζαν κάποιον να ζήσει, όπως θέλει, συνεπώς συνειδητοποιούμε ότι η συγκεκριμένη ελευθερία έχει

¹³⁹ Βλ. Christ (1998a) 34.

¹⁴⁰ Βλ. Βολονάκη (2014) 174-176.

μία χωρική διάσταση.¹⁴¹ Ο Νικόστρατος δε σέβεται αυτή την ελευθερία του Απολλόδωρου.¹⁴² Η βίαιη εισβολή στον οίκο κάποιου αποτελεί δείγμα έλλειψης δημοκρατικότητας και για έναν ακόμη λόγο, αφού οι έφοδοι στους οίκους των πολιτών υπήρξαν κοινή πρακτική των Τριάκοντα.¹⁴³

Όσον αφορά στη βίαιη συμπεριφορά των αντιδίκων του Απολλόδωρου, μπορούμε να αναφερθούμε και στον ξυλοδαρμό του Απολλόδωρου από τον Αρεθούσιο, ο οποίος σώθηκε, επειδή τον βοήθησαν κάποιοι περαστικοί (53.17). Η προστασία του πολίτη είναι μία πολύ σημαντική αρχή για ένα δημοκρατικό καθεστώς,¹⁴⁴ κάτι που προφανώς δε λαμβάνει υπόψη του ο Αρεθούσιος με το να κακομεταχειρίζεται και να προσπαθεί να σκοτώσει έναν συμπολίτη του. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι η αναφορά του Απολλόδωρου σε αυτές τις πράξεις του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου και στην απροθυμία τους να ενισχυθούν τα έσοδα της πόλης με τους τρόπους που έχουμε περιγράψει ενισχύουν την άποψή μας για την πολιτική διάσταση που αυτή η αφήγηση έχει.

Παρουσιάζοντας, λοιπόν, την παράνομη δράση των αντιδίκων του, ο Απολλόδωρος επισημαίνει στους δικαστές την επικινδυνότητα των πράξεών τους και υποστηρίζει ότι οι αντίπαλοί του πρέπει να τιμωρηθούν, καθώς διεκδικούν αυτά που ανήκουν στην πόλη (53.29 *Ἐὰν οὖν ἐνθυμηθῆτε, ὅτι οὐδέποτε ἔσται ἀπορία τῶν ἀμφισβητησόντων ὑμῖν περὶ τῶν ὑμετέρων... ἐὰν... καταψηφίσθησθε, ὀρθῶς βουλευέσεσθε*). Επομένως, επισημαίνοντας ότι η συμπεριφορά των αντιδίκων του αποτελεί μέρος μίας ευρύτερης τακτικής ορισμένων που δεν ενδιαφέρονται για το συμφέρον της πόλης, αλλά μόνο για το δικό τους όφελος, κλιμακώνει ρητορικά τις παράνομες δραστηριότητες των αντιδίκων του, και μάλιστα στο τέλος του λόγου του, για να δείξει ότι τέτοιες τακτικές πρέπει να ελέγχονται με την επιβολή ποινών, έτσι ώστε να μην προκύψουν στο μέλλον καταστάσεις που θα είναι επικίνδυνες για τη δημοκρατική κοινωνία της Αθήνας. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο ομιλητής πρέπει να κάνει το ακροατήριο να προσεγγίζει μία κατάσταση με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να είναι πιο εύκολο για αυτόν να το πείσει να τον υποστηρίξει (*Ρητορική* 1380a2-1380a4). Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, ίσως στοχεύει στο να διεγείρει τον φόβο των δικαστών¹⁴⁵ για την ύπαρξη συμπεριφορών που μπορεί να

¹⁴¹ Βλ. Cohen (1991a) 75-77, Carey (2014) 5-6 για τη δημοκρατική διάσταση του οίκου.

¹⁴² Όπως αναφέραμε στη σελ. 7 της εισαγωγής, μία από τις δημοκρατικές αρχές της Αθήνας ήταν ότι οι πολίτες μπορούσαν να ζουν ελεύθερα, όπως ήθελαν τη ζωή τους, αρκεί να τηρούσαν τους νόμους και να επεδίωκαν το ωφέλιμο για την κοινωνία.

¹⁴³ Βλ. Carey (2014) 15.

¹⁴⁴ Βλ. σελ. 7 της εργασίας.

¹⁴⁵ Βλ. Carey (1994a) 176-177, Cooper (2007) 207-210 για τη σημασία της συναισθηματικής διέγερσης του κοινού σε μία δίκη στην κλασική Αθήνα.

προκαλέσουν τριγμούς στον τρόπο ζωής των δημοκρατών πολιτών, αλλά και να απειλήσουν τους ίδιους τους πολίτες. Βέβαια, ο Απολλόδωρος δεν αναφέρει άμεσα ότι η συμπεριφορά των αντιδίκων του είναι κίνδυνος για τη δημοκρατία. Ωστόσο, εκείνοι που δεν εφαρμόζουν τους νόμους, εκείνοι που κακομεταχειρίζονται κάποιον συμπολίτη τους, εκείνοι που συνωμοτούν, για να αντιμετωπίσουν κάποιον αντίπαλο τους, και εκείνοι που δεν βοηθούν στην ενίσχυση των δημόσιων εσόδων δείχνουν ότι δε ζουν σύμφωνα με τις αρχές δημοκρατικής κοινωνίας της Αθήνας. Για αυτούς τους λόγους, λοιπόν, το δικαστήριο, σύμφωνα με τον ομιλητή, πρέπει να τιμωρήσει τους αντιδίκους του.

3γ) Αφήγηση και Ηθοποιία

Σκοπός του Απολλόδωρου είναι να κερδίσει τη δίκη. Προσπαθεί συνεπώς να παρουσιάσει τους αντιδίκους του ως ανήθικους και ιδιοτελείς ανθρώπους, που αδιαφορούν για την υπόληψη, αλλά ακόμη και για τη ζωή του Απολλόδωρου.¹⁴⁶ Ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι, εάν οι δικαστές ήξεραν τα οφέλη που απέκτησαν οι αντίδικοί του από αυτόν και τη βάνουση συμπεριφορά τους προς το πρόσωπό του, θα δικαιολογούσαν την οργή του, δείχνοντας έτσι εκείνους ως υπαίτιους για την επιθυμία του να τους εκδικηθεί (53.3, *Εἰ μὲν οὖν μοι ἦν ἱκανὸν τὸ ὕδωρ διηγῆσασθαι πρὸς ὑμᾶς τὰ ἐξ ἀρχῆς, ὅσ' ἀγαθὰ πεπονθότες ὑπ' ἐμοῦ οἶά με εἰργασμένοι εἰσίν, εὖ οἶδ' ὅτι ὑμεῖς τ' ἄν μοι ἔτι μᾶλλον συγγνώμην εἶχετε τοῦ ὀργίζεσθαι αὐτοῖς, τούτους τ' ἀνοσιωτάτους ἀνθρώπων ἠγήσασθε εἶναι*). Οι δικαστές μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα τους στόχους της επιχειρηματολογίας ενός ομιλητή, εάν έχουν κατά νου το υπόβαθρο της υπόθεσης.¹⁴⁷ Ο Απολλόδωρος φανερώνει στο ξεκίνημα της αφήγησής του ότι ο σκοπός του είναι να εκδικηθεί τους αντιδίκους του λόγω της άδικης και προσβλητικής συμπεριφοράς τους (53.1-53.3). Για αυτόν τον λόγο παρουσιάζει το υπόβαθρο της υπόθεσης, επισημαίνοντας την ανηθικότητα των αντιδίκων του και τον βίαιο και δόλιο τρόπο που τον μεταχειρίστηκαν. Οι αφηγήσεις που εκφωνούνται στα δικαστήρια δίδουν διαφορετικές ερμηνείες για τα ίδια γεγονότα.¹⁴⁸ Επομένως η σύγκρουση που γίνεται μεταξύ των αφηγήσεων του κατηγορού και του κατηγορουμένου αφορά και στην παρουσίαση των χαρακτήρων τους. Στην αφήγηση, λοιπόν, που κατασκευάζει ο Απολλόδωρος κυριαρχεί η παρανομία, η αδικία και η ανηθικότητα των αντιπάλων του, Νικόστρατου και Αρεθούσιου, που είναι οι θύτες, ενώ αυτός είναι το θύμα τους. Βέβαια, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι οι διάδικοι συχνά παραποιούν τα

¹⁴⁶ Βλ. Carey (1994a) 176, Lanni (2005) 121-123, όπου αναφέρεται ότι οι διάδικοι κάνουν συχνά λόγο τόσο για το δικό τους ήθος όσο και για των αντιπάλων τους, για να κερδίσουν την υποστήριξη των δικαστών.

¹⁴⁷ Βλ. Posner (1986) 1367, Ward (1995) 12.

¹⁴⁸ Βλ. Spatharas (2011a) 99.

πραγματικά περιστατικά ή δίδουν μία μη ολοκληρωμένη εικόνα για όσα συνέβησαν, για να δείξουν ότι έχουν αδικηθεί.¹⁴⁹ Όπως θα δούμε, αυτό μπορεί να συμβαίνει και στην παρούσα υπόθεση.

Ο Απολλόδωρος επιθυμεί να καταδείξει ότι οι αντίδικοί του τον μεταχειρίστηκαν άδικα και δεν του επέδειξαν την ευγνωμοσύνη που όφειλαν. Συνεπώς, η επιθυμία του για εκδίκηση είναι δικαιολογημένη. Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι η συμπεριφορά του ήταν ορθή προς τους αντιδίκους του, σε αντίθεση με τη δική τους. Σύμφωνα με τον Roisman, το πρότυπο του ανδρισμού στην κλασική Αθήνα περιελάμβανε το να είναι κανείς χρήσιμος στην πόλη, στους φίλους και στους συγγενείς, εγκρατής, ειλικρινής, έμπιστος, να δείχνει σεβασμό στους θεσμούς της κοινωνίας, να επιδιώκει τιμές εντός των αποδεκτών από την κοινωνία ορίων και να μην είναι φιλόδικος. Αντίθετα, η συμπεριφορά ενός άνδρα που δεν εφάρμοζε τους νόμους, επεδίωκε μόνο το ωφέλιμο για εκείνον και ήταν *ύβριστής*, πολυέξοδος, επιθετικός και ερωτικά ακόρεστος, ήταν κατακριτέα και ανεπιθύμητη.¹⁵⁰ Όπως έχουμε δει, αλλά και όπως θα δούμε, επίσης, ο Απολλόδωρος παρουσιάζει τον εαυτό του σύμφωνα με αυτό το θετικό πρότυπο πολίτη και τους αντιδίκους του σύμφωνα με το αρνητικό πρότυπο.

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, ο Απολλόδωρος έχει συνδράμει την πόλη του με το να αναλάβει την *τριηραρχία* (53.4-53.6), δείχνοντας έτσι το δημοκρατικό ήθος του, αφού εφαρμόζει τον νόμο που προβλέπει να αναλαμβάνουν τις λειτουργίες οι οικονομικά εύρωστοι πολίτες. Ωστόσο, ο Απολλόδωρος δείχνει τη νομιμοφροσύνη του με έναν ακόμη τρόπο. Παρόλο που θέλει να εκδικηθεί τους αντιπάλους του, δεν καταφεύγει στη βία, αλλά προσφεύγει στη δικαιοσύνη, για να καταφέρει να το επιτύχει. Παρουσιάζεται, λοιπόν, ως ένας πολίτης που δεν επιδεικνύει ακραία συμπεριφορά, αλλά προσπαθεί με νόμιμο τρόπο να επιτύχει αυτό που θέλει, δείχνοντας ότι είναι μετριοπαθής και ότι συμπεριφέρεται με αυτοέλεγχο και σύνεση. Η μετριοπάθεια, ο αυτοέλεγχος και η σύνεση ήταν σημαντικές ιδιότητες για έναν πολίτη στην κλασική Αθήνα.¹⁵¹ Πρέπει να επισημάνουμε, επίσης, ότι ο Απολλόδωρος θέλησε να εκδικηθεί τον Νικόστρατο και τον Αρεθούσιο, διότι, όπως προκύπτει από τον λόγο του, εκείνοι ξεκίνησαν να συμπεριφέρονται εχθρικά προς αυτόν και όχι επειδή αυτός πρώτος αποφάσισε να εφαρμόσει μία επιθετική τακτική εναντίον τους, αφού ο Νικόστρατος, σύμφωνα με τον Απολλόδωρο, είχε ως στόχο να αποφύγει την εξόφληση του δανείου προς αυτόν (53.13). Η αλλαγή της

¹⁴⁹ Βλ. Gagarin (2003) 199, Livingston (2009) 28.

¹⁵⁰ Βλ. Roisman (2005) 7-8.

¹⁵¹ Βλ. Roisman (2005) 176.

συμπεριφοράς του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου είναι ένα θέμα στο οποίο θα επανέλθουμε στο τέλος της υποενότητας.¹⁵²

Ο Απολλόδωρος και ο Νικόστρατος ήταν φίλοι¹⁵³ και βοηθούσαν ο ένας τον άλλον στη διεκπεραίωση των υποθέσεών τους (53.4).¹⁵⁴ Οι φράσεις *γνωρίμωσ μέν μοι εἶχεν* (53.4), *μᾶλλον ἀλλήλοις ἤδη ἐχρώμεθα* (53.4), *πάννυ οἰκείωσ διεκείμεθα* (53.4) και *φίλος... ἀληθινός* (53.12) δείχνουν τη σταδιακή ενδυνάμωση της φιλίας μεταξύ του Απολλόδωρου και του Νικόστρατου.¹⁵⁵ Η φιλία τους είχε ως συνέπεια ο Απολλόδωρος να δανείσει χρήματα στον Δείνωνα, αδερφό του Νικόστρατου, έτσι ώστε να μπορέσει να κάνει το ταξίδι, για να φέρει τον Νικόστρατο πίσω (53.6-53.7), αλλά και στον Νικόστρατο, όταν του ζήτησε να τον ενισχύσει οικονομικά, για να αποπληρώσει το χρέος του σε αυτούς που του είχαν δανείσει, για να απελευθερωθεί από εκείνους, στους οποίους είχε πωληθεί ως δούλος (53.7-53.13). Ο Απολλόδωρος ενεχυρίασε κάποια ποτήρια και ένα χρυσό στεφάνι στον τραπεζίτη Θεοκλή, έτσι ώστε να μπορέσει να δώσει στον Νικόστρατο τα χρήματα που ήθελε, δείχνοντας έμπρακτα το ενδιαφέρον του για τον φίλο του, παρόλο που ο ίδιος, όπως αναφέρει, βρισκόταν σε κακή οικονομική κατάσταση (53.9). Επιπλέον, ο Απολλόδωρος υποθήκευσε ένα συγκρότημα κατοικιών, έτσι ώστε να συγκεντρωθεί το ποσό που έπρεπε, για να μπορέσει ο Νικόστρατος να αποπληρώσει το δάνειό του, κάνοντας για ακόμη μία φορά αναφορά στη δεινή οικονομική θέση στην οποία βρισκόταν (53.12-53.13). Όλα αυτά, λέει ο ομιλητής, τα έπραξε επειδή είχε στενοχωρηθεί από την κακή κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο φίλος του (53.7 *συναχθεσθεις*, 53.8 *ἐλεήσας τοῦτον*). Μάλιστα, ο Απολλόδωρος, θέλοντας να δείξει πόσο πολύ δύσκολη ήταν η θέση του Νικόστρατου και κατ' επέκταση πόσο σημαντική ήταν η βοήθειά που του προσέφερε, ισχυρίζεται ότι ο Νικόστρατος οδυρόταν για τη συμφορά που τον είχε βρει (53.7 *ᾠδύρετο τὴν αὐτοῦ συμφορὰν*) και ότι έκλαιγε λόγω των δυσκολιών που αντιμετώπιζε (53.7 *κλάων*, 53.10 *κλάων*).

¹⁵² Βλ. σελ. 54-56 της εργασίας.

¹⁵³ Βλ. Konstan (1998) 279-301, Budin (2013) 104-110 για τη φιλία στην κλασική Αθήνα, όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι ήταν σημαντικό κάποιος να βοηθάει έναν φίλο του, όταν αυτός βρισκόταν σε δύσκολη κατάσταση, και ότι στη συνέχεια αυτός που είχε δεχθεί τη βοήθεια όφειλε να δείξει ευγνωμοσύνη και να ανταποδώσει το καλό που του έκανε ο φίλος του. Φυσικά, η φιλία συνεπαγόταν και τον συναισθηματικό συσχετισμό των ανθρώπων, συνεπώς η βίαιη και άδικη συμπεριφορά κάποιου προς έναν φίλο θα ήταν ένα γεγονός που θα μπορούσε να κάνει τον αδικούμενο να οργιστεί.

¹⁵⁴ Η αναφορά του Απολλόδωρου στη φιλία που είχε με τον Νικόστρατο ίσως να στόχευε στο να δείξει ότι ο ομιλητής θέλει να παρουσιαστεί αντικειμενικός, αφού υποστηρίζει ότι στο παρελθόν ο Νικόστρατος ήταν ένα άτομο που μπορούσε να εμπιστευθεί και ότι στη συνέχεια ο Απολλόδωρος στράφηκε εναντίον του λόγω των αδικιών του Νικόστρατου προς το πρόσωπό του και όχι για κάποιον άλλον λόγο.

¹⁵⁵ Βλ. Sandys – Paley (1896) 154.

Ο Απολλόδωρος αναφέρει, επίσης, στην αφήγησή του ότι ο Νικόστρατος τον είχε ευχαριστήσει για την υποστήριξη που του παρέσχε (53.7 *ἠσπάζετο καὶ ἐπήγει ὅτι παρέσχον τὰ ἐφόδια τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ*, 53.13 *ἐπαινέσας με*). Ο ομιλητής, λοιπόν, σκιαγραφεί την φιλία του με τον Νικόστρατο με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρουσιάσει τον εαυτό του ως έναν καλό και ανιδιοτελή φίλο που δείχνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του για τον Νικόστρατο. Μεταφέροντας τα λόγια του Νικόστρατου, ο Απολλόδωρος αναφέρει ότι ο αντίδικός του τον είχε αποκαλέσει πραγματικό του φίλο (53.7 *ἀληθινὸς φίλος*), κάτι που στη συνέχεια επιτρέπει και στον Απολλόδωρο να αποκαλεί τον εαυτό του πραγματικό φίλο του Νικόστρατου, αφού και ο ίδιος ο Νικόστρατος τον είχε αποκαλέσει έτσι, σύμφωνα με όσα έχει περιγράψει ο αφηγητής (53.8 *φίλος ἀληθινός*, 53.12 *φίλος... ἀληθινός*).¹⁵⁶ Μάλιστα, και ο Απολλόδωρος δείχνει ότι θεωρούσε τον Νικόστρατο καλό φίλο του και ότι τον εμπιστευόταν. Όταν ο Νικόστρατος του λέει ότι θα του επιστρέψει τα οφειλόμενα, ο Απολλόδωρος δεν αναφέρει στην αφήγησή του ότι θέλησε να οριστεί κάποιος εγγυητής ή ότι δέσμευσε ένα μέρος των περιουσιακών στοιχείων του Νικόστρατου ως ενέχυρο,¹⁵⁷ αλλά αρκείται στην υπόσχεση που του έδωσε ο φίλος του, αφού θεωρούσε ότι του έλεγε την αλήθεια (53.11-53.12). Σύμφωνα, λοιπόν, με την αφήγηση, η συμπεριφορά του Απολλόδωρου στη συγκεκριμένη περίπτωση έρχεται σε αντίθεση με την πιεστική συμπεριφορά των ξένων (53.10 *οἱ ξένοι*, 53.11 *τούς ξένους*) που δάνεισαν τον Νικόστρατο, για να ελευθερωθεί, αφού εκείνοι απαιτούσαν να γίνει άμεσα η πληρωμή, αλλιώς, εάν παρερχόταν το χρονικό διάστημα των τριάντα ημερών που είχε συμφωνηθεί, το ποσό που έπρεπε να πληρώσει ο Νικόστρατος θα διπλασιαζόταν (53.10). Επιπλέον, ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι ο Νικόστρατος είχε κατηγορήσει τους συγγενείς του, διότι δεν τον βοήθησαν όσο έπρεπε, όταν είχε πωληθεί ως δούλος (53.7, *κατηγορῶν ἅμα τῶν ἑαυτοῦ οἰκείων*), και ότι ο Αρεθούσιος δεν ήθελε να πωληθεί ή να υποθηκευθεί ένα κτήμα του Νικόστρατου, για να πληρώσει τους δανειστές του, επειδή ήταν ενέχυρο για οφειλή προς αυτόν (53.10, *ὁ Ἀρεθούσιος... οὐδένα ἐῶη οὔτε ἄνεισθαι οὔτε τίθεσθαι, ὡς ἐνοφειλομένου αὐτῷ ἀργυρίου*). Επομένως προκύπτει ότι ο Απολλόδωρος βοήθησε τον Νικόστρατο περισσότερο από ότι η ίδια η οικογένειά του. Όμως ο Νικόστρατος δεν δρα σύμφωνα με την αμοιβαιότητα που χαρακτηρίζει μία φιλική σχέση, αφού δεν ανταποδίδει στον Απολλόδωρο το καλό που του έκανε, οπότε ο Απολλόδωρος με όσα ισχυρίζεται δείχνει ότι ο αντίπαλός του είναι ένας αγνώμων και αναξιόπιστος άνθρωπος.

¹⁵⁶ Η επανάληψη φράσεων αποτελεί δείγμα του τρόπου γραφής του Απολλόδωρου, όπως είδαμε και στην υποενότητα για την χρονολόγηση, την πατρότητα και το ύφος του λόγου.

¹⁵⁷ Βλ. MacDowell (1986) 221, Phillips (2013) 373 για τον δανεισμό στην κλασική Αθήνα.

Οι διάδικοι έδιδαν κάποιες φορές μεγαλύτερες διαστάσεις στην σημασία της σχέσης τους με τους αντίδικούς τους και εστίαζαν στο ότι οι αντίπαλοί τους ήταν εκείνοι που κατέστρεψαν την φιλία που είχαν.¹⁵⁸ Ίσως, λοιπόν, ο Απολλόδωρος να ακολούθησε μία τέτοια τακτική, έτσι ώστε να παραστήσει το αδικημένο θύμα κάποιων βίαιων ανθρώπων, για να κερδίσει την εύνοια των δικαστών. Εξάλλου η αναφορά σε συγκεκριμένα γεγονότα στην αφήγηση εξυπηρετεί έναν συγκεκριμένο σκοπό,¹⁵⁹ ο οποίος εδώ είναι το να επιτύχει ο Απολλόδωρος την καταδίκη των αντιδίκων του. Ωστόσο πρέπει να επισημάνουμε, επίσης, ότι ο Αρεθούσιος δεν αποκόμισε άμεσα κάποιο κέρδος από τον Απολλόδωρο. Το γεγονός, όμως, ότι ο Απολλόδωρος συνέβαλε οικονομικά στην απελευθέρωση του αδερφού του αποτελεί ένα έμμεσο, αλλά πολύ σημαντικό όφελος. Για αυτόν τον λόγο, λοιπόν, ο Αρεθούσιος όφειλε, ακόμη και εάν δεν ήταν φίλος του Απολλόδωρου, να τον αντιμετωπίζει με σεβασμό.

Επιπλέον, οφείλουμε να κάνουμε κάποιες ακόμη επισημάνσεις για τον τρόπο που ο Απολλόδωρος παρουσιάζει τον εαυτό του. Ο ομιλητής υποστηρίζει στο ξεκίνημα της αφήγησης ότι δεν σκοπεύει να συκοφαντήσει τους αντιδίκους του (53.1 *Ὅτι μὲν οὐ συκοφαντῶν, 53.1 Οὐ γὰρ δήπου συκοφαντεῖν*). Η συκοφαντία αποτελούσε ένα σημαντικό πρόβλημα της Αθηναϊκής κοινωνίας, διότι ορισμένοι πολίτες κατήγγελλαν συμπολίτες τους, χωρίς να υφίσταται λόγος πολλές φορές, επιδιώκοντας να ωφεληθούν οικονομικά είτε με την αμοιβή που εισέπραττε ο μηνυτής που είχε κερδίσει τη δίκη είτε με το να εκβιάσει τον κατηγορούμενο, ώστε να τον δωροδοκήσει, για να αποσύρει την καταγγελία.¹⁶⁰ Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, θέλει να καταστήσει σαφές από το ξεκίνημα του λόγου του ότι δεν σκοπεύει να πει ψέματα και να συκοφαντήσει τους αντιδίκους του. Αυτό, φυσικά, δε σημαίνει ότι λέει οπωσδήποτε την αλήθεια. Ο ομιλητής, με το να αναφέρει την *τριηραρχία* που είχε αναλάβει και ότι ο Νικόστρατος ζήτησε από εκείνον δάνειο, για να πληρώσει τα οφειλόμενα στους δανειστές του, δείχνει ότι είναι ένας οικονομικά εύρωστος πολίτης, συνεπώς δεν του είναι αναγκαίο να συκοφαντήσει έναν συμπολίτη του, για να εξασφαλίσει κάποιο οικονομικό όφελος. Επίσης, δείχνει ότι ακόμη και να ήθελε κάτι τέτοιο, θα ήταν ανώφελο για εκείνον να μηνύσει τον Νικόστρατο, καθώς ο συγκεκριμένος πολίτης, αφού δανείζεται, σημαίνει ότι δεν είναι σε καλή οικονομική κατάσταση, οπότε ο Απολλόδωρος δε θα μπορούσε να κερδίσει κάτι από αυτόν. Άλλωστε ο ομιλητής έχει υποστηρίξει ότι είναι ευκατάστατος και έχει δείξει ότι δε θέλει κάποιο οικονομικό όφελος, με το να αρνηθεί να λάβει την αμοιβή που παίρνει αυτός που κερδίζει τη δίκη (53.2).

¹⁵⁸ Βλ. Christ (1998a) 167, Lanni (2005) 116.

¹⁵⁹ Βλ. Popova (2015) 51.

¹⁶⁰ Βλ. MacDowell (1986) 99, Bers – Gagarin (2003) xxvi-xxvii. Βλ. MacDowell (1986) 98-104, Harvey (1990) 103-121, Osborne (1990) 83-102, Christ (1998a) 51, 59, 96 γενικά για τη συκοφαντία στην κλασική Αθήνα.

Το γεγονός, βέβαια, ότι κάποιος συκοφαντούσε έναν συμπολίτη του στο δικαστήριο δε σημαίνει ότι ήθελε οπωσδήποτε να ωφεληθεί οικονομικά, αφού μπορεί να ήθελε να τον εκδικηθεί για διαφορές που είχαν στο παρελθόν.¹⁶¹ Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, με τη δήλωσή του ότι δεν σκοπεύει να πει ψέματα για τους αντιδίκους του, θέλει να καταδείξει για ακόμη μία φορά το ήθος του. Αυτό που επιθυμεί είναι να τους εκδικηθεί και να συμβάλει έτσι στην αποκατάσταση της τιμής του, διότι εκείνοι πρώτοι τον κακομεταχειρίστηκαν. Επιπλέον, προσπαθεί να πείσει τους δικαστές ότι όσα θα αφηγηθεί είναι αλήθεια και ότι δεν έχει άλλον σκοπό, εκτός από το να εκδικηθεί τους αντιδίκους του για αυτά που υπέστη εξαιτίας τους, γιατί, εάν αποδεικνυόταν ότι έλεγε ψέματα, θα βρισκόταν αντιμέτωπος με τον κίνδυνο να πληρώσει πρόστιμο χιλίων δραχμών και να στερηθεί το δικαίωμά του να εισαγάγει υποθέσεις του ίδιου τύπου με αυτή που εισήγαγε (53.1). Βέβαια, η επισήμανση του Απολλόδωρου ότι δεν επιθυμεί να συκοφαντήσει τους αντιδίκους του μπορεί να γίνεται για έναν ακόμη λόγο. Ο Απολλόδωρος αντιμετωπιζόταν ως ένας φιλόδικος πολίτης.¹⁶² Ίσως, λοιπόν, έχοντας καταστήσει σαφείς τους σκοπούς του, να ήθελε, επίσης, να προλάβει να απαντήσει σε ανάλογους χαρακτηρισμούς, στους οποίους μπορεί να προχωρούσαν ή να είχαν προχωρήσει ήδη οι αντίπαλοί του, θέλοντας να τον μειώσουν ηθικά και να δείξουν ότι ψεύδεται.¹⁶³

Όμως, όπως ισχυρίζεται ο Απολλόδωρος, παρόλο που υποστήριξε τον Νικόστρατο κάθε φορά που κάτι τέτοιο του ζητήθηκε, ο Νικόστρατος δεν ανταπέδωσε τα ίσα. Αντιθέτως ξεκίνησε να μηχανορραφεί εναντίον του, έχοντας ως σκοπό να τον κλέψει και να γίνει εχθρός του (53.13, *Λαβὼν δὲ τὸ ἀργύριον οὐχ ὅπως χάριν τινά μοι ἀποδίδωσιν ὧν εὖ ἔπαθεν, ἀλλ' ἐνθέως ἐπεβούλευέ μοι, ἵνα ἀποστερήσειε τὸ ἀργύριον καὶ εἰς ἔχθραν κατασταίῃ*). Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, και σύμφωνα με όσα ο Απολλόδωρος υποστηρίζει, ο Νικόστρατος συνωμότησε με άλλους δικαστικούς αντιπάλους του Απολλόδωρου και παρουσίασε σε αυτούς τα επιχειρήματα που θα χρησιμοποιούσε εναντίον τους, έκανε δίκη εναντίον του μέσω του Λυκίδη και δεν τον ειδοποίησε να παραστεί σε αυτή, προετοιμαζόταν με τον Αρεθούσιο να τον καταγγείλει με *ἔνδειξιν*, εισέβαλε με τη βία στον οίκο του και έκλεψε αντικείμενα μεγάλης αξίας (53.13-53.15). Στη συνέχεια, ο Αρεθούσιος κατέστρεψε τα φυτά στο κτήμα του Απολλόδωρου, τον χτύπησε και με τον Νικόστρατο σκόπευαν να τον καταγγείλουν για *ὑβριν*, σε περίπτωση που ο Απολλόδωρος έδενε και χτύπαγε το μικρό αγόρι που είχαν στείλει, για να καταστρέψει τις

¹⁶¹ Βλ. Osborne (1990) 96.

¹⁶² Βλ. υποσημ. 1 για τη ζωή του Απολλόδωρου.

¹⁶³ Βλ. *Υπὲρ Φορμίωνος* 58-61, όπου ο ομιλητής ισχυρίζεται ότι όσα υποστηρίζει ο Απολλόδωρος είναι ψεύδη.

τριαναφυλλίες του, επιθυμώντας, προφανώς, να δημιουργήσουν και άλλα νομικά προβλήματα στον Απολλόδωρο (53.15-53.17).

Ο Απολλόδωρος, θέλοντας να περιγράψει τις πράξεις των αντιδίκων του, χρησιμοποιεί το ουσιαστικό *ἐπιβουλή* (53.15 *ἐπιβουλήν*, 53.16 *ἐπιβουλήν*) και το ρήμα *ἐπιβουλεύω* (53.13 *ἐπεβούλευέ*, 53.14 *ἐπιβουλεύει* 53.16 *ἐπιβουλεύουσι*). Το *ἐπιβουλεύω* είναι ένα από τα ρήματα που χρησιμοποιούνται συχνά, για να γίνει αναφορά σε μία εγκληματική πράξη στην αρχαία Ελλάδα.¹⁶⁴ Επιπλέον, χαρακτηρίζει τους αντιδίκους του αναίσχυντους (53.26, *Κατὰ πολλὰ μὲν οὖν ἔμοιγε δοκοῦσιν εἶναι ἀναίσχυντοι*). Η αναφορά στο εάν κάποιος νιώθει ή όχι *αἰσχύνην* αποτελούσε έναν τρόπο, για να καταδειχθεί εάν αυτός ο άνθρωπος συμπεριφέρεται ορθά ή όχι.¹⁶⁵ Οι πράξεις του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου είναι ατιμωτικές και προσβλητικές για τον Απολλόδωρο, διότι πλήττουν το κοινωνικό στάτους του, αλλά και για τους ίδιους, καθώς πρόκειται για ενέργειες που επισύρουν την αρνητική κριτική λόγω της κακομεταχείρισης ενός πολίτη από αυτούς. Σύμφωνα με όσα έχει καταθέσει ο Απολλόδωρος, λοιπόν, οι αντίδικοί του είναι άνθρωποι που παρανομούν και συχνά ψεύδονται, για να επωφεληθούν από αυτό, όπως στην περίπτωση του ισχυρισμού του Νικόστρατου ότι οι δούλοι είναι δικοί του, της *ψευδοκλητείας* και της ψεύτικης υπόσχεσης που έδωσαν οι συγγενείς του Αρεθούσιου ότι θα τον βοηθήσουν να πληρώσει το πρόστιμο του ενός ταλάντου που επιβλήθηκε σε αυτόν από το δικαστήριο για την καταδίκη του στην *γραφὴν ψευδοκλητείας*. Η συγκεκριμένη συμπεριφορά τους είναι κατακριτέα, συνεπώς οι δικαστές πρέπει να τους καταδικάσουν.

Όπως έχουμε αναφέρει, ο Αρεθούσιος κατέστρεψε τα οπωροφόρα, τις ελιές και τα κλήματα του κτήματος του Απολλόδωρου (53.15). Η συγκεκριμένη πράξη του Αρεθούσιου, εκτός από την προφανή σημασία που έχει, δηλαδή την σκόπιμη καταστροφή των περιουσιακών στοιχείων του Απολλόδωρου,¹⁶⁶ ίσως να σκόπευε και σε κάτι ακόμη. Η σχέση των Αθηναίων πολιτών με την καλλιεργήσιμη γη ήταν πολύ σημαντική για εκείνους, κάτι που προκύπτει από τον όρκο που έδιδαν οι νέοι, όταν γίνονταν οπλίτες, αφού επικαλούνταν και τα σύνορα της πατρίδας, τα σιτάρια, τα κριθάρια, τις ελιές, τα κλήματα και τις συκιές.¹⁶⁷ Ίσως, λοιπόν, ο Αρεθούσιος να κατέστρεψε τα φυτά του Απολλόδωρου, όχι μόνο για να προκαλέσει φθορά στην περιουσία του, αλλά και για να τον κάνει να λυπηθεί από την καταστροφή φυτών που έχουν και

¹⁶⁴ Βλ. Wohl (2010) 118.

¹⁶⁵ Βλ. Roisman (2005) 65.

¹⁶⁶ Βλ. Sandys – Paley (1896) 171, όπου αναφέρεται και ότι ο Απολλόδωρος εμπορεύεται όσα παράγονται από τα οπωροφόρα, τις ελιές, τα κλήματα και τις τριανταφυλλίες του.

¹⁶⁷ Βλ. Austin – Naquet (1998) 136.

μία συμβολική αξία, αφού τα κλήματα και οι ελιές που κατέστρεψε αποτελούν μερικές από τις αξίες που επικαλούνται οι νέοι που ορκίζονται, όταν γίνονται οπλίτες. Μάλιστα, ο Απολλόδωρος, θέλοντας να τονίσει την βαναυσότητα της συγκεκριμένης πράξης του Αρεθούσιου, αναφέρει ότι με τόσο φοβερό τρόπο ούτε οι εχθροί σε έναν πόλεμο δε θα συμπεριφέρονταν (53.16, *οὕτως δεινῶς ὡς οὐδ' ἂν οἱ πολέμιοι διαθεῖεν*).

Ο Απολλόδωρος, αναφερόμενος στις προσβολές που δέχτηκε από τον Νικόστρατο και τον Αρεθούσιο, υποστηρίζει ότι αποτελεί το θύμα μίας άδικης συμπεριφοράς και πράξεων *ὑβρεως* στο ξεκίνημα του λόγου (53.1, *ἀλλ' ἀδικούμενος καὶ ὑβριζόμενος ὑπὸ τούτων*).

Η *ὑβρις* αφορά σε συμπεριφορές, όπως η βιαιοπραγία, η λεκτική προσβολή και τα σεξουαλικά αδικήματα, που έχουν ως σκοπό την ταπείνωση του θύματος και την ενίσχυση του στάτους του θύτη λόγω της αδυναμίας του θύματος να προστατέψει τον εαυτό του.¹⁶⁸ Οι ομιλητές στις δίκες επιλέγουν κάποιες φορές να εντάξουν τον όρο της *ὑβρεως* στους λόγους τους, για να αποδώσουν μεγαλύτερη σοβαρότητα στα αδικίες που υπέστησαν.¹⁶⁹

Στην υποενοότητα για τον πολιτικό χαρακτήρα του λόγου, επισημίναμε το αντιδημοκρατικό ήθος που επέδειξε ο Νικόστρατος, με το να εισβάλει βίαια στον οίκο του Απολλόδωρου (53.15, *εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν βίαια*). Η ανεπιθύμητη είσοδος κάποιου στον οίκο κάποιου άλλου αποτελούσε μία ταπεινωτική συμπεριφορά εις βάρος του θύματος και, μάλιστα, εάν ασκούταν βία σε κάποιο από τα πρόσωπα του οίκου, μπορούσε να διωχθεί και με *γραφὴν ὑβρεως*.¹⁷⁰ Η προστασία του οίκου από τους ανεπιθύμητους εισβολείς ήταν σημαντική, καθώς έτσι, εκτός από την απώλεια αντικειμένων αξίας, μπορούσε να αποφευχθεί ο βιασμός των γυναικών του οίκου,¹⁷¹ ενώ η διάρρηξη των θυρών και η είσοδος στον οίκο παρομοιάζεται κάποιες φορές με τη διεΐσδυση του άνδρα στη γυναίκα κατά την ερωτική επαφή,¹⁷² καθώς η γυναικεία επικράτεια του οίκου λαμβάνει έναν μεταφορικό χαρακτήρα σε σχέση με το σώμα της γυναίκας.¹⁷³ Ο οίκος είναι το μέρος που βρίσκεται υπό την εξουσία του άνδρα και διακρίνεται από τον έξω κόσμο που βρίσκεται υπό την άμεση εξουσία της πόλης.¹⁷⁴ Επιπλέον, οι Αθηναίοι πολίτες θεωρούσαν ότι η βίαιη εισβολή σε κάποιον οίκο καταδείκνυε το χαμηλό κοινωνικό στάτους του ιδιοκτήτη του

¹⁶⁸ Βλ. MacDowell (1986) 200, Cohen (1991b) 171, 180, 184, Fisher (1992) 8, 17, 20, 37, 91, 122, Cohen (2005) 216, Phillips (2013) 86.

¹⁶⁹ Βλ. Fisher (1992) 39, 94, Cohen (2005) 216, Σπαθάρας (2009) 37-38.

¹⁷⁰ Βλ. McHardy (2008) 76, Carey (2014) 18, 20.

¹⁷¹ Βλ. Christ (1998b) 524.

¹⁷² Βλ. Henderson (1991) 137, Christ (1998b) 524-525.

¹⁷³ Βλ. Davidson (2001) 47-48, Davidson (2011) 603, 607, Carey (2014) 9.

¹⁷⁴ Βλ. Carey (2014) 3.

οίκου, διότι δεν μπορούσε να προστατέψει την οικογένειά του και την περιουσία του.¹⁷⁵ Η βίαιη εισβολή του Νικόστρατου, λοιπόν, στον οίκο του Απολλόδωρου είναι προσβλητική για τον Απολλόδωρο και αποτελεί πλήγμα για το στάτους του, αφού ο Απολλόδωρος ως ο κύριος του οίκου του δεν μπόρεσε να τον προστατεύσει.

Ο Αρεθούσιος χτύπησε τον Απολλόδωρο, επειδή ο Απολλόδωρος τον είχε μηνύσει για την *ψευδοκλητείαν* και ήθελε να τον εκδικηθεί. Το γεγονός ότι μπόρεσε να τον χτυπήσει, χωρίς μάλλον ο Απολλόδωρος να προβάλλει κάποια αντίσταση, αφού κάτι τέτοιο τουλάχιστον δεν αναφέρεται στο κείμενο, αποδεικνύει ότι ο Αρεθούσιος κατάφερε να πετύχει τον σκοπό που έχει η υβριστική συμπεριφορά, ο οποίος είναι το να ταπεινωθεί το θύμα, αφού δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Η ανωτερότητα του Αρεθούσιου, λοιπόν, καταδεικνύεται από το ότι κατάφερε να χτυπήσει τον Απολλόδωρο και έτσι κατ' επέκταση ο Απολλόδωρος να υποταχθεί μπροστά στον ισχυρότερο Αρεθούσιο. Εξάλλου η *ὑβρις* συνεπάγεται την ατίμωση και τον εξαναγκασμό του θύματος σε μία κατάσταση που το ίδιο δεν επιθυμεί.¹⁷⁶ Αυτό, προφανώς, ισχύει και στην περίπτωσή μας, αφού ο Απολλόδωρος είναι το θύμα ενός ξυλοδαρμού. Το γεγονός ότι αυτοί που έσωσαν τον Απολλόδωρο από τον Αρεθούσιο είδαν την προσβλητική μεταχείρισή του και ότι τον άκουσαν να φωνάζει (53.17) καθιστά ακόμη μεγαλύτερη την ταπείνωσή του, αφού η αδυναμία του να υπερασπιστεί τον εαυτό του έγινε ορατή και σε άλλους.

Προφανώς, σύμφωνα με όσα έχει τουλάχιστον περιγράψει ο ομιλητής, η συμπεριφορά του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου δεν ήταν ανάλογη της συμπεριφοράς του Απολλόδωρου. Λόγω των αδικιών που υπέστη ο Απολλόδωρος (53.2 *ἀδικεῖσθαι*, 53.2 *ἀδικουμένου*, 53.2 *ἡδικούμην*, 53.12 *ἀδικηθῆναι*, 53.14 *ἀδικούντων*, 53.17 *ἡδικηκότα*, 53.19 *ἀδικούμενος*), λοιπόν, αποφάσισε να στραφεί εναντίον τους, για να τους εκδικηθεί και να αποκαταστήσει την τιμή του. Ωστόσο, θέλοντας να μετριάσει την εκδικητική διάθεσή του, υποστηρίζει ότι είναι νέος και δεν έχει εμπειρία στην αντιμετώπιση τέτοιων καταστάσεων (53.13, *καὶ ἀπορούμενος ἐγὼ τοῖς πράγμασιν νέος ὢν ὃ τι χρῆσάιμην καὶ ἄπειρος πραγμάτων*). Έτσι υπονοεί ότι δεν έχει έρθει σε αντιπαράθεση με κάποιον άλλον στο παρελθόν, προφανώς διότι είναι ένας φιλήσυχος πολίτης που ζει, χωρίς να προκαλεί προβλήματα στους άλλους, και κατ' επέκταση χωρίς να τον κακομεταχειρίζονται, αφού σέβεται τους συμπολίτες του. Η απροθυμία του να γίνει η αιτία να

¹⁷⁵ Βλ. Christ (1998b) 524, 525.

¹⁷⁶ Βλ. Cohen (1991b) 177.

στερηθεί κάποιος άλλος τη ζωή του, όπως έγινε στην περίπτωση με την ποινή του Αρεθούσιου (53.18), δείχνει, επίσης, ότι είναι ένας άνθρωπος που δεν επιθυμεί να φθάνει στα άκρα.

Όπως έχουμε αναφέρει, η διεξαγωγή μίας δίκης μπορεί να αποτελέσει μέσο αποκατάστασης της τιμής των πολιτών και η περιγραφή του ήθους των εμπλεκόμενων στην υπόθεση μπορεί να βοηθήσει στην επίτευξη αυτού του σκοπού. Η επίθεση στο ήθος των αντιπάλων είναι σημαντική, καθώς ο ομιλητής έχει τη δυνατότητα να προβεί σε μία ερμηνεία των σκοπών και των χαρακτήρων των αντιπάλων του και να καταδείξει την ανηθικότητά τους.¹⁷⁷ Σύμφωνα με όσα ισχυρίζεται ο Απολλόδωρος, οι αντίδικοί του είναι ανήθικοι άνθρωποι, οι οποίοι δεν εφαρμόζουν τις κοινωνικές νόρμες, αφού δεν συμπεριφέρονται ορθά σε έναν φίλο, καταφεύγουν σε ψευδείς ισχυρισμούς, δεν είναι μετριοπαθείς και δίκαιοι, δεν παρέχουν τις υπηρεσίες τους στην πόλη και δεν εφαρμόζουν τους νόμους. Σε αντίθεση με αυτούς, ο Απολλόδωρος παρουσιάζει τον εαυτό του ως έναν πολίτη που προσφέρει στην κοινωνία και στους φίλους του και τηρεί τους νόμους. Ο Απολλόδωρος θέλει να καταστήσει σαφές με ολόκληρη την αφήγησή του ότι το αδίκημα των αντιπάλων του είναι διπλό, καθώς και τον έβλαψαν και δεν του ανταπέδωσαν το καλό που τους έκανε. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη όσα υποστηρίζει ο ομιλητής, ο οποίος επιθυμεί να κερδίσει την υποστήριξη των δικαστών, παρουσιάζει τον εαυτό του ως έναν καλό φίλο και ηθικό πολίτη, ενώ οι αντίδικοί του είναι άδικοι και ανήθικοι άνθρωποι που έχουν ως σκοπό τους να εκμεταλλεύονται το ενδιαφέρον που επιδεικνύει για αυτούς κάποιος συμπολίτης τους, για να επωφεληθούν, όσο πιο πολύ γίνεται, χωρίς να ανταποδίδουν την καλοσύνη με την οποία τους μεταχειρίστηκαν.

Η αναφορά του ομιλητή στα δυσάρεστα για εκείνον γεγονότα που δεν σχετίζονται με την υπόθεση που εκδικάζεται γίνεται μάλλον για ακόμη έναν λόγο. Οι Αθηναίοι θεωρούσαν ότι ο χαρακτήρας του ανθρώπου δεν αλλάζει, συνεπώς όποιος έχει διαπράξει κάτι το αξιόμημπο στο παρελθόν είναι πολύ πιθανό να κάνει κάτι ανάλογο και στο μέλλον.¹⁷⁸ Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, θέλει να εννοηθεί ότι, όπως στο παρελθόν οι αντίδικοί του παρανόμησαν και κατέφυγαν σε ψευδείς ισχυρισμούς, έτσι και τώρα ο ισχυρισμός του Νικόστρατου ότι οι δούλοι του ανήκουν δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και ως εκ τούτου δεν μπορεί να γίνει η πώληση των δούλων του Αρεθούσιου, για να αποπληρωθεί ένα μέρος των χρεών του, όπως προστάζει ο νόμος. Πρέπει, βέβαια, να έχουμε κατά νου ότι πολλά από όσα είπε ο Απολλόδωρος μπορεί να μην ισχύουν, διότι είναι λογικό να μιλήσει επαινετικά για τον εαυτό του και να κάνει το αντίθετο για τους αντιπάλους του, στην προσπάθειά του να κερδίσει τη δίκη.

¹⁷⁷ Βλ. Walton (1998) 180.

¹⁷⁸ Βλ. Dover (1974) 88-95, Lanni (2005) 122, Lanni (2006) 60-61, Carey (2014) 38.

Καθώς κάνουμε λόγο για το ήθος των χαρακτήρων της αφήγησης, κρίνουμε σκόπιμο να κάνουμε ακόμη κάποιες επισημάνσεις για την προσβλητική, όπως ο ίδιος την περιγράφει, μεταχείριση του Απολλόδωρου από τους αντιπάλους του. Πριν προχωρήσουμε, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι μία αφήγηση, για να πείθει και να είναι τεκμηριωμένη, πρέπει να δίδει μία αιτιώδη ερμηνεία των γεγονότων.¹⁷⁹ Όπως έχουμε αναφέρει, ο Απολλόδωρος ισχυρίζεται ότι ο Νικόστρατος εφάρμοσε αυτή την εχθρική τακτική εναντίον του, επειδή θεωρούσε ότι ο Απολλόδωρος λόγω του νεαρού της ηλικίας του και της απειρίας του θα έρθει σε αμηχανία, αφού δεν ξέρει να διαχειρίζεται τέτοιες υποθέσεις, και έτσι θα τον απάλλαξε από την υποχρέωση να του επιστρέψει τα χρήματα, για τα οποία υποθηκεύτηκε το συγκρότημα των κατοικιών του (53.13). Ο Νικόστρατος, λοιπόν, μπορεί να είναι ιδιοτελής και να μην επιθυμεί να συμπεριφερθεί όπως πρέπει, και να εξοφλήσει τον Απολλόδωρο. Ωστόσο, όπως επισημάναμε, ο Απολλόδωρος δείχνει με την αφήγησή του ότι δεν ήταν πειστικός, όσον αφορά στην εξόφληση του συγκεκριμένου χρέους, αφού δεν ζήτησε κάποιο από τα περιουσιακά στοιχεία του Νικόστρατου ως ενέχυρο ούτε να οριστεί κάποιος ως εγγυητής. Επιπλέον, δε ζήτησε ούτε την απόδοση τόκων (53.12, *ἀτόκῳ*).¹⁸⁰ Επομένως συμπεραίνουμε ότι, εάν ισχύουν όσα επισημάναμε, ο Απολλόδωρος δάνεισε στον Νικόστρατο με ευνοϊκούς όρους. Σε αυτό το σημείο, λοιπόν, θα θέλαμε να αφήσουμε για λίγο κατά μέρος την εκδοχή του Απολλόδωρου ότι ο Νικόστρατος δε θέλει να τον εξοφλήσει και ότι και οι δύο αντίπαλοί του είναι ανήθικοι άνθρωποι, για να δούμε κάποια ερωτήματα. Γιατί ο Νικόστρατος να ξεκινήσει μία τόσο μεγάλη αντιπαράθεση, όπως αυτή που έχουμε περιγράψει, με έναν άνθρωπο που φαίνεται να τον υποστηρίζει σε κάθε δυσκολία του και από τον οποίο θα μπορούσε να ωφεληθεί ξανά και στο μέλλον; Μήπως ο Νικόστρατος δεν ήταν τελικά τόσο ωφελμιστής και μαζί με τον Αρεθούσιο συμπεριφέρθηκαν με αυτόν τον τρόπο στον Απολλόδωρο για κάποιον άλλον λόγο που δεν αναφέρεται στο κείμενο;

Στην αρχή της αφήγησής του, ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι δεν είναι αρκετός ο χρόνος, για να περιγράψει όλα όσα έκανε επ' ωφελεία των αντιδίκων του και όλα αυτά που εκείνοι διέπραξαν εναντίον του (53.3). Πρέπει να έχουμε κατά νου, βέβαια, ότι ο Απολλόδωρος μπορεί απλώς να ψεύδεται. Επιπλέον, ο ισχυρισμός του ότι θα μπορούσε να κάνει λόγο για ακόμη περισσότερα γεγονότα που σχετίζονται με τη συμπεριφορά του προς τους αντιδίκους τους και τη συμπεριφορά εκείνων προς αυτόν (53.3) δε σημαίνει ότι έχει και στην πραγματικότητα να πει

¹⁷⁹ Βλ. Ρορωνα (2015) 2.

¹⁸⁰ Ο Απολλόδωρος αναφέρει, επίσης, ότι είχε απαλλάξει τον Δείωνα από το να του επιστρέψει τις τριακόσιες δραχμές που του είχε δώσει, για να κάνει το ταξίδι και να φέρει τον Νικόστρατο πίσω, και ότι είχε δωρίσει στον Νικόστρατο το ποσό των χιλίων δραχμών από τα αντικείμενα που έδωσε στον Θεοκλή για την αποπληρωμή του χρέους του (53.8-53.9).

κάτι περισσότερο από όσα λέει και μπορεί να προβαίνει σε αυτόν τον ισχυρισμό για λόγους ρητορικής κλιμάκωσης.¹⁸¹ Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι θα κάνει λόγο μόνο για τα πιο σοβαρά και προφανή αδικήματα των εχθρών του και για τον λόγο που τον οδήγησε σε αυτή τη μήνυση που είναι η επιθυμία του να εκδικηθεί λόγω των αδικιών των εχθρών του και επισημαίνει, επίσης, ότι δε θα κάνει λόγο για πολλά από τα αδικήματα των αντιπάλων του (53.3, *τὰ δὲ πολλὰ ἔασω*). Μήπως, όμως, τελικά, εκτός από τα πολλά αδικήματα των αντιπάλων του για τα οποία δε θα κάνει λόγο, υπάρχει και κάποια δική του άδικη πράξη εις βάρος των αντιδίκων του, την οποία και αποκρύπτει; Εάν ο Απολλόδωρος κάνει κάτι τέτοιο, αυτό σημαίνει ότι δεν παρέχει στον αποδέκτη της αφήγησης όλα εκείνα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να τον οδηγήσουν σε ασφαλή συμπεράσματα.

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, ο Απολλόδωρος προβαίνει σε αυτή την περιγραφή των αντιπάλων του, για να μπορέσει να κερδίσει την υποστήριξη των δικαστών. Ωστόσο ο Απολλόδωρος μπορεί να είχε συμπεριφερθεί πρώτος προσβλητικά σε κάποιον από τους δύο ή και στους δύο αντιδίκους του για λόγους που δεν μπορούμε να ξέρουμε ή να έκανε κάτι που να τους εξόργισε και έτσι και εκείνοι να θέλησαν να απαντήσουν ανάλογα. Βέβαια, οι αντίπαλοί του μπορεί να εξέλαβαν κάποιο λόγο ή πράξη του λανθασμένα ως προσβολή και να προχώρησαν στις πράξεις που έχουν περιγραφεί, χωρίς να υπήρχε διάθεση από τον Απολλόδωρο να τους ταπεινώσει. Έτσι στην πρώτη περίπτωση ο Απολλόδωρος σκόπιμα αποκρύπτει τον πραγματικό λόγο για τον οποίον άλλαξε η συμπεριφορά των αντιδίκων του, καθώς, εάν αναφερόταν σε αυτόν, θα αποδυνάμωνε την εικόνα του συνετού πολίτη που είχε παρουσιάσει, ενώ στη δεύτερη περίπτωση δεν αναφέρεται σε κάποιον άλλο λόγο από αυτόν που παραθέτει, επειδή μάλλον και ο ίδιος τον αγνοεί. Βέβαια, εάν ο Απολλόδωρος έχει συμπεριφερθεί πρώτος προσβλητικά, η αναφορά στις άδικες, όπως τις περιγράφει, πράξεις των αντιπάλων του γίνεται, και για να προλάβει να κερδίσει την υποστήριξη των δικαστών, έχοντας παρουσιάσει τους εχθρούς του ως ανήθικους ανθρώπους, σε περίπτωση που οι αντίπαλοί του έκαναν λόγο για αυτή τη συμπεριφορά του κατά την αγόρευσή τους.

Επίσης, εάν οι αντίδικοι του Απολλόδωρου είναι τόσο ιδιοτελείς, εφόσον, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Απολλόδωρος, ούτε το πρόστιμο στην πόλη για την καταδίκη του Αρεθούσιου στην υπόθεση της *ψευδοκλητείας* έχουν πληρώσει ούτε ο Νικόστρατος επιθυμεί να εξοφλήσει τον Απολλόδωρο, ίσως και να είναι κάπως οξύμωρο να θέλουν να εμπλακούν σε μία

¹⁸¹ Βλ. Dorjahn (1957) 291-292, όπου αναφέρεται ότι το να υποστηρίξει ένας ομιλητής σε μία δίκη ότι έχει πολλά να πει, αλλά δε θα το κάνει, και ότι ένας από τους λόγους που δε θα το κάνει είναι ο λίγος χρόνος που έχει είναι κάτι που συμβαίνει συχνά στους δικανικούς λόγους.

αντιπαράθεση με έναν ισχυρό κοινωνικά και οικονομικά πολίτη, όπως ο Απολλόδωρος. Κινδύνευαν να αντιμετωπίσουν σοβαρές δυσκολίες λόγω αυτής της αντιπαράθεσης, όπως το να πληρώσουν κάποιο πρόστιμο, όπως συνέβη και με το πρόστιμο του ενός ταλάντου που τους επιβλήθηκε μετά την καταδίκη για την υπόθεση της *ψευδοκλητείας*. Εξάλλου, ο Νικόστρατος θα μπορούσε για ακόμη μία φορά να ζητήσει μία διευκόλυνση από τον Απολλόδωρο, αποσκοπώντας στο να του δώσει μεγαλύτερα χρονικά περιθώρια, για να τον αποπληρώσει, εάν δεν μπορούσε να το κάνει άμεσα. Μάλιστα, εάν προχωρούσε στην παραπάνω ενέργεια και δεν συμπεριφερόταν εχθρικά προς αυτόν, θα εξακολουθούσε να έχει για φίλο του έναν άνθρωπο που μπορεί να τον βοηθήσει ξανά σε κάποιο άλλο πρόβλημά του. Άλλωστε ο Απολλόδωρος είναι τόσο καλός φίλος, όπως έχει τουλάχιστον υποστηρίξει, και έχει κάνει τόσες διευκολύνσεις στον Νικόστρατο, αφού, όπως είδαμε του δώρισε και χίλιες δραχμές, για να αποπληρώσει το χρέος του, συνεπώς θα μπορούσε να δείξει κατανόηση και να περιμένει, όσο χρειαστεί, μέχρι να συγκέντρωνε ο Νικόστρατος το ποσό που έπρεπε, για να τον εξοφλήσει. Αυτοί είναι, λοιπόν, οι λόγοι που μας κάνουν να υποθέτουμε ότι ίσως ο Απολλόδωρος να είχε διαπράξει κάποια άδικη ή και ταπεινωτική πράξη εναντίον των αντιπάλων του και έτσι και αυτοί στη συνέχεια να θέλησαν να ανταποδώσουν τα ίσα, εάν, βέβαια, λέει την αλήθεια για τις πράξεις των αντιπάλων του.

Επιπλέον, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι και ο Νικόστρατος μπορεί να υποστήριζε ότι ο Απολλόδωρος πρώτος προσέβαλε αυτόν και τον Αρεθούσιο ή ακόμη και να αρνούταν ένα μέρος ή όλες τις κατηγορίες του Απολλόδωρου, για να δείξει ότι ο Απολλόδωρος ψεύδεται.

Κάποιοι δικαστές μπορεί να υπέθεταν ότι η αλλαγή στη συμπεριφορά του Νικόστρατου και του Αρεθούσιου ίσως να οφείλεται στο ήθος τους και στην απροθυμία του Νικόστρατου να εξοφλήσει το χρέος του προς τον Απολλόδωρο (53.13). Όμως, κάποιοι άλλοι μπορεί να θεωρούσαν αδικαιολόγητη αυτή την αλλαγή, σύμφωνα με όσα έχουν ακούσει, και να υποθέσουν ότι κάποια πράξη του Απολλόδωρου τους έκανε να ακολουθήσουν αυτή την τακτική. Ακόμη και αυτά που δε λέγονται μπορεί να αποτελέσουν μέρος της αφηγηματικής εμπειρίας και όσοι από τους αποδέκτες μίας αφήγησης εντοπίζουν τα ενδεχόμενα κενά που μπορεί να υπάρχουν στην αφήγηση συνειδητοποιούν ότι μόνο υποθέσεις μπορούν να κάνουν για το τι έγινε στην πραγματικότητα¹⁸² και ότι ίσως ο αφηγητής, στην περίπτωσή μας ο Απολλόδωρος, θέλει να αποκρύψει κάτι.

¹⁸² Βλ. Abbott (2015) 104-105, 106-107.

Συμπεράσματα

Ο Απολλόδωρος περιγράφει στην αφήγησή του κυρίως όσες αδικίες υποστηρίζει ότι υπέστη από τους αντιπάλους του, έτσι ώστε να μπορέσει να πείσει τους δικαστές να τον υποστηρίξουν με την ψήφο τους και να κερδίσει τη δίκη, παρόλο που ο σκοπός του λόγου του έπρεπε πρωτίστως να είναι το να αποδείξει ότι οι δούλοι ανήκουν στον Αρεθούσιο και όχι στον Νικόστρατο, κάτι, που, όπως είδαμε, δεν το κάνει τόσο πειστικά.

Ο ομιλητής σε μία δίκη οφείλει να μιλήσει με τρόπο που να δείχνει ότι έχει τις ίδιες αντιλήψεις με τους δικαστές για τον τρόπο με τον οποίον κάποιος πρέπει να συμπεριφέρεται, έτσι ώστε να μπορέσει να εξασφαλίσει την υποστήριξη του δικαστηρίου. Μπορεί να το επιτύχει αυτό, χρησιμοποιώντας ένα μεγάλο εύρος επιχειρημάτων, για να καταφέρει να πείσει όσους περισσότερους δικαστές μπορεί, έτσι ώστε να τον μεταχειριστούν ευνοϊκά, και για να προλάβει τους ισχυρισμούς των αντιδίκων του που μπορεί να προκαλέσουν κάποιο πλήγμα στην πειστικότητα της αφήγησής του.

Ο Απολλόδωρος, απευθυνόμενος στο δικαστικό σύστημα της Αθήνας, δίδει μία νομική διάσταση στην αντιπαράθεση που έχει με τον Νικόστρατο και τον Αρεθούσιο. Αποδίδει μεγαλύτερη σημασία στον πολιτικό χαρακτήρα των πράξεων των αντιδίκων του, στο ήθος τους και στις νόρμες που παρέβησαν οι αντίδικοί του, όπως είδαμε, χωρίς, όμως, να δίδει έμφαση στα νομικά επιχειρήματα.

Η αφήγηση του Απολλόδωρου είναι αρκετά πειστική, διότι η ηθοποιία και η πολιτική διάσταση της αφήγησης μπορεί να έπεισαν εκείνους τους δικαστές που αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στα επιχειρήματα αυτού του είδους λόγω της κακομεταχείρισης που υπέστη ο Απολλόδωρος και της απροθυμίας των αντιδίκων του να συμμορφωθούν με τις νόρμες της κοινωνίας και να ενισχύσουν τα έσοδα της πόλης. Αυτή η μερίδα των δικαστών μπορεί να αποφάσισαν υπέρ του Απολλόδωρου. Ωστόσο, κάποιοι από τους δικαστές που επιθυμούσαν να μάθουν ποια ήταν η πραγματική αιτία για όσα συνέβησαν, ίσως να μην ικανοποιήθηκαν από όσα άκουσαν, επειδή μπορεί να υπέθεσαν ότι, ακόμη και εάν οι αντίπαλοι του Απολλόδωρου ήταν τόσο ανήθικοι, έτσι ώστε να τον μεταχειριστούν τόσο προσβλητικά, η αφορμή για να του συμπεριφερθούν με αυτόν τον τρόπο ίσως να ήταν κάποιος προσβλητικός λόγος ή πράξη του Απολλόδωρου. Επίσης, τα ισχνά νομικά επιχειρήματα του Απολλόδωρου ίσως να μην ήταν πειστικά για κάποιους δικαστές, καθώς κάποια ακόμη πειστικά νομικά επιχειρήματα θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα στοιχείο που θα ενίσχυε την πειστικότητα της αφήγησής του.

Ο Απολλόδωρος επιθυμεί να κερδίσει τη δίκη, κάτι που, βέβαια, επιδιώκουν και οι αντίπαλοί του. Εάν όσα λέει για τις αδικίες που υπέστη ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, μια ευνοϊκή για τον ίδιο έκβαση της δίκης θα αποκαθιστούσε την τιμή του και θα συνιστούσε ικανοποιητική εκδίκηση των εχθρών του, ενώ θα εδραίωνε και το κοινωνικό στάτους του. Ο Απολλόδωρος, λοιπόν, επιδιώκοντας να επιτύχει τους σκοπούς του, χρησιμοποίησε τον νόμιμο τρόπο της δικαστικής δίωξης, ίσως και θέλοντας να κάνει όλους τους επίδοξους αντιπάλους του να συλλογιστούν ότι *αί δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι* (Ιππόλυτος, 436).

Βιβλιογραφία

- Μελέτες

Ελληνικές και Ελληνόγλωσσες:

Αδάμ – Μαγνησαλή, Σ. (2008), *Η Απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα*, Αθήνα.

Βολονάκη, Ε. (2014), <<Οικογένεια, Καταγωγή και Πολιτική Λοιδορία στην Κλασική Αθήνα>>, στο Λ. Αθανασάκη – Τ. Νικολαΐδης – Δ. Σπαθάρας (επιμ.), *Ιδιωτικός Βίος και Δημόσιος Λόγος στην Ελληνική Αρχαιότητα και τον Διαφωτισμό*, Ηράκλειο, 167-199.

Γκέφου – Μαδιανού, Δ. (2011), *Πολιτισμός και Εθνογραφία: Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*, Αθήνα.

Μαρκαντωνάτος, Γ. – Μοσχόπουλος, Θ. – Χωραφάς, Ε. (2006), *Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής*, Αθήνα.

Σπαθάρας, Δ. (2014), <<Φθόνος, Ρητορική και Lifestyle στην Κλασική Αθήνα>>, στο Λ. Αθανασάκη – Τ. Νικολαΐδης – Δ. Σπαθάρας (επιμ.), *Ιδιωτικός Βίος και Δημόσιος Λόγος στην Ελληνική Αρχαιότητα και τον Διαφωτισμό*, Ηράκλειο, 89-136

Austin, M. M. – Vidal – Naquet P. (1998), *Οικονομία και Κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Τ. Κουκουλιός, Αθήνα.

Berger, P. L. – Luckmann T. (2003), *Η Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας*, μτφρ. Κ. Αθανασίου, Αθήνα.

Cairns, D. (2010), <<Ηθικές Αξίες>>, στο J. Gregory (επιμ.), *Όψεις και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας*, μτφρ. Μ. Καίσαρ – Ο. Μπεζαντάκου – Γ. Φιλίππου, επιμ. Δ.Ι. Ιακώβ, Αθήνα, 422-444.

Carey, C. (2010), *Η Δημοκρατία στην Κλασική Αθήνα*, μτφρ. Ε. Βολονάκη, Αθήνα.

- (2014), <<Μετατοπίσεις των ορίων ανάμεσα στο Δημόσιο και το Ιδιωτικό στους Αττικούς Ρήτορες>>, στο Λ. Αθανασάκη – Τ. Νικολαΐδης – Δ. Σπαθάρας (επιμ.), *Ιδιωτικός Βίος και Δημόσιος Λόγος στην Ελληνική Αρχαιότητα και τον Διαφωτισμό*, μτφρ. Κ. Αποστολάκης, Ηράκλειο, 3-43.

Culler, J. (2013), *Λογοτεχνική Θεωρία: Μία Συνοπτική Εισαγωγή*, μτφρ. Κ. Διαμαντάκου, Ηράκλειο.

Davidson, J. (2003), *Αρχαίοι Αθηναίοι: Ηδονές, Καταχρήσεις και Πάθη*, μτφρ. Χ. Παπαδημητρίου, Αθήνα.

Edwards, M. (2002), *Οι Αττικοί Ρήτορες*, μτφρ. Δ. Γ. Σπαθάρας, Αθήνα.

Genette, G. (2007), *Σχήματα III, Ο Λόγος της Αφήγησης: Δοκίμιο Μεθοδολογίας και Άλλα Κείμενα*, μτφρ. Μπ. Λυκούδης, Αθήνα.

Kennedy, G. A. (2000), *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής: Αρχαίας Ελληνικής και Ρωμαϊκής*, μτφρ. Ν. Νικολούδης, επιμ. Ι. Αναστασίου, Αθήνα.

MacDowell, D. M. (1986), *Το Δίκαιο στην Αθήνα των Κλασικών Χρόνων*, μτφρ. Γ. Μαθιουδάκη, Αθήνα.

- (2003), <<Εισαγωγή στην Αττική Ρητορική>>, στο Δ. Σπαθάρης – Λ. Τζαλλήλα (επιλ. – επιμ.), *Πειθώ: Δεκατρία Μελετήματα για την Αρχαία Ρητορική*, μτφρ. Δ. Σπαθάρης, Αθήνα, 17-28.

Ober, J. (2003), *Μάζες και Ελίτ στη Δημοκρατική Αθήνα: Ρητορική, Ιδεολογία και η Ισχύς του Λαού*, μτφρ. Β. Γ. Σερέτη, Αθήνα.

Osborne, R. (2003), <<Ο Νόμος στην Πράξη στην Κλασική Αθήνα>>, στο Δ. Σπαθάρης – Λ. Τζαλλήλα (επιλ. – επιμ.), *Πειθώ: Δεκατρία Μελετήματα για την Αρχαία Ρητορική*, μτφρ. Σ. Χρονόπουλος, Αθήνα, 258-304.

Pelling, C. (2010), <<Η Τραγωδία, η Ρητορική και ο Πολιτισμός της Εκτέλεσης>>, στο J. Gregory (επιμ.), *Όψεις και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας*, μτφρ. Μ. Καίσαρ – Ο. Μπεζαντάκου – Γ. Φιλίππου, επιμ. Δ.Ι. Ιακώβ, Αθήνα, 115-142.

Reisenberg, C. (1993), *Γάμοι, Εταίρες και Παιδευαστία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Δ. Γ. Γεωργοβασίλης, Αθήνα.

Vidal – Naquet P. (1983), *Ο Μαύρος Κυνηγός*, μτφρ. Γ. Ανδρεάδης – Π. Ρηγοπούλου, Αθήνα.

Ξενόγλωσσες:

Abbott, H. P. (2015), <<How Do We Read What Isn't There To Be Read?: Shadow Stories and Permanent Gaps>>, στο L. Zunshine (επιμ.), *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, Oxford, 104-119.

Amato, E. – Citti, F. – Huelsenbeck B. (2015), <<Law and Ethics in Greek and Roman Declamation>>, στο E. Amato, – F. Citti, – B. Huelsenbeck (επιμ.), *Law and Ethics in Greek and Roman Declamation* (Law and Literature. Volume X), Berlin – Munich – Boston, 1-5.

Avilés, D. – Mirhady, D. C. (2013), <<Law Courts>>, στο H. Beck (επιμ.), *A Companion to Ancient Greek Government*, Malden – Oxford, 205-218.

Bonner, R. J. – H. C. Harrell, H. C. (1979), *Evidence in Athenian Courts and Public Arbitration in Athenian Law*, New York.

- Brooks, P. (2002), <<Narrativity of the Law>>, *Law and Literature* 14 (1): 1-10.
- (2005), <<Narrative In and Of the Law>>, στο J. Phelan – P. J. Rabinowitz (επιμ.), *A Companion to Narrative Theory*, Malden – Oxford, 415-426.
- Budin, S. L. (2013), *Intimate Lives of the Ancient Greeks*, California – Oxford.
- Buxton, R. G. A. (1982), *Persuasion in Greek Tragedy: A Study of Peitho*, Cambridge.
- Cairns, D. L. (1993), *Aidōs: The Psychology and Ethics of Honour and Shame in Ancient Greek Literature*, Oxford.
- Carey, C. (1994a), <<Legal Space in Classical Athens>>, *G& R* 41 (2): 172-186.
- (1994b), <<Rhetorical Means of Persuasion>>, στο I. Worthington (επιμ.), *Persuasion: Greek Rhetoric in Action*, London, 26-45.
 - (1996), <<Nomos in Attic Rhetoric and Oratory>>, *JHS* 116: 33-46.
- Chestek, K. D. (2012), <<Competing Stories: A Case Study of the Role on Narrative Reasoning in Judicial Decisions>>, *Legal Communication and Rhetoric* 9: 99-137.
- Christ, M.R. (1998a), *The Litigious Athenian*, Baltimore – London.
- (1998b), <<Legal Self – Help on Private Property in Classical Athens>>, *AJPh* 119 (4): 521-545.
 - (2006), *The Bad Citizen in Classical Athens*, Cambridge.
 - (2010), <<Helping and Community in the Athenian Lawcourts>>, στο R. M. Rosen – I. Sluiter (επιμ.), *Valuing Others in Classical Antiquity*, Leiden – Boston, 205-232.
- Clements, C. S. (2013), <<Perception and Persuasion in Legal Argumentation: Using Informal Fallacies and Cognitive Biases to Win the War of Words>>, *Brigham Young University Law Review* 319: 319-361.
- Cohen, D. (1987), <<Law, Society and Homosexuality in Classical Athens>>, *P & P* 117: 3-21.
- (1991a), *Law, Sexuality and Society: The Enforcement of Morals in Classical Athens*, Cambridge.
 - (1991b), <<Sexuality, Violence and the Athenian Law of Hybris>>, *G&R* 38 (2): 171-188.
 - (1995), *Law, Violence and Community in Classical Athens*, Cambridge.
 - (2005), <<Crime, Punishment and the Rule of Law in Classical Athens>>, στο M. Gagarin – D. Cohen (επιμ.), *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge, 211-235.
- Cooper, C. (2007), <<Forensic Oratory>>, στο I. Worthington (επιμ.), *A Companion to Greek Rhetoric*, Malden – Oxford, 203-219.

- Davidson, J. (2001), <<Dover, Foucault and Greek Homosexuality: Penetration and the Truth of Sex>>, *P & P* 170: 3-51.
- (2011), <<Bodymaps: Sexing Space and Zoning Gender in Ancient Athens>>, *Gender & History* 23 (3): 597-614.
- De Brauw, M. (2001-2002), <<Listen to the Laws Themselves: Citations of Laws and Portrayal of Character in Attic Oratory>>, *CJ* 97 (2): 161-176.
- Deene, M. (2011), <<Naturalized Citizens and Social Mobility in Classical Athens: The Case of Apollodorus>>, *G&R* 58 (2): 159-175.
- Dorjahn, A. P. (1957), <<Extemporaneous Elements in Certain Orations and the *Prooemia* of Demosthenes>>, *AJPh* 78: 287-296.
- Dover, K. J. (1974), *Greek Popular Morality in the Time of Plato and Aristotle*, Oxford.
- (1989), *Greek Homosexuality*, Cambridge – Massachusetts.
- Easterlin, N. (2015), <<Thick Context: Novelty in Cognition and Literature>>, στο L. Zunshine (επιμ.), *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, Oxford, 613-632.
- Fisher, N. R. E. (1992), *Hybris: A Study in the Values of Honour and Shame in Ancient Greece*, Warminster.
- Fortenbaugh, W.W. (2002), *Aristotle on Emotion: A Contribution to Philosophical Psychology, Rhetoric, Poetics, Politics and Ethics*, London.
- Frug, J. (1988), <<Argument as Character>>, *Stanford Law Review*, 40: 867-927.
- Gagarin, M. (1996), <<The Torture of Slaves in Athenian Law>>, *CPh* 91 (1): 1-18.
- (2003), <<Telling Stories in Athenian Law>>, *TAPhA* 133 (2): 197-207.
- Greene, J. (2013), <<Pathetic Argument in Constitutional Law>>, *Columbia Law Review* 113 (6): 1389-1481.
- Hansen, M. H. (1976), *Apagoge, Endeixis and Ephegesis against Kakourgoi, Atimoi and Pheugontes: A Study in the Athenian Administration of Justice in the Fourth Century B.C.* (Odense University Classical Studies. Volume VIII), Odense.
- (1997), <<160 Theses about Athenian Democracy>>, *C & M* 48: 205-265.
 - (1999), *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles and Ideology*, London.
- Harris, E. M. (1994), <<Law and Oratory>>, στο I. Worthington (επιμ.), *Persuasion: Greek Rhetoric in Action*, London, 130-150.

Harris, E. M. (2005), <<Feuding or the Rule of Law? The Nature of Litigation in Classical Athens>>, στο R. W. Wallach – M. Gagarin (επιμ.), *Symposion 2001: Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*, Vienna, 125-142.

- (2013), *The Rule of Law in Action in Democratic Athens*, Oxford.

Harrison, A. R. W. (1968), *The Law of Athens, Volume I*, Oxford.

- (1971), *The Law of Athens, Volume II*, Oxford

Harvey, D. (1990), <<The Sykophant and Sykophancy: Vexatious Redefinition?>>, στο P. Cartledge – P. Millett – S. Todd (επιμ.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge, 103-121.

Henderson, J. (1991), *The Maculate Muse*, Oxford.

Herman, G. (2000), <<Athenian Beliefs about Revenge: Problems and Methods>>, *PCPhS* 46: 7-27.

- (2006), *Morality and Behaviour in Democratic Athens: A Social History*, Cambridge.

Herman, J. (1997), *Trauma and Recovery*, New York.

Humphreys, S. C. (2007), <<Social Relation on Stage: Witnesses in Classical Athens>>, στο E. Carawan (επιμ.), *The Attic Orators*, Oxford, 140-213.

Jaeger, W. (1938), *Demosthenes: The Origin and Growth of his Policy*, Cambridge.

Keaney, J. J. (1991), *Harpocraton: Lexeis of the Ten Orators*, Amsterdam.

Kennedy, G. A. (1963), *The Art of Persuasion in Greece*, Princeton – New Jersey.

Kenyon, F. G. (1904), <<The Ἀθηναίων Πολιτεία and the Ἡμέρα Διαμεμετρημένη>>, *CR* 18 (7): 337-339.

Knopf, E. (2005), *Contracts in Athenian Law*, New Work.

Konstan, D. (1998), <<Reciprocity and Friendship>>, στο C. Gill – N. Postlethwaite – R. Seaford (επιμ.), *Reciprocity in Ancient Greece*, Oxford, 279-301.

Kurihara, A. (2003), <<Personal Enmity as a Motivation in Forensic Speeches>>, *CQ* 53 (2): 464-477.

Lanni, A. (1997), <<Spectator Sport or Serious Politics? Οἱ Περιεστηκότες and the Athenian Lawcourts>>, *JHS* 117: 183-189.

- (1999), <<Precedent and Legal Reasoning in Classical Athenian Courts: A Noble Lie?>>, *The American Journal of Legal History* 43 (1): 27-51.

- (2005), <<Relevance in Athenian Courts>>, στο M. Gagarin – D. Cohen (επιμ.), *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge, 112-128.

- (2006), *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*, Cambridge.

Lanni, A. (2009), <<Social Norms in the Courts of Ancient Athens>>, *Journal of Legal Analysis* 1 (2): 691-736.

Lanni, A. – Vermeule A. (2012), <<Constitutional Design in the Ancient World>>, *Stanford Law Review* 64: 907-949.

Lateiner, D. G. (1971), *Lysias and Athenian Politics*, Stanford.

Lee, M. (2015), *Body, Dress and Identity in Ancient Greece*, Cambridge.

Lewis, D. M. (1966), <<After the Profanation of the Mysteries>>, στο Badian E. (επιμ.), *Ancient Society and Institutions: Studies Presented to Victor Ehrenberg*, Oxford, 177-191.

Liddell, H.G. - Scott, R. - Stuart Jones, H. (1996¹⁰), *A Greek – English Lexicon*, Oxford.

Livingston, P. (2009), <<Narrativity and Knowledge>>, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 67 (1): 25-36.

MacDowell, D. M. (1985), <<The Length of the Speeches on the Assessment of the Penalty in Athenian Courts>>, *CQ* 35 (2): 525-526.

- (2009), *Demosthenes: The Orator*, Oxford.

McHardy, F. (2008), *Revenge in Athenian Culture*, London.

Meinecke, J. (1971), <<Gezetsinterpretation und Gezetsanwendung im attischen Zivilprozess>>, *RIDA* 18: 275-360.

Meyer – Laurin, H. (1965), *Gesetz und Billigkeit im attischen Prozess*, Weimar.

Millett, P. (1991), *Lending and Borrowing in Ancient Athens*, Cambridge.

Mirhady, D. C. (1996), <<Torture and Rhetoric in Athens>>, *JHS* 116: 119-131.

Mirhady, D.C. – Schwarz, C. (2011), <<Dikastic Participation>>, *CQ* 61(2): 744-748.

Ober, J. (2005), <<Law and Political Theory>>, στο M. Gagarin – D. Cohen (επιμ.), *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge, 394-411.

- (2008), *Democracy and Knowledge: Innovation and Learning in Classical Athens*, Princeton – Oxford.

Olson, G. (2014), <<Narration and Narrative in Legal Discourse>>, στο P. Hühn et al. (επιμ.), *The Living Handbook of Narratology*, Hamburg, 1-14
(<http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narration-and-narrative-legal-discourse>).

Osborne, R. (1990), <<Vexatious Litigation in Classical Athens: Sykophancy and the Sykophant>>, στο P. Cartledge – P. Millett – S. Todd (επιμ.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge, 83-102.

Parker, V. (2014), *A History of Greece*, Malden – Oxford.

Paskey, S. (2014), <<The Law is Made of Stories: Erasing the False Dichotomy between Stories and Legal Rules>>, *Legal Communication and Rhetoric* 11: 51-82.

Pearson, L. (1966), <<Apollodorus, the Eleventh Attic Orator>>, στο L. Wallach (επιμ.), *The Classical Tradition*, New York – Ithaca, 347-359.

Phillips, D. D. (2013), *The Law of Ancient Athens*, Michigan.

Popova, Y. (2015), *Stories, Meaning and Experience: Narrativity and Enaction*, New York – London.

Posner, R. (1986), <<Law and Literature: A Relation Reargued>>, *Virginia Law Review* 72 (8): 1351-1392.

Reinhardt, T. (2007), <<Rhetoric and Knowledge>>, στο I. Worthington (επιμ.), *A Companion to Greek Rhetoric*, Malden – Oxford, 365-377.

Rihll, T. E. (2011), <<Classical Athens>>, στο K. Bradley – P. Cartledge (επιμ.), *The Cambridge World History of Slavery: Volume I, The Ancient Mediterranean World*, Cambridge, 48-73.

Roisman, J. (2005), *The Rhetoric of Manhood: Masculinity in the Attic Orators*, California.

Ruthrof, H. (1981), *The Reader's Construction of Narrative*, London – Boston.

Sanders, E. (2014), *Envy and Jealousy in Classical Athens*, Oxford.

Schmitz, T. A. (2000), <<Plausibility in the Greek Orators>>, *AJPh* 121 (1): 47-77.

Shaw, J. J. A. (2014), <<Introduction to the Special Issue on Law and Literature>>, *Liverpool Law Review* 35: 1-6.

Shaw, J. J. A. – Shaw H. J. (2014), <<From Fact to Feeling: An Explication of the Mimetic Relation Between Law and Emotion>>, *Liverpool Law Review* 35: 43-64.

Sickinger, J. P. (2007), <<Rhetoric and the Law>>, στο I. Worthington (επιμ.), *A Companion to Greek Rhetoric*, Malden – Oxford, 286-302.

Spatharas, D. (2011a), <<Kinky Stories from the Rostrum: Storytelling in Apollodorus' *Against Neaira*>>, *AncNarr* 9: 99-120.

- (2011b), <<Self – Praise and Envy: From Rhetoric to the Athenian Courts>>, *Arethusa* 44: 199-219.

Todd, S. (1990), <<Glossary – Index>>, στο P. Cartledge – P. Millett – S. Todd (επιμ.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge, 215-240.

Todd, S. (1993), *The Shape of Athenian Law*, Oxford.

- (2005), <<Law and Oratory at Athens>>, στο M. Gagarin – D. Cohen (επιμ.), *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge, 97-111.

Trevett, J. (1992), *Apollodorus, The Son of Pasion*, Oxford.

Usher, S. (1999), *Greek Oratory: Tradition and Originality*, Oxford.

Van't Wout, E. (2010), <<Visibility and Social Evaluation in Athenian Litigation>>, στο R. M. Rosen – I. Sluiter (επιμ.), *Valuing Others in Classical Antiquity*, Leiden – Boston, 179-204.

Walton, D. (1998), *Ad Hominem Arguments*, Alabama.

Ward, I. (1995), *Law and Literature: Possibilities and Perspectives*, Cambridge.

Whitlock – Blundell, M. (1989), *Helping Friends and Harming Enemies: A Study in Sophocles and Greek Ethics*, Cambridge.

Wohl, V. (2010), *Law's Cosmos: Juridical Discourse in Athenian Forensic Oratory*, Cambridge.

Yunis, H. (2005), <<The Rhetoric of Law in Fourth – Century Athens>>, στο M. Gagarin – D. Cohen (επιμ.), *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge, 191-210.

Περίληψη

Ο Απολλόδωρος στρέφεται δικαστικά εναντίον του Νικόστρατου, γράφοντας και εκφωνώντας τον δικανικό λόγο *Πρὸς Νικόστρατον*, καθώς φαίνεται ότι θέλει να εκδικηθεί τον αντίδικό του και τον αδερφό του αντιδίκου του, Αρεθούσιο, και να αποκαταστήσει την τιμή του, επειδή, όπως υποστηρίζει, οι αντίπαλοί του τον μεταχειρίστηκαν άδικα και προσβλητικά. Η συγκεκριμένη μελέτη αποτελεί μία ερμηνευτική προσέγγιση του λόγου. Πιο συγκεκριμένα, μελετάται εάν τα νομικά επιχειρήματα του Απολλόδωρου είναι πειστικά ή όχι, τους λόγους για τους οποίους παραπέμπει ή δεν χρησιμοποιεί κάποια είδη νομικών επιχειρημάτων, ενώ προτείνονται, επίσης, και τρόποι που θα καθιστούσαν κάποια νομικά επιχειρήματα του πιο αξιόπιστα. Στη συνέχεια, πραγματευόμαστε την πολιτική διάσταση που δίδει ο Απολλόδωρος στον λόγο του και την παρουσίαση των χαρακτήρων που υπάρχουν σε αυτόν, σύμφωνα με όσα ο ομιλητής επισημαίνει ότι έχει πράξει αυτός και οι αντίπαλοί του, παρουσιάζοντας τον εαυτό του ως έναν μετριοπαθή, συνετό, νομοταγή πολίτη και ως έναν καλό φίλο και τους αντιδίκους του ως δύο βίαιους, άδικους, αγνώμονες πολίτες που δρουν παράνομα και επιδιώκουν μόνο το ωφέλιμο για αυτούς. Βέβαια, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Απολλόδωρος, όπως εξάλλου συχνά πράττουν οι Αθηναίοι ομιλητές, αξιοποιεί ρητορικά σημαντικές πεποιθήσεις των δικαστών, έτσι ώστε να κερδίσει την υποστήριξή τους. Επιπλέον, προσπαθούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα εάν ο Απολλόδωρος είχε προσβάλει πρώτος με κάποιον λόγο του ή πράξη του τον έναν ή και τους δύο αντιδίκους του και ως εκ τούτου η συμπεριφορά των αντιπάλων του να προέκυψε λόγω της δικής του προσβλητικής συμπεριφοράς. Στο ξεκίνημα της μελέτης γίνεται, επίσης, λόγος για την χρονολόγηση, την πατρότητα, το ύφος και την υπόθεση του λόγου καθώς και για τα νομικά ζητήματα που σχετίζονται με την αφήγηση και που συμβάλλουν στην πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση του λόγου.

Summary

An Interpretation of Apollodorus' *Against Nicostratus*

Mike Klados

Apollodorus writes and delivers the forensic speech *Against Nicostratus* in order to take revenge on his rivals, Nicostratus and Nicostratus' brother, Arethusius, and to regain his honour, because, as he claims, they treated him wrongly and insultingly. This dissertation is an interpretation of *Against Nicostratus*. I have arguments about the convincingness or the non-convincingness of Apollodorus' legal arguments, the reasons he chooses to refer or not to some legal arguments and I also propose some ways which can make his legal argumentation more reliable. Moreover I discuss the political character of the speech and the presentation of the characters of the narrative, considering what Apollodorus tells about himself and his rivals. He claims that he is a moderate and law abiding citizen and a good friend while his opponents are two violent, unrighteous and ungrateful men who act illegally and pursue only the best for themselves. Of course, Apollodorus, as Attic orators usually do, tries to manipulate the beliefs of the judges in order to convince them to make a decision in favour of himself. Furthermore I try to see if the wrong and insulting behaviour of Apollodorus' opponents is a consequence of Apollodorus' offensive conduct against them. At the start of the dissertation there also is a discussion about the time when the speech was delivered, the case, the authorship and the style of the speech and the legal aspects of the case which help us to interpret much better this forensic speech.